

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI KEELE OSAKOND

Carl Eric Simmul

DES-TARINDI FUNKTSIOONIDEST
VANA KIRJAKEELE PÕHJAL

Bakalaureusetöö

Juhendajad dotsent Külli Habicht ja teadur Helen Plado

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. <i>des</i>-vormi ja -tarindi varasemaid käsitlusi	8
2. <i>des</i>-vorm ja -tarind kui konverb ja konverbitarind	15
2.1. Laiendatava klausi ja konverbitarindi alistussuhe.....	15
2.2. Konverbitarind kui vaba laiend.....	17
2.3. Konverbi infiniitsus.....	18
2.3.1. <i>des</i> -vorm ja kõneviis	19
2.3.2. <i>des</i> -vorm ja aeg.....	20
2.3.3. <i>des</i> -vorm ja eitus.....	21
2.3.4. <i>des</i> -vormi tegevussubjekt	22
3. <i>des</i>-tarindi funktsioonid	26
3.1. Ajafunktsioon	26
3.1.1. Ajafunktsiooniga <i>des</i> -tarindi vahekord alistava klausi kõneviisitähendusega	30
3.1.2. Ajafunktsioon ja eitus.....	33
3.1.3. Ajafunktsiooni teisi iseloomulikke tendentse.....	33
3.1.4. Ajafunktsiooniga <i>des</i> -tarindi tegevussubjekt.....	35
3.1.5. <i>elades</i> -tarind.....	36
3.1.6. Ajafunktsiooni suhtes probleemsed <i>des</i> -tarindid.....	40
3.2. Põhjufunktsioon.....	42
3.2.1. Ajafunktsioonile lähem põhjufunktsioon.....	42
3.2.2. Ajafunktsioonist kaugem põhjufunktsioon	43
3.2.3. Põhjufunktsiooniga <i>des</i> -tarindi väljendusulatus.....	45

3.2.4. Põhjufunktsiooniga <i>des</i> -tarindi vahekord alistava klausis kõneviisitähendusega.....	47
3.2.5. Põhjufunktsioon ja eitus.....	49
3.2.6. Põhjufunktsiooniga <i>des</i> -tarindi tegevussubjekt.....	51
3.3. Vahendifunktsioon.....	52
3.3.1. Ajafunktsioonile lähem vahendifunktsioon.....	52
3.3.2. Ajafunktsioonist kaugem vahendifunktsioon.....	54
3.3.3. Vahendifunktsiooniga <i>des</i> -tarindi vahekord alistava klausis kõneviisitähendusega.....	55
3.3.4. Vahendifunktsioon ja eitus.....	58
3.3.5. Vahendifunktsiooniga <i>des</i> -tarindi tegevussubjekt ja struktuur.....	59
3.4. Viisi- ja kaasnemisfunktsioon	59
3.4.1. Viisi- ja kaasnemisfunktsiooni lähedus konkretiseerivale vahendifunktsioonile.....	62
3.4.2. Viisi- ja kaasnemisfunktsiooniga <i>des</i> -tarindi vahekord alistava klausis kõneviisitähendusega.....	63
3.4.3. Viisi- ja kaasnemisfunktsioon ning eitus.....	64
3.4.4. Viisi- ja kaasnemisfunktsiooniga <i>des</i> -tarindi omadused.....	66
3.4.5. Eesmärki väljendav <i>des</i> -tarind ja otstarbefunktsioon.....	68
3.4.6. Selgitusfunktsioon.....	69
3.4.6. Eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindid.....	70
3.5. Tingimus- ja mööndusfunktsioon.....	73
3.5.1. Tingimusfunktsioon	74
3.5.2. Mööndusfunktsioon	75
3.6. Funktsioonide võrdluse kokkuvõte analüüsitulemuste põhjal.....	76
3.6.1. Funktsioonide vahekord alistava klausis kõneviisitähendusega.....	77
3.6.2. Funktsioonide vahekord eitusega.....	78
3.6.3. Eri funktsiooniga tarindite struktuur.....	79
3.6.4. <i>des</i> -tarindi tähenduste seosest.....	81
3.6.5. Kontekstualiseerimine ja konkretiseerimine.....	83

Kokkuvõte.....	85
Kirjandus.....	91
Functions of des-construction on the basis of Old Written Estonian. Summary.....	93

Sissejuhatus

des-tarind on eesti keele infiniitne verbivorm, mis talitleb koos oma laienditega sündmust väljendava keelendi ehk klausi vaba laiendina, väljendades teise sündmusega seotud sündmust. Ühtlasi vastab *des*-tarind keeletüpoloogilisele konverbitarindi kategooriale ning konverbitarindi nime all ongi *des*-tarindit uuemates teadustöodes (nt Erelt 2014, Plado *ilmumas*) käsitletud.

Konverbile tüüpiliselt on *des*-vorm kujunenud verbaalnoomeni käändevormist. Nimelt on tegu selle *t*-tunnuselise verbaalnoomeni inessiivivormiga, millest pärineb ka *da*-infinitiiv. (Vt Rätsep 1955: 157, 160; Univere 1970: 180–182; Haspelmath 1995: 17)

Tänapäeva eesti keele puhul käsitletakse *des*-tarindit olevikulise konverbitarindina ning (*olles*) *nud*- ja *tud*-tarindeid minevikuliste konverbitarinditena (Erelt 2014: 205). 17.–18. sajandi kirjakeeles, millel põhineb siinne töö, aga ei leidu (*olles*) *nud*- ja *tud*-tarindeid, mille tõi eesti keelde 20. sajandi keeleuuendus.

des-tarindis väljenduva sündmuse sooritajat nimetatakse *des*-tarindi tegevussubjektiks. Tegevussubjekti väljendumise järgi jagunevad *des*-tarindid kaheks. Ühe rühma moodustavad tarindid, mille tegevussubjekti väljendab tarindisse kuuluv genitiivne substantiiv või substantiivifraas. Tarindis väljenduvat tegijat nimetatakse eksplitsiitseks tegevussubjektiks. Peale selle on *des*-tarindeid, mille tegevussubjekt tarindis ei väljendu. Tarindis väljendamata tegijat nimetatakse implitsiitseks tegevussubjektiks.

des-tarind on tuntud keelendina, mis väljendab alistavas klausis väljenduva sündmusega samaaegset sündmust. Ühtlasi on tarindil alistava klausi suhtes kindel tähenduslik roll: tarindi sündmus väljendab alistava sündmuse aega, viisi, põhjust, tingimust, vahendit või mõnd muud alistava sündmuse tähendusaspekti. Ühest küljest

on *des*-tarindil mitu erinevat funktsiooni. Teisest küljest pole sel spetsiifilisi grammatilisi vahendeid, mis funktsioone eristaksid. Nõnda on *des*-tarindi konkreetse funktsiooni esiletoomisel kandev osa kontekstil. (EKG: 264; Erelt 2014: 214).

Selle töö esimene eesmärk on liikuda viimasest tõdemusest edasi *des*-tarindi funktsioonide spetsiifilisema käsitluse poole ning kirjeldada, milles *des*-tarindi funktsioonid seisnevad, võrreldes ühtlasi nende väljendumist. Selle eesmärgiga on seotud küsimused: mis on *des*-tarindi funktsioonid; kuidas need erinevad, sarnanevad, seostuvad; kas funktsioonid esinevad erinevas kontekstis ja avalduvad erinevalt vormis ning milles erinevused seisnevad; kuidas väljendab *des*-tarind sellist hulka funktsioone; kas funktsioonide paljusega kaasnevad konkreetsete *des*-tarindite tõlgendusprobleemid; kuidas suhestub *des*-tarind infiniittarindina grammatiliste tähendustega?

Neile küsimustele otsitakse vastust 17.–18. sajandi põhjaeesti kirjakeele *des*-tarinditest. Nii marginaalse nähtuse ja sedavõrd üldise taotluse vahel võib kosta lahkeli. Tegelik kokkukõla sõltub suuresti *des*-tarindist: kui muutumatu on see ajas olnud. Praegu kasutatava *des*-tarindi kohta saab järeldusi teha 300 aasta taguste tarindite nende tunnuste järgi, mis on aja möödudes püsinud. Sel määral, kuivõrd kõige põhilisemad omadused kuuluvad nende hulka, on *des*-tarind läbi aja samasugune.

Töö teine eesmärk on otsida märke *des*-tarindi kujunemise kohta ja vaadelda mõnd ilmingut ajalooliselt. Kas toonaste tarindite puhul hakkab silma midagi, mis kajastab *des*-tarindi arengukäiku? Kui väljakujunenud on selle aja *des*-tarind võrreldes praeguse *des*-tarindiga: kas esineb nii eksplitsiitse kui ka implitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindeid; kas leidub leksikaliseerunud tarindeid või on mõni parajasti leksikaliseerumas; kas on funktsioone, mida tänapäeva *des*-tarindil pole, või on märgata mõne funktsiooni puudumist?

Seejuures ei anna töö 17.–18. sajandi põhjaeesti kirjakeele *des*-tarinditest korrapärast ülevaadet. Esimene eesmärk pole ühe ajavahemiku *des*-tarindeid süstematiseerida, vaid jälgida neid ükshaaval, püüda tabada olulist ja üldistada tähelepanekuid. Vormilisi-arvulisi näitajaid ei järgita seejuures kindla korra järgi, kuid neilt otsitakse seaduspärade väljatoomisel ja argumenteerimisel tuge.

Töö on jagatud kolme ossa. Esimene peatükk tutvustab *des*-tarindi varasemaid

deskriptiivseid käsitusi. Teine peatükk vaatleb konverbi mõiste järgi *des*-tarindi grammatilisi omadusi. Kõige mahukam kolmas peatükk kirjeldab *des*-tarindite funktsioone vanema kirjakeele näidete põhjal. Funktsioonide käsitlemisel ei koondata arutelu mitte ainult ühe või teise ajajärgu, vaid eesti keele *des*-tarindile üldiselt. Et näitlikustada niisuguseid konkreetse funktsiooni ilminguid, mis vanema kirjakeele materjalis ei kajastu, on näiteid otsitud tänapäeva keelest.

Analüüsitavad *des*-tarindiga laused on leitud sõnepäringu abil Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpuse 19. sajandi eelsetest tekstidest. Ühtlasi pärineb samast korpusest enamik töös esitatud näitelauseid. *des*-tarindi vanas kirjakeeles avaldumata, kuid töös käsitletud omadusi ilmestavad nüüdiskeele laused on leitud Google'i otsimootori kaudu. Näitelauseid on töös nummerdatud läbivalt ja tekstis viitab näitele number. *des*-tarind on näidetes alla joonitud ja parajasti olulist keelendit – enamasti alistava klausi öeldiverbi – tõstab esile poolpaks kiri, näiteks: .. *agga nüüd ütlen minna nuttes* .. (VAKK, UT 1715: Fi 3,18). Vana kirjakeele korpuse näidetest on eemaldatud kirjavahemärkide ees olevad tühikud ja liitsõnapiire tähistav järjend “+ +”. Vana kirjakeele korpuse näitele järgneb sulgudes viide kujul VAKK, autori perekonnanimi aastaarv: leheküljenumber (näiteks VAKK, Stahl 1638: 264) või (kui lause on piiblist) kujul VAKK, UT 1715 või Piibel 1739: raamatu lühend peatüki number, salmi number (näiteks VAKK, UT 1715: Fi 3,18). Google'i otsimootoriga leitud lausele järgneb viide vastavale internetiaadressile (näiteks wikipedia.org).

1. *des*-vormi ja -tarindi varasemaid käsitusi

Üldjoontes on *des*-vormi käsitluste põhisiht olnud kas vormikasutuse kirjeldamine või suunamine. Kuna siinse töö eesmärk on kirjeldada, keskendub järgnev kronoloogiline ülevaade *des*-vormi deskriptiivsetele käsitlustele.

1732. aastal ilmunud keeleõpetuses “Lühike sissejuhatuse eesti keelde” puudutab Anton Thor Helle põgusalt *des*-vormi kasutust ja tähendust (2006: B77a–B78a). Ta kirjeldab *des*-vormi selle kaudu, millistele verbidele ja substantiividele see järgneb, ning toob kummastki mõne näite: ainsuse esimeses pöördes esitatud verbid *kardan*, *jään*, *tõrgun*, *tüdin* ning nimisõnad *häda*, *häbi*, *vaev* (samas: B78a). Igale verbile ja substantiivile vastab üks *des*-vormi kasutusnäide. Kokku esitab Thor Helle seitse näidet, millest kahes – *ei ma karda üteldes* ja *vaev on alt pugedes* (samas: B78a) – tundub tänapäeval *des*-vormist sobivam *da*-infinitiiv ja üks – *see härg tõrgub minnes* (samas: B78a) – viib mõtte võimalikule *mast*-vormile. Vähemalt variandina tuleb *des*-vormi asemel *da*-infinitiivi või *mast*-vormi kasutamine kõne alla veel mõne Thor Helle näite puhul: *häbi on rääkides*, *häda vait olles*; *inimene tüdib nõnda elades* (samas: B78a).

Eduard Ahrensi 1843. aastal ilmunud grammatikas “Eesti keele Tallinna murde grammatika” on *des*-vormi kohatine lähedus *da*-infinitiivile ja *mast*-vormile, mis Thor Helle näidetes esile tuleb, ka otse välja öeldud (2003: 405) ning seda ilmestavad laused, kus eesti *des*- ja *da*-vormiga näitel (*ei ma karda tunnistades* või *tunnistada* (samas: 405)) on üks saksa vaste. Kui Ahrens esitab *des*- ja *da*- või *mast*-vormi toodud fraasides võrdsetena, siis F. J. Wiedemann nendib sama nähtust käsitledes juba vormide tähenduserinevust (2011: 498). Niihästi Thor Helle (2006: B78a), Ahrens (2003: 405)

kui ka Wiedemann (2011: 498) näitlikustavad *des*-vormi fraasiga *inimene tüdineb nõnda elades*. Thor Helle fraasi ei kommenteeri, Ahrens juhib tähelepanu sellele, et *des*-vormi asemel võib kasutada ka *mast*-vormi, ning Wiedemann selgitab kahe kasutusvõimaluse tähenduserinevust: *inimene tüdineb nõnda elades* väljendab tüdinemise tingimust, *inimene tüdineb nõnda elamast* aga tüdimise põhjust (Wiedemann 2011: 499).

Kõik kolm pööravad tähelepanu ka väljenditele, kus *des*-vormi ees on verbivormiga väljendatu genitiivis tegija: näiteks *ta võttis minu nähes* (Thor Helle 2006: B78a). Ahrens (2003: 405) käsitleb omastavalist tegevussubjekti *des*-vormi enese subjektina, nagu teeb ka Wiedemann (2011: 498), kes lisaks seletab ilmingut asjaoluga, et selline tegevussubjekt pole lauses varem esinenud. Kui Wiedemanni käsitluses on *des*-vormi genitiivne tegevussubjekt seega (oma uudsuse poolest lauses) eriline, siis K. A. Hermann'i grammatikas toodud *des*-vormi näited on kõik just omastavalise tegijaga, näiteks: *Sinu visates ei läinud kivi kaugele, aga tema visates küll* (1884: 61).

Wiedemann (2011: 498) võtab vaatluse alla ka *des*-vormi implitsiitse tegevussubjekti. Ta tõstab esile, et enamasti on selleks põhiverbi subjekt, näiteks *töotas kätt lüües*, mainib aga ka üldisikulist kasutust (*natukest tunneb näpuga katsudes*) ning loogilise subjekti tähtsust: *pojal oli hea meel oma isa püssiga lastes*. Wiedemann toonitab, et *des*-vormi subjekt võib olla ka mõni muu sõna lauses, ja toob näiteks fraasi *eemale minnes tuli üks mees tema juurde*, kus *des*-vormi tegevussubjektina on mõistetav kaassõna fraasis esinev sõna *tema*. Seega vaatleb Wiedemann implitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindi teemat ilmekate näidete toel ja silmapaistva avarusega ning tema implitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindi käsitlus on kooskõlas praegu üldtunnustatud seisukohtadega (nt EKG; Haspelmath 1995; König 1995; Erelt 2014)

Varasemast põhjalikumalt arutleb *des*-tarindi üle Ellen Uuspõld (1966; 1972). Genitiivse subjektiga ja ilma selleta *des*-vormi erinevuses, mida olid täheldanud juba Thor Helle, Ahrens ja Wiedemann, toob Uuspõld (1966: 62) esile areda lahknevuse: *des*-tarindis (nagu ka *mata*-, *nud*- ja *tud*-tarindis) ei saa olla korraga subjekti ja objekti: kui on üks, siis teist mitte. Selle erinevuse alusel nimetab ta omastavas käändes tegijaga

tarindeid sõltumatuteks ja ilma eksplitsiitse tegijata tarindeid sõltuvateks konstruktsioonideks (Uuspõld 1966: 55). Nimetusi motiveerib käsitus, et oma tegijaga tarindid on põhilausega nõrgemalt seotud kui tarindid, mille tegevussubjekt on mõni (tarindist väljaspool asuv) põhilause liige.

Sõltumatute *des*-tarindite puhul toob Uuspõld esile, et verb on üldiselt intransitiivne ning erandid on sellest vaid *nägema*, *kuulma* ja *arvama*, mis sõltumatus konstruktsioonis on aga samuti oma transitiivsuse kaotanud ning muutuvad objekti lisamise korral ebagrammatiliseks: **minu nähes filmi* (Uuspõld 1966: 60). Uuspõld (samas: 61) toonitab sõltumatu tarindi piiranguid, märkides, et *des*-vormi võib laiendada ainult adverbiaal, ja näeb piirangute kehtimise kinnitust veel selles, et 20. sajandi alguse katsed tuua käibele ka transitiivsed eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindid olid nurjunud.

Ilma genitiivse tegevussubjektita *des*-tarindeid ehk põhilausest sõltuvaid konstruktsioone käsitledes leiab Uuspõld (1966: 84–85; 175), et sõltumatu tarindi tegevussubjekt on põhi- või selle naaberosalause esinev semantiliselt domineeriv nimisõna (näiteks *ta oli üksi koju jäänud*, kuid *raamatut lugedes möödus aeg kiiresti* (samas: 83)) ja kui sellist nimisõna ei leidu, siis on tarind impersonaalne (näiteks *seda raamatut lugedes läheb nägu mõtlikuks* (samas: 83)).

des-tarindi tähendusi kõrvallausega asendatavuse järgi eritledes rühmitab Uuspõld (1966: 175–177) tarindid kolmeks: iseseisva tähenduseta, iseseisva tähendusega ja komplekstähendusega tüüpi. Esimest liiki tarinditele vastab tähenduselt mõni kõrvallause, teist liiki tarinditele mitte ning kolmandatele vastab mitu kõrvallauset, kuid mitte ükski päris täpselt. Iseseisva tähenduseta ehk kõrvallausega asendatavad konstruktsioonid on Uuspõllul aja-, tingimus-, põhjus- ja mööndusmääruslikud tarindid. Ilma täpsete kõrvallausevasteteta konstruktsioonide hulka kuuluvad ja iseseisva tähendusega ala moodustavad aga viisi-, tegevus- ja seisundimääruslikud tarindid.

Uuspõllu analüüsis tekkinud kaht tähenduslikku rühma – 1) kindlale kõrvallausele vastava tähendusega aja-, tingimus-, põhjus- ja mööndusmääruslikke ning 2) iseseisva

tähendusega viisi-, tegevus- ja seisundimääruslikke konstruktsioone – käsitleb Aili Univere (1970: 179) *des*-tarindi kahe eri funktsiooni avaldusena. Univere käsitleb neid funktsioone temporaalse ja modaalse tähendusena ning otsib eesti murretest selle märke, et kunagi on kahe funktsiooni väljendamiseks käibinud eri vormid. Rahvalauludes säilinud sõnakujude ja murretes leiduvate adverbide varal tõendab Univere, et varem esines eesti keeles ajaloolise *t*-lise verbaalnoomeni inessiivi ehk *des*-vormi kõrval ka modaaltähendust väljendanud instruktiivivorm (Univere 1970: 180). Võimaliku kunagise verbimuute, inifiniitvise instruktiivi adverbistunud vormidena toob Univere murretest esile näiteks *jõude* (verb *jõudma*) (samas: 180–181), *kiuste* (*kiusama*) (samas: 182–183), *jooste* (*jooksma*) (samas: 188) ja *tahtes* (*tahtma*) (samas: 190). Univere (samas: 192–193) järgi on *de(n)*-tunnuseline viisimääruslik instruktiivivorm kuulunud arvatavasti kõigi eesti murrete verbimuutestikku. Viisi- ja ajatähenduse ühe, seni ajatähendusliku vormi alla koondumist seletab Univere (samas: 192–193) nii, et sõnalõpulise *n*-i kadumise järel *de*-tunnuseliseks jäänud instruktiivi väljendamiseks hakati funktsioonide läheduse tõukel kasutama ilmekamat inessiivivormi ning instruktiiv taandus verbi paradigmat, jäädes keelde mõne leksikaliseerunud adverbijugul. Juhan Peegel, kes on instruktiivivorme leidnud rahvalauludest, märgib (2006: 155), et vormi näikse olevat kasutatud rohkem üht kui teist tüüpi tegusõnade puhul, aga neid tüüpe ta ei formuleeri. Tema toodud näidete (samas: 155–156) seas tuleb esile neli rühma: 1) liikumist (*juoste*, *käiste* ja *käide*, *karatelle*, *kapsatelle*) ja 2) häälitsemist (*õisatele*, *oihki*, *itkien*, *laksatelle*, *krakasatelle*) väljendavad verbid, 3) adverbilähedased vormid (*kiuste*, *jõude*, *võiste*) ning 4) koos genitiivse tegevussubjektiga esinev *kuulle* (näiteks *sulaste kuulle*, *noorde mieste kuulle*).

des-vormi kasutusest vanas kirjakeeles on andnud lühida ülevaate Kristiina Ross, kes kirjutab, et seni üksikult esinenud *des*-vorm tuli kirjakeeles üldisemalt kasutusele 1680. aastatel lõunaeestikeelses Wastses Testamendis ning põhjaeestikeelses Vana Testamendi käsikirjas ja Uues Testamendis (2009: 891). 1727. aasta lõuna- ja 1739. aasta põhjaeestikeelse Uue Testamendi tõlke *des*- ja *mata*-vormi kasutust on uurinud Riitta-Liisa Valijärvi (2003), kes käsitleb vorme eesti keele konverbidena ning eritleb

neid funktsiooniti. Kokku leiab Valijärvi (2003: 58–59) materjalist 110 *des*-vormi, neist 65 põhja- ja 45 lõunaestikeelsest Uuest Testamendist, ning hindab hulga üllatavalt suureks. Kahe teksti *des*-tarindi pruuki peab Valijärvi (samas: 62) praeguse eesti keele kasutustavaga suuresti sarnaseks, esijoones just tähendusliku ulatuse poolest. Tarindi funktsioonidest on tekstides esindatud aja-, kaasneva tegevuse, rõhutuse, vahendi-, otstarbe- ja viisitähendus, lisaks leidub kaks grammatiseerunud malli (*kellegi nähes*, *kellegi kuuldes*) ja üks leksikaliseerunud mall (*elades*) (samas: 59). *des*-tarindi funktsioone kokku võtvast tabelist (samas) jääb silma esinemishulgalt aja- ja kaasnemistähenduse järel kolmas, rõhutamisfunktsioon (“*emphasis*”). Rõhutavas funktsioonis tarindit iseloomustab järgmine näide:

Et nemad nähhes näwad, ja siiski ei tunne: ja kuuldes kuulwad, ja siiski ei moista (PR Mk 4: 12) (Valijärvi 2003: 48).

Valijärvi (2003: 48) tõlgendab tarindeid *nähes* ja *kuuldes* alistavate verbide *näevad* ja *kuulevad* rõhutusena ning väidab, et konverbitarindi asemel võiks sama funktsiooni täita ja “vaatamise laadi ja kestust” rõhutada ka teine samasugune pöördeline vorm: *näevad ja näevad ja siiski ei tunne*. Sellistest *nägemise* ja *kuulmisega* lausetest on Valijärvi materjalina kasutatud kahest Uuest Testamendist leidnud kokku 16 *des*-vormi. Seega võib hinnang, et neis tekstides esineb rõhutavas funktsioonis *des*-tarindeid, põhinedagi ainult seda tüüpi lausetel. Sellist konstruktsiooni saab aga mõista ka teisiti: sisult ei rõhuta *nähes* ja *kuuldes* sel juhul pöördvormi, vaid hoopis järgnevad pöördvormid ise (vastavalt *näevad, ja siiski ei tunne* ning *kuulevad, ja siiski ei mõista*) kirjeldavad *des*-vormis tegevust. Sellise käsituse järgi võiks lause ümber sõnastada nii: *et nemad siis, kui nad näevad, näeksid, ja siiski ei tunneks; ja siis, kui nad kuulevad, kuuleksid, ja siiski ei mõistaks*. Selline tõlgendus vastab konverbitarindi ajafunktsioonile ning kaotab siinkohal vajaduse rõhutamisfunktsiooni mõiste järele.

Mati Ereli 2014. aastal ilmunud komplekslausekäsitluses on *des*-vorm eesti keele konverbi olevikuvorm ning *des*-tarindi roll lauses vaba adverbiaal (2014: 205, 207). Tarindid jagunevad sõltuvateks ja sõltumatuteks nagu Ellen Uuspõllulgi (1966), aga mõne erinevusega. Uuspõld liigitab sõltumatuteks ainult genitiivse tegevussubjektiga

tarindid ning tarindeid nagu lauses *Selle järgi otsustades oli raamat huvitav* käsitleb ta sõltuva tarindi eritüübi, automatiseerunud konstruktsioonidena (Uuspõld 1966: 84), kuid Erelti (2014) käsitluses on need sõltumatud tarindid. Samuti jaotuvad Ereltil sõltumatute hulka arvatud tarindid lausetes *Hommikul ärgates oli lumi maas* ja *Tulles oli veel pime* (2014: 212) Uuspõllu järgi sõltuvate tarindite impersonaalsesse allrühma (1966: 83). Kui Uuspõllul on positiivselt määratletud (samas: 55) ja eksklusiivne sõltumatu tarindi mõiste, siis Erelt (2014: 208, 210) piiritleb esmasena sõltuva tarindi: sõltuvus väljendub kas tarindi tegevussubjekti samaviitelisuses alistava lause tegevussubjekti või -objektiga või tarindi tegevusobjekti kokkulangemises alistava lause tegevussubjektiga. Nii liigituvadki seesugused *des*-tarindid nagu lausetes *Selle järgi otsustades oli raamat huvitav* (Uuspõld 1966: 84); *Hommikul ärgates oli lumi maas*; *Tulles oli veel pime* (Erelt 2014: 212), mil pole genitiivset tegevussubjekti ja mille tegevussubjekt ei lange kokku ka ühegi alistava lause liikmega, Uuspõllu süsteemis sõltuvateks ja Erelti käsitluse järgi sõltumatuteks tarinditeks.

Helen Plado (2014; ilmumas) on *des*-tarindiga tegeldes kasutanud Martin Haspelmathilt (1995: 10) pärit konverbitarindite jaotust implitsiitse ja eksplitsiitse tegevussubjektiga konstruktsioonideks. Jättes kõrvale Uuspõllul (1966: 86) sõltuvate tarindite allosa kuuluvate ja Pladol (2014: slaid 7) eraldatud grammatiseerunud ja leksikaliseerunud tarindite (näiteks *millegagi võrreldes*, *ausalt öeldes*) paigutuse, langevad Plado implitsiitse-eksplitsiitse ja Uuspõllu sõltuva-sõltumatu vastandust järgivad jaotused ühte. Siinse töö analüüsiosa järgib tegevussubjekti implitsiitsuse-eksplitsiitsuse mõiste areduse ajendil Haspelmathi (1995) ja Plado (2014) joont.

Mitmesuguste tähenduste seas, mida konverbitarindiga väljendatakse, leidub Erelti (2014: 215) järgi eesti keeles muidu nii rindosalause, adverbiallause kui ka nominalisatsioonivormiga edasi antavaid tähendusi ning tarindi konkreetne tõlgendus sõltub kontekstist. Tähendused on jagatud esiti kaheks, rinnastusele ja alistusele omasteks funktsioonideks, ning edasi määruslikeks tähendusteks, nagu aeg, viis, vahend, põhjus ja kaasnev sündmus (samas: 216–219).

Eksplitsiitse ja implitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindi erinevust, mida varasemad

grammatikud olid tähele pannud ning mille Ellen Uuspõld oli tarindikäsitluse aluseks võtnud, käsitleb edasi Heete Sahkai (2011), kes toob esile genitiivagendiga – nagu ta omastavalist tegevussubjekti nimetab – tarindite omapära. Peale *des*-vormi kombineeruvad genitiivagendiga ka *tud*-partitsiip, *da*-infinitiiv ja teonimi (Sahkai 2011: 13–18) ning neil ühenditel on ühisomadusi, nagu valdav kaheliikmelisus, genitiivagendi fikseeritud eelnemine verbivormile (või teonimele) (**projekt on kirjutatud Mardi*) ja kindel fookusepositsioon (*otsus on nimelt/*juba Mardi tehtud*) (samas: 19–22), mis eristavad neid muudest eesti keele fraasidest (samas: 27–28). Sahkai käsitluse põhjal saab genitiivse tegevussubjektiga ja ilma selleta *des*-tarindite lahknemine uue sisu: tegu pole *des*-tarindite omavahelise fenomeniga, vaid selles avaldub genitiivagendiga fraaside ja teiste (infiniitsete) verbifraaside mitmekülgne erinevus.

2. *des*-vorm ja -tarind kui konverb ja konverbitarind

Konverbiks nimetatakse klausi vaba laiendina käituva infiniittarindi peasõna (vt Haspelmath 1995: 3; Ylikoski 2003: 222; Erelt 2014: 144). Eesti keele *des*-tarind kuulub konverbitarindite ja *des*-vorm konverbide hulka (Erelt 2014: 145). Järgnevalt on vaatluse all konverbi mõistet moodustavad omadused: alistatus, vabadus ja infiniitsus. Kuna tegu on ühtlasi *des*-tarindi omadustega, näitlikustavad neid eeskätt *des*-tarindiga laused, mis esmajärjekorras pärinevad siinses töös analüüsitavast vana kirjakeele materjalist.

2.1. Laiendatava klausi ja konverbitarindi alistussuhe

Konverbitarind kuulub alati sündmust või tegevust väljendava keeleüksuse juurde. Laiendatava klausi ja konverbitarindi vahel on alistussuhe (Haspelmath 1995: 8), mis tähendab, et konverbitarind kuulub alistava klausi sisse. Haspelmath (1995: 12) esitab ilmingud, milles alistavasse klausi kuulumine avaldub ja millest seega järeldub, et konverbitarind on klausile alistatud, mitte sellega rinnastatud.

Alistuse esimese tunnuseks võib konverbitarind asuda alistava klausi osade vahel (Haspelmath 1995: 12).

- (1) .. agga nüüd **ütlen** minna nuttēs / **neid Kristusē Risti Waenlased** (*ollewa*) (VAKK, UT 1715: Fi 3,18).

Näite 1 alistav klaus on *aga nüüd ütlen mina neid Kristuse risti vaenlased olevat*, kusjuures *neid* ja *Kristuse risti vaenlased olevat* on verbi *ütlen* objektid (vt Erelt 2014:

157–158). Konverbitarind *nuttēs* paikneb alistava klausi verbi ja objektide vahel ning seega alistava klausi sees.

Teiseks väljendub alistussuhe selles, et konverbitarind võib paikneda nii alistava verbi ees kui ka järel ning sündmuste järjekorra käsitus sellest ei muutu (Haspelmath 1995: 13–14).

- (2) a. Ja temma näggi seddamaid / ja **läks temma järrele Jummalat kites** (VAKK, UT 1715: Lk 18,43).
b. Ja temma näggi seddamaid / ja Jummalat kites **läks temma järrele**
c. Ja temma **läks temma järrele Jummalat kites** / ja näggi seddamaid.

Näites 2a on *des*-tarind *Jumalat kiites* alistatud eelnevale klausile *läks temma järrele* ning osalause *Ja tema nägi seddamaid* ja *läks tema järrele Jumalat kiites* vahel on rinnastusseos. Lauses 2b on kohad vahetanud *des*-tarind ja alistav klaus ning lauses 2c järjestuvad teisipidi rinnastatud osalaused. Kuivõrd alistava ja alistatud klausi kohavahetus mõjutab väljendatud sündmuste ajasuhet vähem kui rinnastatud sündmuste ümberpaigutus, toetavad need teisendused Haspelmathi väidet (1995: 13–14), et konverbitarindis väljenduva sündmuse ja alistava sündmuse ajasuhe sõltub järjestusest lauses vähem kui rinnastatud sündmuste oma.

Alistus ilmneb ka selles, et ühist tegevussubjekti väljendav alistav klaus võib asuda tarindi järel (samas: 14).

- (3) ..kui ehaldēs tahaxin **minna** pea sünno jures olla (VAKK, Stahl 1638: 264).
(4) a. Ja **temma** olli Käima pääl / ja kissendas Lapse Waewas (VAKK, UT 1715: Ilm 12,2)
b. *Ja olli Käima pääl / ja **temma** kissendas Lapse Waewas.

Näites 3 tuleb konverbi *ihaldades* tegevussubjekt välja alles järgnevas alistavas klausis: verbil *tahaksin* ja konverbil *ihaldedes* on ühine tegevussubjekt *mina*. Näites 4a paikneb rinnastatud osalause *Ja tema oli käima peal* ning *kissendas lapsevaevas* ühine subjekt *tema* tavakohaselt esimeses osalauses. Näites 4b on ühine alus teises osalauses, mis muudab lause ebagrammatiliseks.

Veel tuleb alistussuhe esile siis, kui konverbitarind piiritleb alistavat klausi ehk kitsendab selle ulatust ning on fookustatud (Haspelmath 1995: 15).

- (5) Agga sedda **ütlen** minna lubba andes, ei mitte käskides (VAKK, Piibel 1739: 1Ko 7,6).

Selles lauses kitsendavad mõlemad *des*-tarindid, nii *luba andes* kui ka *käskides*, *ütlemä*-verbi, esimene selle jaatavat ning teine eitavat vormi, ning kahe kitsenduse lauselõpuline vastandus tõuseb fookusesse.

Konverb sõltub alati teisest klausist ega ole seega kunagi lihtlause predikaat (Nedjalkov 1995: 97).

- (6) **Sest et nüüd see kõik peab hukkaminema / missugused teie siis peate olema pühha Ellus ja Jummalakartusse sees?** Otes ja tõttades Jssanda Päwa Tullemisse pole / mil Taewad Tulle läbbi peawad hukka minema / ja Elementid surest Pallawast peawad ärrasullama? (VAKK, UT 1715: 2Pt 3,12)

Näites 6 on kõrvallause *mil taevad tule läbi peavad hukka minema ja elemendid suurest palavast peavad ära sulama* alistatud konverbitarindile *oodates ja tõtates Issanda päeva tulemise poole* ning on järelikult selle osa. See pikk ja kõrvallausega koormatud *des*-tarind, mis algab suurtähe ja lõpeb küsimärgiga, on pandud kirja eraldi ortograafilise lausena. Eelneva lause klausiga on tarind aga alistussuhtes: konverbitarind *oodates ja tõtates ...* laiendab klausi *missugused teie siis peate olema püha elu ja jumalakartuse sees?*.

2.2. Konverbitarind kui vaba laiend

Konverbitarind on vaba laiend (Ylikoski 2003: 197–198): alistava klausi seisukohalt on see fakultatiivne ehk selle seos alistava klausiga on nõrgem kui seotud laiendil. Ylikoski (2003: 198) väitel eristab konverbi infinitiivist kõige paremini just tarindi nõrgem kohustuslikkus alistava klausi suhtes. Konverbi- ja infinitiivitarindi – kahe

alistatud infiniitse verbivormi – alistava klausiga seotuse määra saab kõrvutada järgmiste näidete varal:

- (7) a. sesinnane kook tahhab küpstes **ahjo sees kaua seista** (VAKK, Lithander 1781: 511).
b. sesinnane kook tahhab **ahjo sees kaua seista**.
c. *sesinnane kook tahhab küpstes.
- (8) a. selle pärrast ma sind kowwaste nuhtlen, et sinna tühja palja asja wöttes, ei õppiks, **suuremad asjad warrastama** (VAKK, Arweliu 1782: 17).
b. selle pärrast ma sind kowwaste nuhtlen, et sinna ei õppiks **suuremad asjad warrastama**.
c. *selle pärrast ma sind kowwaste nuhtlen, et sinna tühja palja asja wöttes, ei õppiks.

Näitesse 7a kuuluvad *des*-tarind ja *da*-infinitiivitarind. Lausest 7b on välja jäetud *des*-tarind *küpsedes* ning lausest 7c *da*-infinitiivitarind *ahju sees kaua seista*. 8. näide sarnaneb eelmisega: lauses 8a on nii *des*- kui ka *ma*-infinitiivitarind, lauses 8b on neist ära jäetud esimene ja lauses 8c teine, infinitiivitarind. See, kuivõrd laused 7b ja 8b tunduvad lausetest 7c ja 8c terviklikumad ja loomulikumad ehk kuivõrd konverbitarindi ärajätmine mõjutab lause vastuvõetavust-grammatilisust infinitiivitarindi puudumisest vähem, ilmestab siinkohal laiendi vabaduse ja seotuse vahet.

2.3. Konverbi infiniitsus

Konverb on infiniitne verbivorm (Ylikoski 2003: 222) ja kuulub sellisena verbi paradigmasse (Haspelmath 1995: 4). Nii on konverbivorm igal täismuutelisel verbil ning ainult verbidel. Konverbi kui infiniitse verbivormi erinevus finiiitsest on näha kahes järgmises lauses:

- (9) **Laulge** kites Jehowat, sest ta on sured asjad teinud (VAKK, Piibel 1739: Js 12,5).
(10) Sepärrast risusid need õiged neid, kes öäläd, ja **laulsid** kites, oh Jssand, so suurt pühha nimmet (VAKK, Piibel 1739: Trk10: 20).

Näitelause 9 (esimene) finiiitne verb on *laulge* ning selle vormis kajastub nii käskiv kõneviis kui ka see, et pöördutakse mitme isiku poole. Lauses 10 väljendab sama *laulma*-verb kindla kõneviisi lihtminevikku ning seda, et lauljaid on mitu. *des*-vorm *kiites* on mõlemal juhul ühesugune, ehkki kuulub esimeses lauses kellelegi parajasti antava käsu juurde ning aitab teises lauses sedastada, mida keegi millalgi varem tegi.

Haspelmath (1995: 5) nendib, et finiiitsuse ja infiniitsuse mõiste on ühe mõõtmeks kaks äärmust ning keeltes esineb nende vahele jäävaid verbivorme. Finiiitsuse astmelisus tuleb esile ka konverbi (Haspelmath 1995: 5), muu seas *des*-vormi puhul. Eesti keele finiiitse verbi vormis väljenduvad kõneviis, aeg, tegumood, isik, arv ja kõneliik (EKG: 6). Järgnevalt tuleb arutusele, kuidas suhestub *des*-vorm mõnega neist grammatilistest tähendustest.

2.3.1. *des*-vorm ja kõneviis

Kõneviis *des*-vormis ei väljendu, kuid kõneviisikategooria aluseks olevate tähenduste poolest on tarindi vahekord alistava klausiga mitmelaadne: kindlas kõneviisis klausile alistuv *des*-tarind on samuti markeerimata ja selles väljenduv sündmus alistava klausiga niisama tegelik (näide 10). Tingivas kõneviisis klausile alistuva tarindi sündmus võib olla nii alistava klausiga koos hüpoteetiline (näide 11) kui ka iseseisvalt reaalne (näide 12). Käskivas või möönvas kõneviisis klausile alistatud tarind võib kuuluda käsu fookusse (näide 9), jääda käsu (või keelu) fookusest välja käsu taustale (näide 13) või väljendada käsu tingimust (näide 14). Kaudses kõneviisis klausile alistuv tarind võib modaalhinnangut alistava klausiga jagada (näide 15), aga tarindis väljenduv sündmus võib alistavast sündmusest lahknedes tõlgenduda ka kindla ja tegeliku (näide 16) või hüpoteetilisena (näide 17).

- (11) Viie miljoni eest ma **läheks** joostes kolmeks kuuks vangi (reporter.ee).
- (12) Aasta eest Madridis olles **oleks saanud** vaid viie € eest **vaatama minna**, aga õnneks oli mõistust loobuda (maaleht.delfi.ee).
- (13) Agga **ärge wässigem mitte ärra** Hääd tehhes (VAKK, UT 1715: Ga 6,9).

- (14) End pahasti tundes **mine** koju (sekretar.ee).
- (15) Kui Ludovisi volitused hakkasid lõppema, **olevat** hertsog naerdes **lisanud**, et Ludovisi võib tulevikus saada paavstiks (wikipedia.org).
- (16) Et kuidas saksa sõjavägi siia tulles **olevat rüüstanud** ja linnu ning külasid **maha põletanud** (dea.digar.ee).
- (17) Katki minnes **pidavat** need **tekitama** riieele üsna raskesti eemaldatavaid plekke (tartu.postimees.ee).

2.3.2. des-vorm ja aeg

Erinevalt finiiivormist ei väljenda *des*-vorm mitte absoluutset, vaid suhtelist aega: nimelt samaaegsust alistava klausiga (Erelt 2014: 155, 215). Seega pole *des*-tarindi otsene ajaline lähte- või viitepunkt mitte kõnehetk, vaid alistava klausi sündmus, ning kõnehetkega suhestub tarind alistava klausi kaudu.

- (18) .. ninck Stephanussest loeme meije / eth nemmat surres ommat Hinget Jummal Kette **andnut ommat** (VAKK, Stahl 1649: 200).
- (19) Nüüd **olleme** meie tee peäl minnes surma wasto .. (VAKK, Helle 1732: 418).

Näites 18 väljendab verbivorm *andnud on* täisminevikku, näite 19 verb *oleme on* aga olevikuvorm. Alistava verbi järgi on kõnehetke suhtes vastavalt minevikuline ja olevikuline ka *des*-tarindid *surres* ja *minnes surma vastu*.

Tänapäeva eesti keele konverbil on relatiivse aja kategooria, mille liikmed, alistava klausiga samaaegsus (näide 20) ja sellele eelnemine (näited 20 ja 21), avalduvad vastavalt *des*-vormis ning (*olles*) *nud*- ja *tud*-vormis (Erelt 2014: 205, 215).

- (20) Tulevane NBA-mees **hüppas** viskele blokki pannes üle vastase (sport.delfi.ee).
- (21) Olles selga pannud ADIDASE kapuutsiga **jaki näed välja** nagu kapp (kaevur.com).
- (22) Siinjuures tuleb rõhutada, et olles võetud vahi alla uute kuritegude toimepanemise vältimiseks, **jätkasid** kohtualused ühiskonnast käitumist .. (riigiteataja.ee)

Näites 20 *hüpatakse blokkimisega* ühel ajal; näite 21 vormist *olles pannud* aga

ilmneb, et *jakk* tuleb *selga panna* või on *selga pandud* varem, ja selle tulemusel *nähakse välja nagu kapp*; näide 22 väljendab, et *kohtualused võeti vahi alla* enne, kui nad *ühiskonnavastast käitumist jätkasid*.

(*olles*) *nud-* ja *tud-*konverbi tõi eesti keelde 20. sajandi alguse keeleuuendus (Erelt 2014: 206). Vana kirjakeele konverbil ajakategooriat pole ning tarindi ja alistava klausi temporaalsuhted piirduvad *des*-vormis kajastuva suhtelise samaaegsusega, millel on aga mitu palet: klausi ja tarindi sündmusest üks võib teisele vahetult eelneeda (Erelt 2014: 215) (näited 23, 24), nad võivad olla samaaegsed (Erelt 2014: 215) (näide 25) või üks ja seesama sündmus (näide 26).

- (23) .. need, kes patto kurjust tundes öiete **pehmeks lõwad** .. (VAKK, Jutud 1740: 28).
- (24) .. teine **watab** teise peäle ehmates .. (VAKK, Piibel 1739: Js 13,8).
- (25) .. **kalla** need tuwitud marjad, neid tassa ümberligutades senna jure .. (VAKK, Lithander 1781: 408).
- (26) .. kui temma Kurratiga rieldes **rägis** Mosese Kehha pärrast .. (VAKK, UT 1715: Ju 1,9).

Näites 23 on *des*-tarindis väljenduv *patu kurjuse tundmine* käsitatav alistavale *pehmekslöömisele* loogiliselt eelnevana, näite 24 tarind *ehmatades* aga *vaatamisele* järgnevana. Näites 25 on *kallamine* ja *ümberliigutamine* mõistetavad kahe samaaegse tegevusena ning 26. näite *riidlemine* ja *rääkimine* väljendavad kokku üht sündmust.

2.3.3. *des*-vorm ja eitus

Nagu teistegi eesti keele infiniittarindite puhul, kasutatakse *des*-tarindi eitamiseks *ei*-sõnalise standardeituse asemel *mitte*-partiklit või *mata*-vormi (Erelt 2014: 153). Vanas kirjakeeles on olemas mõlemad: *mitte* esineb *des*-tarindi ees koos partikliga *ei*. Funktsionaalse läheduse poolest asetub (*ei*) *mitte*- (näide 27) ja *mata*-eituse kõrvale (näide 29) ka eitus alistava verbi kaudu (näide 28).

- (27) Sest nemmad walwawad teie Hinge eest / ninda kui need / ke Wastust peawad andma / et nemmad sedda Römoga tewad / ja **ei mitte** / ohkates (VAKK, UT 1715: He 13,17).

- (28) Nemmad **ei pea lauldes** wina **joma**, kange jomaaeg peab wihha ollema neile, kes sedda jowad (VAKK, Piibel 1739: Js 24,9).
- (29) Kedda teie **näggematta** armastate (VAKK, UT 1715: 1Pt 1,8).

Nii näites 27 kui ka 28 piirdub eituse tähenduslik ulatus *des*-vormiga. Lauses 27 on eitatud *ohates tegemist* vastandina *rõõmuga tegemisele* ning lauses 28 *lauldes joomist* vastandina *viha olevale joomaajale* – tähenduslikult ei hõlma eitus seega kummalgi juhul verbi, mida *des*-tarind laiendab: ei verbi *teevad* ega *jooma*. Näites 29 väljendub sarnane vahekord – *armastus* on, ent ilma *nägemiseta* – *mata*-tarindi abil, mida on käsitletud (EKG: 261; Erelt 2014: 206) konverbitarindi eitava vastena. Peale näites 28 kajastuva koondava viisi, mille puhul alistava verbiga väljendatav eitus keskendub fookuses konverbile, suhestub *des*-tarind alistava klausi eitusega veel kaheti: 1) on koos alistava klausiga eitav, 2) jääb eitusest välja.

- (30) Ja kui meie **ei olleks woind** terwe liikmedtega töed tehhes ennestelle rahha **teenida**; siis ei woiks meie ka middaki osta (VAKK, Arweliu 1782: 41).
- (31) .. ja rikkust **ei piddand** ma mikski selle Tarkusse wasto arwades (VAKK, Piibel 1739: Trk 7,8).

Näites 30 on eitavana kõne all *tervete liikmete abil töötamise teel rahateenimine* – kõik koos. Näites 31 eitatakse *rikkuse mikski pidamist*, kuid *tarkusega võrdlemine*, mis väljendab, kunas või kuidas alistavas klausis avalduvale eitavale tulemusele jõuti, jääb seejuures jaatavaks.

2.3.4. *des*-vormi tegevussubjekt

Infiniitsuse tähtsa tunnuseks puudub *des*-vormil pöördekategooria ning nõnda ei väljenda see isikut ega arvu. Niiviisi – ühildumiseta – pole *des*-vormil ka grammatilist subjekti ning suhe tegevussubjektiga avaldub teisiti. Are tunnus, mille alusel *des*-tarindid kahte rühma jagunevad, on tegevussubjekti kuulumine tarindisse.

- (32) Otze ninda kudt needt Pagkanat / kumbat se Jssand huckap teije Silma nehhes ..
(VAKK, Stahl 1649: 619).

Näite 31 *des*-tarindi *selle tarkuse vastu arvates* tegevussubjekt on alistava klausi *ei pidanud ma mikski* subjekt *ma*, mis tarindis eksplitsiitselt ei väljendu. Näites 32 moodustab nimisõna fraas *teie silma* koos *des*-vormiga *nähes* tarindi *teie silma nähes* ning suhestub alistava klausiga *kelle Issand hukkab* ainult osana *des*-tarindist. Tarindeid, kus tegevussubjekt väljendub, nimetatakse eksplitsiitse tegevussubjektiga tarinditeks, ja tarindeid, kus see ei väljendu, implitsiitse tegevussubjektiga tarinditeks. Tegevussubjekti väljendamise poolest erinevad konverbitarindid ka tüpoloogiliselt. Haspelmath (1995: 10) seob lahknevuse konverbidega ja jaotab need kolmeks: 1) eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbideks, 2) implitsiitse tegevussubjektiga konverbideks ja 3) vaba tegevussubjektiga konverbideks, mille tegevussubjekt võib, aga ei pruugi tarindis väljenduda. Enamik kui mitte kõik eesti keele *des*-vormidest, mis esinevad eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindites (näited 32, 33), esinevad ka implitsiitse tegevussubjektiga tarindites (näited 31, 34) ning liigituvad nii Haspelmathi järgi vaba subjektiga konverbideks.

- (33) Agga temma on önsam, kui ta nenda jääb, minno arwates (VAKK, Piibel 1739: 1Ko 7,40).
(34) **iggamehhel** olli hea meel, nende hea laste laitmatta rõmustamised nähhes (VAKK, Arwelius 1782: 16).

Näites 33 on *des*-tarindis *minu arvates* eksplitsiitne tegevussubjekt *minu*. Näite 31 sama verbi *des*-vormiga tarindis *selle tarkuse vastu arvates* tegevussubjekti ei väljendu. Näites 32 on *des*-tarindis *teie silma nähes* eksplitsiitne tegevussubjekt *teie (silma)*, näites 34 on sama *des*-vorm eksplitsiitse tegevussubjektita tarindis *nende heade laste laitmatta rõõmustamisi nähhes*. Vaid eksplitsiitse tegevussubjektiga seostuvate *des*-vormide vähesust või puudumist arvestades ei erista siinne käsitlus tegevussubjekti implitsiitsust ja eksplitsiitsust esmaselt mitte paljude erinevate *des*-vormide, vaid kahe

(implitsiitse ja eksplitsiitse tegevussubjektiga) *des*-tarindi tasandil, seega mitte verbi, vaid konstruktsiooni omadusena (vt Sahkai 2011).

Implitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindi puhul näib pidavat paika Haspelmathi (1995: 36) esitatud pragmaatiline printsiip, et konverbi implitsiitne tegevussubjekt on situatsiooni kõige olulisem osaline. Enamasti on see alistava klausi tegevussubjekt (näited 1–31, 34), aga mõnikord ka tegevusobjekt (35), see võib selguda eelnevast kontekstist (36) või jääda väljendamatata (37, 38).

- (35) Eks **neid** innimenne wälja tulles, woi põlletada? (VAKK, Helle 1732: 398).
- (36) .. siis hakkasid **nemmad** teine teisega jahhima, ja hüppasid kiwwa peält ma wasto, ning maast jälle kiwwa peäle. Nenda mängides kummises se kiwwi .. (VAKK, Willmann 1782: 48).
- (37) kohtu ukсед on laiad sisse tulles, kitsad wälja minnes (Ahrens 2003: 404).
- (38) Äratuskell 05:30, matk rappa miinuskraade ahmima. Neid oli seekord lausa seitse tükki. Rabale jõudes olid idakaares kõrged pilved .. (zacekfoto.ee).

Näitelauses 35 on mesilastele viitav pronoomen *neid* ühtlasi alistava klausi *eks neid inimene või põlletada* (tegevus)objekt ja *des*-tarindi *wälja tulles* tegevussubjekt. Näites 36 on tarindi *nõnda mängides* tegevussubjekt eelmise lause tegevussubjekt *nemad*. 37. näide on käsitatav geneerilisena ning nõnda on tarindite *sisse tulles* ja *wälja minnes* tegevussubjekt kes tahes niisuguses olukorras inimene – üldisik. Näitelauses 38 oleva tarindi *rabale jõudes* tegevussubjekt on kas sedastaja ise või keegi teine kõnealune (kellele väga kaasa elatakse).

Eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarind, mille tegevussubjekt on alati genitiivne, on praeguses eesti keeles produktiivne intransitiivsete verbidega, millele lisaks on kasutusel piiratud hulk transitiivsete verbidega seostuvaid leksikaliseerunud tarindeid (Erelt 2014: 213–214). Vana kirjakeele materjalis esineb aga rohkem just transitiivset verbi sisaldavaid eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindeid. Intransitiivse verbiga moodustatud eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindit esineb 1739. aasta piiblis vaid üks ning vana kirjakeele korpuse 19. sajandi eelsetes põhjajaeesti tekstides ei leidu peale

leksikaliseerunud *elades*-tarindite (vt jaotis 3.1.5) ühtki sellist näidet: viis eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindis esinevat *des*-vormi – *nähes*, *kuuldes*, *arvates*, *tuttes* ja *tahtes* – on transitiivse verbi vormid. Kõigi viie verbiga moodustatud eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindid on kinnistunud – leksikaliseerunud. Järgnevalt on esitatud 1739. aasta piiblist pärit ainus leitud intransitiivse verbiga (*tõusma*) eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarind (näide 39) ja kaks analüüsimaterjalist pärinevat transitiivse verbiga (*tutma* ja *kuulma*) eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindit (näited 40 ja 41).

- (39) Ja essimessel nāddala päwal tullid nemmad wägga warra **päwa** toustes haua jure (eki.ee).
- (40) Kus agkas Jummal wiwip / ninck sünd **sünno** tuttes üpris kouwax lassep risti kandma (VAKK, Stahl 1638: 207).
- (41) Agga kui temma keik omma Könned **Rahwa** kuuldes sai lõppetanud .. (VAKK, UT 1715: Lk 7,1).

Näitelaused 39–41 esindavad eksplitsiitsete *des*-tarindite kaheosalisust: tarind koosneb genitiivsest tegevussubjektist (*päeva*, *sinu*, *rahva*) ja *des*-vormist (*tõustes*, *tuttes*, *kuuldes*) (vt ka Sahkai 2011).

3. *des*-tarindi funktsioonid

Konverbitarindi funktsiooni all peetakse silmas alistava klausiga suhestumise viisi ehk tähenduslikku seost, millel alistava klausi ja seda laiendava konverbitarindi vahekord põhineb. Laiendusviisi käsitlemisel lähtutakse mõistetest, mis pole konverbitarindile ainuomased, vaid mille järgi liigitatakse verbide ja klauside teisigi vabu laiendeid. Niisugused funktsiooni kirjeldamisel kasutatavad mõisted on näiteks aeg, põhjus, vahend, tingimus, mööndus, kaasnev asjaolu, viis, otstarve, seisund, tagajärg, tulemus, asendus, mööndtingimus, võrdlus (vt nt EKG: 61; König 1995: 64; Erelt 2014: 216–219). Kõigi nende mõistete nimetused märgivad laiendi rolli alistava verbi/klausi suhtes. Nendest mõistetest lähtub ka järgnev (vana kirjakeele) *des*-tarindite funktsioonide käsitus.

3.1. Ajafunktsioon

Ajafunktsiooniga konverbitarind on alistava sündmuse “ajaline koordinaat” (König 1995: 70). Täpsem määratlus seostub tihedalt tarindi ja alistava klausi pragmaatilise vahekorraga, mis tuleb vaatluse alla järgmiste näitelauseste varal.

- (42) Essite **hõru** sedda paistetust willase ridega maggama minnes ja üllestoustes (VAKK, Hupel 1771: 51).
- (43) Kui sedda Pasteti tahhetakse külmalt süa, siis **lõ**, lahti wottes, nattoke jodawat wina **sisse** (VAKK, Lithander 1781: 69).

Näites 42 täpsustavad *des*-tarindid *magama minnes* ja *üles tõustes*, kunas tuleb

paistetust hõõruda. Tarindid edastavad lauses uut teavet ning võivad olla fookuses. Kumbki tarind, *magama minnes* ega *üles tõustes*, ei tähista siin lauses niivõrd tegevust, millega otseses mõttes samal ajal tuleb *paistetust hõõruda*, vaid pigem viitavad mõlemad ajale *des*-tarindis väljenduva sündmuse paiku, vastavalt ehk pigem *magamamineku*-eelsele ja *ülestõusmise*-järgsele ajale. Niisuguste ajafunktsioonis *des*-tarindite puhul, mis uue teabena konkretiseerivad alistavat sündmust ajas ja tõusevad ühtlasi infona esile, peab kõige paremini paika määrang, mis on aldis üldistuma kõigile ajafunktsioonis *des*-tarinditele: tarind konkretiseerib alistavat sündmust ajaliselt. Näites 43 osutab tarind *lahti võttes* pasteeditaki avamisele, mille järel tuleb *pasteedi sisse viina panna*. See komadega eraldatud tarind ei asu lause fookuses, mille võiks pigem hõivata *natuke joodavat viina*, kuid alistavas klausis väljenduva tegevusjuhise ajalise orientiirina võib see olla esil iseseisvana, vastavuses oma suhtelise eraldatusega. Ka sellise tarindi põhifunktsiooni võib määratleda alistava sündmuse-tegevuse ajalise piiritlemisena.

- (44) kapi pärrast su ning kõrvad hästi puhtaks, ja kapides kasta sedda saggedast wee sisse (VAKK, Lithander 1781: 150).
- (45) Teie **ep olle** weel Werre sadik **wastopannud** / Patto wasto woiteldes (VAKK, UT 1715: He 12,4).

Näites 44 sedastab esimene osalause, et *suu ja kõrvad tuleb hästi puhtaks kaapida*, ning teine, et kaabitavat (seapead) tuleb *kaapides sagedasti vette kasta*. *des*-tarind *kaapides* näib siin lauses olevat tüüpilise teema (vt EKG: 192) staatuses: *kaapimine* on eelmisest kõrvallausest tuttav, toimib *des*-tarindina uue info *kasta sagedasti vette* lähtekoha või kontekstina ega ole fookuses. Niisugune vahekord alistava klausiga ei vasta alistava sündmuse ajalise konkretiseerimise või täpsustamise määratlusele samavõrd hästi kui näidetes 42 ja 43 esinevate *des*-tarindite oma: *kaapimine* eelneb lauses alistava klause *vee sisse kastmisele* nii vormilt kui ka sisult. Konkretiseerimise mõiste haakub üldiselt pigem teistpidi järjekorraga: midagi olemasolevat täpsustatakse, täiendatakse, vormistatakse. Näite 44 tarind talitleb teisiti: see kooskõlastab uue,

esimest korda mainitud sisuga alistava klausi kontekstiga, esindades siin eelnevas kõrvallauses täpsemalt kirjeldatud (*kaapimise*) teemat. Näite 45 *des*-tarind *patu vastu võideldes* asub lause lõpus nagu näite 42 tarindid ning erinevalt näite 44 *kaapimisest* pole seda eelmistes lausetes mainitud. Siiski ei näi ka siinne *des*-tarind asuvat ei lause fookuses, kuhu jääb pigem *vereni vastupanemine*, ega tundu seda rõhutavat ka ülejäänud lausest eraldi nagu näite 43 *des*-tarindit *lahti võttes*. Selles mõttes sarnaneb *patu vastu võitlemine* 44. näitelause *kaapimisega*, et ühendab niisamuti alistava klausi *te ei ole veel vereni vastu pannud* kontekstiga. Näites 44 teeb *kaapides* seda küll eelneva osalause toel ning viimasest teada olevatena jäävad ka verbi objektid *suu* ja *kõrvad* tarindis väljendamata. Näite 45 tarind kannab iseseisvamalt teemat, millega alistav klaus suhestatakse ja mis on eelduste kohaselt tuttav, ning ühtlasi väljendub tarindis ka verbi laiend *patu vastu*.

Vaadeldud variante arvesse võttes võib ajafunktsiooniga *des*-tarindit käsitleda alistavat sündmust teise sündmuse suhtes paigutava sündmusena, mille puhul varieerub määr, mil see kas konkretiseerib alistavat klausi ajaliselt või talitleb selle temaatilise konteksti-taustana. Konkretiseerimise ja kontekstualiseerimise ühisosa ning ühtlasi ajafunktsioonis *des*-tarindi tuum on alistavas klausis väljenduva sündmuse ajaline või temaatiline sidumine teise sündmusega, erinevus seisneb aga vahekorra uudsuses ja proportsioonis. Uudsus: konkretiseerimise puhul sedastab teise sündmusega ajaldasa sidumine alistava klausi sündmuse kohta midagi uut ja täiendavat, kontekstiga ühendatakse tuttavale või üldisele viitamise kaudu. Proportsioon: konkretiseeriv *des*-tarind *täiendab* alistavat klausi toimumisajaga, kontekstualiseeriv tarind *seob* kogu alistava klausi mingi tausta või teemaga. Kahe eespool nimetatu puhul pole tegu kahe eraldi klassiga, vaid neid saab käsitada ühe seostusviisi vastaspoolustena. Ajafunktsioonis *des*-tarindi (emmast-kummast) orientatsioonist sõltub ka tarindi fookustatus: konkretiseeriv *des*-tarind on tänu uudsusele esi-, konteksti paigutav tarind tuttavana tagaplaanil. Seda, kas ajafunktsiooniga *des*-tarind pigem konkretiseerib alistavat sündmust või talitleb selle kontekstina, ei määra kindlaks mitte alistavas klausis ja *des*-tarindis väljenduv sündmus ise, vaid nende esitus: üksikjuhuline vahekord alistava klausiga.

(46) .. willetsus **ei hüa** tulles, agga ta **hüab** minnes (VAKK, Willmann 1782: 210).

Näite 46 esimest poolt *viletsus ei hüüa tulles* tuntakse ka omaette; küllap niisugusel kujul laiemaltki. Lühema sententsi mõte on selles, et häda või õnnetus tuleb ootamatult – tähelepanu keskmes on *ei hüüa. des-tarind tulles*, mille funktsioon selles lühemas tõdemuses pole mitte fikseerida aega või aegu, mil viletsus ei hüüa – konkretiseerida *mittehüüdmise* toimumisaega –, väljendab alistava klausiga väljendatu konteksti. Näite 46 kaheosalise sententsi teine osalause muudab mõnevõrra tõlgendust. Eelmise *des-tarindiga tulles* vastandatakse mõttetera lõpus teine *des-tarind*. Fookusse tõuseb vastandav tarind *minnes*, mis ise rõhutatult toonitab just seda, millal või mille korral *viletsus hüüab*, ning konkretiseerib seega mingil määral alistava klausiga *hüüdmise* toimumisaega (või, siinkohal tähenduslikult väga lähedast toimumistingimust). Esile tõusev ja alistavat klausiga konkretiseeriv *des-tarind minnes* võib juhtida täiendavat tähelepanu ka sellega vastandatud (või vastanduselähedasse vahekorda asetatud) tarindile *tulles*, mille talitluses kasvab siis alistava sündmuse konkretiseerimise ja kahaneb selle võrra kontekstualiseerimise osatähtsus. Sel juhul erineb *des-tarindi tulles* staatus sententsides *viletsus ei hüüa tulles* ja *viletsus ei hüüa tulles, aga ta hüüab minnes* muu seas selle poolest, et pikemas mõtteteras on nii tarind ise kui ka selle ajaliselt konkretiseeriv aspekt rõhutatumad.

Alistava klausiga ajalise konkretiseerimise ja ühtlasi fookustatuse poole kaldub analüüsitava materjali 131st implitsiitse tegevussubjektiga ajafunktsioonis *des-tarindist* 25. 106st alistava klausiga taamale jäävast kontekstualiseerivast *des-tarindist* 59s kordab *des-vorm* eelmises lauses või kõrvallauses esinenud verbi, nagu näites 44. Olgu märgitud, et kordavatest tarinditest 50 pärineb Lithanderi kokaraamatust. Neil 47-l alistava klausiga tausta looval *des-tarindil*, mis ei korda eelmises või samas lauses väljenduvat verbi, võimaldab konteksti või teemana toimida tarindis väljendatud sündmuse üldtuntus (näited 13, 18 ja 45) või tuttavus varasemast kontekstist.

3.1.1. Ajafunktsiooniga des-tarindi vahekord alistava klausi kõneviisitähendusega

Järgnevalt tuleb vaatluse alla ajafunktsioonis *des*-tarindite ühistunnus: tarindis väljenduva sündmuse sõltumatus alistava klausi sündmusele antud tegelikkushinnangust. Hüpoteetilisust sisaldavale klausile alistuvas *des*-tarindis väljenduva sündmuse reaalsust ilmestava näitelause 12 *des*-tarind *aasta eest Madridis olles* on ajafunktsioonis. Analüüsitavate vana kirjakeele lausete seas leidis hüpoteetilisele klausile alistuvaid ajafunktsioonis *des*-tarindeid 9. Ühelegi neist ei laiene alistava klausi kõneviisitähendus.

- (47) **Kui** sa, marjo sissetehhes, nattoke põlletud Wransk wina senna sekka **wallad**, siis naad ni pea ei wotta kärda (VAKK, Lithander 1781: 650).
- (48) Mispärast sina siis minu raha ei ole kasu peale välja andnud / siis **olleksin** minna taggasi tulles sedda Kassoga **ärrowotnud** (VAKK, UT 1715: Lk 19,23).

Näites 47 soovitatakse hoidistamisel *käärimise* vastu *Prantsuse viina* kasutada. *Viina sekkavalamine* on kõne all selle hüpoteetilise tingimusena, et marjad ruttu käärima ei lähe. *des*-tarindiga *marju sisse tehes* väljendatud tegevus jääb võimaliku käärimise vaatlusest eemale: *marjade sissetegemine* ise *käärimist* ära ei hoia – siit vajadus *viina* pruukida. *des*-tarind jääb taustale, kontekstualiseerides *viina sekkavalamise* näpunäidet, ning ülejäänud lause hüpoteetilisus sellele ei laiene. Näites 48 usutleb isand sulast: miks pole raha kasvama pandud – kui oleks, saaks isand selle kasuga kätte nõuda. *kasuga äravõtmist* vaadeldakse lauses teostumata jäänuna: tegelikult ei olnud ju midagi võtta. *des*-tarindi *tagasi tulles* staatus on teistsugune: isand on tagasi ning kahetsusväärselt toimumata on lauses arutusel ainult alistava klausi *kasuga äravõtmine*, *des*-tarind *tagasi tulles* väljendab tegelikult sündinut.

- (49) **Kui ilm on willo ehk külm**, siis **panne** nisuggused rided **selga** wäljaminees mis so ihho woiwad sojaks piddada (VAKK, Hupel 1771: 10).

Näitelause 49 tarind *välja minnes* on kasutusel ajafunktsioonis ja väljendab sündmust, mida pole veel toimunud – jagatakse veel üldisi riietumissoovitusi – ja mida lausest ei järeldugi mingil kindlal ajal juhtuvat. Nõnda väljendab *väljamine* siin habituaalset ja seoses sellega ehk mõnevõrra hüpoteetilist tegevust. Hüpoteetiline on ka *sooje riideid* soovitav alistav klaus: nõu kehtib *vilu või külma ilma* korral. Ajafunktsiooni mõttes on oluline, et alistav klaus ja *des*-tarind on hüpoteetilised kumbki omaette: alistav klaus tingimuslause, *des*-tarind oma habituaalsuse kaudu. Alistava klause tingimuslause ei mõju tarindile – *väljaminek* ei sõltu *külmast ilmast* – ega tulene alistava klause *siis pane* .. hüpoteetilisus kuigi suurel määral *des*-tarindi omast. Alistava klause hüpoteetilisus ajafunktsiooniga *des*-tarindile üle ei kandu.

Käsku väljendavat klause laiendades on ajafunktsioonis *des*-tarindi seisukord sarnane: tarindis väljenduvat tegevust teha ei kästa. Nagu näite 49 tarindile *välja minnes* ei laiene alistava klause sõltuvus *külmast ilmast*, ei too seda käsu mõjualasse alistava klause imperatiiv: soovitus koondub *soojalt riietumisele*, õueskäimise kasulikkus jääb selle lause sisulisest haardest välja.

- (50) Ommast warrandussest anna waestele andid, ja **ärge olgo** so silm **mitte kadde** waestele andid andes (VAKK, Piibel 1739: 953).

Möönvas kõneviisis verbivormiga pannakse näites 50 keelu alla *kadedus*. *des*-tarindit *waestele ande andes* keeld ei hõlma, õigupoolest väljendab tarind tegevust, mida on eelmises osalauses äsja teha kästnud. Nagu näites 49, väljendab seegi *des*-tarind käsu või keelu konteksti ja jääb fookusest väljas olles käsustki kõrvale. Näites 42 on esiplaanil *des*-tarindid *magama minnes* ja *üles tõustes* käsu osa, konkretiseerides käskivas kõneviisis alistavat klause *esiti hõõru* .. ehk väljendades, millal peab *paistetust hõõruma*. Tarindite kuulumine käsu koosseisu ei too kummati käsu mõjualasse tarindites väljenduvaid tegevusi-sündmusi: *magama minna* ja *üles tõusta* võidakse kästa tihtipeale, aga näitelause 42 seda ei tee.

Kaudses kõneviisis klause laiendavaid *des*-tarindeid analüüsitavas materjalis ei

leidunud, kuid ajafunktsiooniga on tarind näites 16 (*siia tulles olevat rüüstanud ja .. maha põletanud*), mis ilmestab, kuidas *des*-tarind võib alistava klausi kaudses kõneviisis avalduva modaalhinnangu mõjuväljast välja jääda: *rüüstamine* ja *põletamine* on kõne all kellegi käest kuuldute ja rõhutatult väidetavatena, *des*-tarindis väljenduv *siiatulek* ise on toimunud kindlasti. Võib eeldada, et ajafunktsioonis *des*-tarindile ei laiene kunagi kvotatiivse alistava klausi modaalsus ega ka käskiva või möönva alistava klausi deontilisus või tingivas kõneviisis klausi hüpoteetilisus, sest see ei sobitu ajafunktsiooni aluseks oleva sündmuste vahekorraga. Nii konkretiseerivas kui ka kontekstualiseerivas ajafunktsiooniga *des*-tarindis väljenduv sündmus on alistava klausi seisukohast *eeldatud*. Kui *des*-tarindi sündmus ise on millegi poolest kahtlane ja nõuab episteemilist hinnangut, siis väljendub see mujal kui ajafunktsiooniga *des*-tarindis.

- (51) Ning **kui tema tuleb** ene Kukko Laulo / ja Kukko Laulo Aega / ja tulles **ninda leiab** / önsad on need Sullased (VAKK, UT 1715: Lk 12,38).

Näite 51 algul esitatakse tingimuslauses isanda öine kojutulek. Veel pole isandat tulnud ega olegi kindel, et ta nimelt öösel tuleb – seega on just niisugune *kukelauleelne tulek*, millele viitab ka *des*-tarind *tulles*, sündmusena hüpoteetiline ning see kajastub lauseski: **kui tema tuleb**. *des*-tarind *tulles* asub aga lause ja mõttekäigu järgmises etapis: nüüd vaadeldakse juba järgmist oletust või võimalust: isand *leiab sulased valvamas*. Selle oletuse käsitlemiseks on öine *tulek* – iseenesest vaid võimalik sündmus – võetud eelduseks ja paigutatud taustale (*des*-tarindisse), kus selle kahtluse all olek ei väljendu ja kus see alistava klausi (*kui tema*) *nõnda leiab* seisukohast enam kahtluse all ei olegi. Näide 44 kajastab sama dünaamikat: esimeses osalauses antakse korraldus *suu ja silmad puhtaks kaapida* ning teises osalauses liigutakse *kaapimise* tegevust *des*-tarindi kujul aluseks võttes edasi järgmise juhtnööri juurde. Nagu *tulek* ja *kaapimine*, ei pruugi *des*-tarindis väljenduv sündmus iseenesest kõnehetkel tegelik ega kindel olla ning mujal diskursuses võib selle hüpoteetilisus ka väljenduda. Ajafunktsiooniga *des*-tarind kui sündmuse positsioneerija on aga episteemiliselt kindel: alistav klaus lähtub eeldusest, et *des*-tarindis väljenduv sündmus on tegelik.

3.1.2. Ajafunktsioon ja eitus

Eelmise jaotise kõneviisikäsitleusega sarnase nurga alt heidab ajafunktsiooniga *des*-tarindile valgust alistava klausi eitus. Analüüsitavas materjalis laiendab ajafunktsiooniga *des*-tarind eitavat klausi 20 korral. Tarindi sündmus eituse mõjualasse ühelgi juhul ei jää.

- (52) Neidsinnatsid koki tehhes ei pea sa mitte aeglane **ollema** (VAKK, Lithander 1781: 548).

Näites 52 keelatakse eituse kaudu *aeglane olla*, kuid ei keelata *des*-tarindis väljenduvat *koogitegu*, mis järelikult võiks lihtsalt üsna kiiresti käia. Eituse samataoline jaotus ilmneb näidetes 31, 45 ja 46: alistava klausi sündmus on eitatud, *des*-tarindi oma mitte. Analüüsitavates lausetes ei leidunud ühtegi ajafunktsiooniga *des*-tarindis väljenduvat sündmust, mida oleks eitatud. Olemas – küll harvad – need siiski on.

- (53) Oh ja täna kooli-mitte-minnes-fedexit-ja-õmblusmasinat-oodates tegingi ära lõpuks feissbuuki lehe! (laviimarketingtest.wordpress.com)

Alistavas klausis väljenduva teo kordasaatmine suhestatakse ajaldasa *kooli minemata jätmise* ja *ootamisega*. *Koolimineku*le on rakendatud *mitte*-eitust: eitatakse *des*-tarindis väljenduvat sündmust. Tarindis väljenduva sündmuse eitus on tarindisisene: *mitte*-partikkel asub laiendi *kooli* ja *des*-vormi *minnes* vahel. *Koolimineku* eitus kuulub tarindi sisse, ning alistava klausiga suhestub *des*-tarindina *kooli mitteminek*. *des*-tarindi talitus tervikuna ühtib teiste, eitusega ajafunktsioonis *des*-tarinditega: et *ei mindud kooli*, on selles lauses tegelik, kindel ja alistava klausi eeldus.

3.1.3. Ajafunktsiooni teisi iseloomulikke tendentse

des-tarindi ajafunktsiooni eripära avaldub veel mõnes järgnevalt vaadeldavas tendentsis. Töö materjalis alistasid implitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindid käskivas kõneviisis klausile kokku 111-l, ajafunktsioonis tarindid neist 59 juhul. 45 korral

paiknes ajafunktsioonis tarind lauses imperatiivsest alistavast verbist eespool. Ülejäänud (muus funktsioonis) 52-st käskivat klausi laiendavast *des*-tarindist asus verbi ees ainult üks.

(54) Keetes **wispelda** hästi .. (VAKK, Lithander 1781: 582).

Näites 54 kontekstualiseerib ajafunktsiooniga *des*-tarind alistavas klausis väljenduvat käsku ning koht alistava verbi ees on erinevalt teistes funktsioonides *des*-tarinditest selle tavaline, markeerimata positsioon. *des*-tarindite seas (analüüsimaterjali põhjal) erandlikku kalduvust asuda imperatiivis alistava verbi ees näikse kõige lihtsam seletada ajafunktsioonis tarindi juba kõne all olnud omadusega olla alistava klausi eeldus, teema – ja lähtekoht.

des-tarindit alistavates klausides esines analüüsimaterjalis kokku 126 kohamäärust, 44 neist klausides, mida laiendas ajafunktsioonis *des*-tarind. 33 korral ehk kolmveerandil juhtudest asus ajatarind alistava verbi ja kohamääruse ees ning mitte kordagi ei asunud ajatarind alistava verbi ja kohamääruse vahel. Võrdluseks: ülejäänud 82 *des*-tarindit, mis alistusid kohamäärusega klausile, paiknesid verbi ja kohamääruse mõlema ees ainult 15 korral. 47 juhul ehk rohkem kui pooltel kordadel asusid need alistava verbi ja kohamääruse vahel.

(55) .. siis kahhetses ta sedda, läks tedda otsima, ning nenda otsides **langes** temma **wörkude sisse** (VAKK, Willmann 1782: 102).

des-tarind *nõnda otsides* paikneb eelmisest kõrvallausest tuttavat sündmust väljendades alistava klausi ees, enne verbi *langes* ja latiivset kohamäärust *wörkude sisse*.

Kontekstualiseeriva orientiirsündmusena väljendavad prototüüpsed ajafunktsioonis *des*-tarindid ühest küljest alistava klausiga võrreldes suuri – üldisi, märgatavaid, ajas ja ruumis ulatuslikke – sündmusi ja tegevusi ning teisest küljest teevad seda sündmuse-tegevuse üksikasjadesse laskumata. 131st ajafunktsioonis *des*-tarindist 86 koosneb üksnes *des*-vormist, 41 tarindil on üks laiend ja neljal kaks laiendit. Kõigi ajatarindite

peale kokku leidub ainult üks viisimäärus, näites 55 olev asemäärsõnaline *nõnda*. Muu funktsiooniga *des*-tarindites on kokku 28 viisimäärust. Vahendi-, kaasnemis-, põhjus- ja otstarbemäärustest, mida ongi materjali tarindite peale kokku ainult 19, ei kuulu ajatarindisse ükski. Ajatarindi struktuuri kokku võttes on kõige tavalisem ajafunktsiooniga *des*-tarind laienditeta *des*-vorm; kui laiend siiski esineb, on see tavaliselt kas objekt (24 tarindil) või kohamäärus (17 tarindil + 11 afiksaaladverbilist latiiivset kohamäärsõna, nt *sisse tehes* ja *välja minnes*).

3.1.4. Ajafunktsiooniga *des*-tarindi tegevussubjekt

Nagu ajafunktsioonis implitsiitseid *des*-tarindeid esineb töö materjalis kõige rohkem, on sel teistest funktsioonidest enam ka erisuguseid tegevussubjekte. 58 ajatarindi tegevussubjekt on alistava klausi grammatiline subjekt (nt näited 52, 55), 57 juhul on tegevussubjektiks imperatiivse alistava klausi tegija (ainsuse teine isik) ehk see, kellele käsk on suunatud (näited 44, 54), viiel korral alistub tarind umbisikulisele klausile (näide 56), nelja tarindi tegevussubjekt on alistava klausi omajataiend (näide 50), 3 kogejalausele alistuva tarindi tegevussubjekt aga (kogejat väljendav) valdajamäärus (näide 57) ning üks tarind jagab kogemissündmust kirjeldava alistava klausiga tegevussubjekti, mis eksplitsiitselt väljendub alistava klausi rindosalauses (näide 58). Nõnda ühtib 131-st ajafunktsioonis *des*-tarindist 128 tarindi tegevussubjekt alistava klausi omaga. Kolmest ülejäänust kahe puhul on tegevussubjektiks alistava klausi grammatilise objekti (näide 35: *eks neid inime* *välja tulles* või *põletada*) ning ühel korral määruslikus kaassõnafras (näide 59) esinev alistava klausi tegevusobjekt.

- (56) Weel lähhäb tarwis, et sesinnane Pudding ni hästi kui keik teisedki Puddingid keetes monni kord ümberpöörtakse (VAKK, Lithander 1781: 477).
- (57) Ja seddasamma ollen ma teile kirjotanud, et **mulle**, teie jure tulles, kurvastust ei sa neist, kelle pärrast ma piddin römustama (VAKK, Piibel 1739: 2Ko 2,3).
- (58) Ka mängides wallutab südda, ja **temma** wiimne ots on se; rööm lähhäb melehärmiks (VAKK, Piibel 1739: Op 14,13).
- (59) Ninck kus nemmat **temma** jerrel wallatasit / taiwa minnes .. (VAKK, Stahl 1638: 182).

Retsepti kuuluva tegevusjuhisenä lähtub näide 56 toidust, ning *pudingil* on siin lauses ükskõik *keetja* ja *ümberpööraja*. Näitelauses 57 on *des*-tarindit *teie juurde tulles* kasutatud selleks, et vältida alistavas klausis *et mulle kurvastust ei saaks ..* kogejarollis kõnelejal kavas olevat tegevust. Näide 58 on suuresti sarnane, aga alistav klaus ei sõnasta, kes mängib ja kelle(l) *süda valutab*. Küll leiab ka varasema konteksti toeta rahuldava (ja varasema kontekstiga sobiva) kandidaadi *temas*, kelle raskustest järgmises osalauses jutt jätkub. Näites 59 *vaatavad nemad talle järele, kui tema taeva läheb*: *des*-tarind väljendab alistava klause tegevusobjekti tehtut nagu ka transitiivse näitelause 35 tarind *välja tulles*.

Analüüsimaterjali kõigi *des*-tarindite arvestuses kuulub aeg suhteliselt mitmekesiste tegevussubjektidega funktsioonide hulka. *des*-tarindi funktsioonid olid analüüsitud materjalis esinemishulgalt nii erinevad, et tegevussubjektide vaheldusrikkuse kvantitatiivne võrdlus ei näi vähemalt siinse käsitluse aluseks võetud kategooriate tasandil kuigi palju pakkuvat. Siiski on märgatav ajafunktsiooni potentsiaal laiendada mitmesuguseid klause ja mitmel moel. Juba Wiedemann (2011: 498) ilmestas *des*-tarindi tegevussubjekti mitmekesisust ajafunktsiooni varal – *eemale minnes tuli üks mees tema juurde* – ning M. Erelt (2014: 120) demonstreerib näiteks, kuidas üks *des*-tarind võib väljendada nii alistava klause tegevussubjekti kui ka -objekti tehtut – *Kohale jõudes andis töödejuhataja neile kolme peale 500 krooni* –, kasutades ajafunktsioonis *des*-tarindit.

3.1.5 elades-tarind

Georg Mülleri 17. sajandi alguse jutlustest pärineb neli ainulaadset *des*-tarindit, millest näidetena on järgnevalt esitatud kaks:

- (60) Kiuwsab sind nüith se Kurrat sinu suhre nïck hirmsa Pattude prast, mea **sina** keicke sinu ellades ollet technut (VAKK, Müller 1604: 3).
- (61) .. eth **meye** hend eddespeiti keicke Pattu, kuria ninck rüwweda Ello eest **piddame**

hoidma, nīck keickemeddy Ellades Iumala Kartuße, Mele nīck tachtmeße prast **ellama** (VAKK, Müller 1606: 5).

Nagu K. Ross (2009: 891) on märkinud, on need Mülleri püsiühendid leksikaliseerunud. Eeskujuks näiteks *kogu (oma) eluaja (jooksul)*, võib näitelause 60 *des-tarind kõige sinu elades* kangastada kvantumit väljendava täiendiga nimisõnafraasi: mõõdusõnana talitleva eksplitsiitse tegevussubjektiga *des-tarindil sinu elades* on üldiselt nimi- ja kaassõnafraaside juurde kuuluv laiend (vt EKG: 83). Et *kõige* paikneb genitiivse pronoomeni ja *elades*-vormi ees Mülleri kõigis neljas tarindis, näites 61 koguni *meiega* kokku kirjutatult, nii- või teistsugust eritelu siiski ei toeta (ega küll ka kummuta). Kuidas konstruktsiooni ka liigendada, erinevus eelvaadeldud implitsiitse tegevussubjektiga ajafunktsioonis *des-tarinditest* jääb. Viimased, ajafunktsiooni all käsitletud implitsiitse tegevussubjektiga *des-tarindid*, lokaliseerivad alistavat klausi (ajalt või kontekstilt), Mülleri püsiühendite funktsiooni määratlust otsides kerkib alistava klausi toimumisaja väljendamise kõrvale kestuslik element. Võib küsida, kas näitelause 60 on jutt *siis (millal?)* või *nii pika aja vältel* tehtud pattudest. Või kas näites 61 tuleb osutatud viisil elada *siis kui elatakse* või *kogu elu*? Kindlasti võib nentida, et implitsiitse tegevussubjektiga produktiivse ajatarindi lokaliseeriva funktsiooni sedastusest nende ühendite puhul ei piisa: kestusaspekt on märgatav ja lokaliseerivast komponendist ennemini mõjusam kui selle varju jääv. Toimumisaja ja kestuse mõistest võib lähtuda ka *elades*-tarindi leksikaliseerumise mõtestus: produktiivses lokaliseerivas mallis käibiv *elades*-tarind hakkas lisaks ajalisele (kontekstuaalsele) koordineerimisele (mis on seni kasutusel, nt seal elades *äratas meid hommikuti linnulaul*) väljendama alistava klausiga väljendatu eluaegset kestust kui ühest küljest lihtsat ja võimast ning teisalt olemasolevaga ((*kuskil, kuidagi ...*) *elamise ajal*) suhteliselt lähedast või selles koguni sisalduvat tähendust. Kui nii ka oli, siis Mülleri *elades*-tarind erineb implitsiitse tegevussubjektiga ajatarindist, oma oletuslikust lähtest, juba ka vormilt. Isegi kui täiendi-laiendi *kõige* staatus teiseseks (hilisemaks, tähendusmuutuse-järgseks) määrata, jääb Mülleri *elades*-ühendit implitsiitse tegevussubjektiga ajatarindist eristama alistava klausiga ühine eksplitsiitne tegevussubjekt: *mida sina kõige sinu elades oled teinud*.

Sedasi on Mülleri tarvitatud ja ühtlasi vanim kirja pandud *elades*-tarind juba õige omapärane – leksikaliseerunud – ning jälgida saab selle muutumiskäiku alles siitsaadik, mitte algusest.

- (62) .. waiwa koass piddat **sina** hendas sen ilman pääll toitman **sinun** *elades* (VAKK, Turu 1625: 9)
- (63) .. eth **minna** se Jssanda Kodda sees jehma woixin **münno** *ellades* / wallatada needt kaunit Jummal Denistusset sest Jssandast (VAKK, Stahl 1649: 704).
- (64) Semperrast anname **meije** sulle suhre tenno Sünd kihtmas **omma** *ellades* (VAKK, Stahl 1637: 235).

Näites 62 näha olev Turu käsikirja tarind *sinu elades* erineb Mülleri kasutatutest vähe: võrreldes viimastega on ainult kvantumit väljendav laiend *kõige* tarindi eest kadunud. Näidetes 63 ja 64 ilmneb tarindi varieerumine Heinrich Stahli pruugis. Näites 63 on tarindi *minu elades* tegevussubjektiks alistava klausi tegevussubjektiga ühtiv genitiivne personaalpronoomen nagu Mülleri ja Turu käsikirja tarindites, näite 64 tarindis *oma elades* asendab seda alistava klausi ja *elades*-tarindi tegevussubjekti ühtsust tähistav possessiivpronoomen *oma*. Personaalpronoomeniga kasutusi leidub Stahli analüüsimaterjalis viis ning possessiivpronoomeniga kasutusi neli: 1632. aasta katekismuses märkis tarindis tegevussubjekti *sinu*, 1637. aasta lauluraamatus *oma*, 1638. aasta vaimulike talituste raamatus *minu/sinu*, 1641. aasta jutluseraamatus *oma* ja 1649. aastal *minu*. Et analüüsi käigus ei õnnestunud tuvastada valikut määravat asjaolu, tuleb siinkohal möönda varieerumist. Kõiki Stahli kasutatud eksplitsiitse tegevussubjektiga *elades*-tarindeid ühendab omavahel ning Turu käsikirja ja Mülleri tarinditega kaks tähtsat seika: 1) tarindi tegevussubjekti kattumine alistava klausi omaga ja 2) tähendus '(kogu) eluaja (vältel)'. Kahe tarindi puhul vajab viimane asjaolu siiski täpsustamist.

- (65) .. sihs ollexit nemmat kül Koddo jehnut / ninck **omma** *ellades* **üchteki aino Jütlusse üttelnut** (VAKK, Stahl 1641: 519).

Näites 65 on võetud vaagida tingimust, mil *nemad* (apostlid) *oleksid jäänud koju ning poleks pidanud mitte ühtki jutlust*, seda kogu oma eluaja kestel – mitte kunagi. Eelkõige seisneb selle näite tähtsus kahe viimase käsituse läheduse kajastamises. Kummast mõistest kirjapanija ise lähtunud on, võib aidata otsustada tõlkelause lähtetekst. 65. näite puhul vastab tarindile *oma elades* saksa *ihr Lebtage*, mis viitab eluajale, teise (ja varasema) eitavas lauses talitleva eksplitsiitse tegevussubjektiga *elades*-tarindi lähtevorm on aga ajamäärusele *mitte kunagi* täpselt vastav *nimmermehr*. Siinses vaatluses piirdub nende näidete tähtsus kahe tõlgenduse, *oma eluajal mitte* ja *mitte kunagi* sarnasusele osutamisega. *elades*-tarindi tähendust 'eluaja jooksul' tähendusega 'mitte kunagi' asendama ei pretendeeri need kaks konkreetset kasutusjuhtu kahel lihtsal põhjusel: 1) ka pärast neid kaht eitavat kasutust esineb *elades*-tarind jaatavas lauses positiivses tähenduses 'kogu eluaja jooksul', ja 2) juba enne neid eitavasse lausesse kaasatud eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindeid kasutab Stahl eitavas funktsioonis leksikaliseerunud *des*-tarindit *elades*, millel pole eksplitsiitset tegevussubjekti.

- (66) O Jssand **erra lasse** münd üchteki hedda sees / ellades ebbelema (VAKK, Stahl 1637: 131).
- (67) sihs ommat nemmat doch kindla lotusse sees / eth nemmat ellades **mitte surrewat** (VAKK, Stahl 1638: 148).

Näide 66 esitab palve *olla igas hädas meeleheite eest hoitud* – et paluja *mitte kunagi lootust ei kaotaks*. Näide 67 ilmestab *elades*-tarindi/määrsõna hääbunud sidet *elama*-verbiga ja sellest moodustatava *des*-tarindiga: kõne all on *kindel lootus, et elades ei surda*. Eeldusel, et on igavese elu lootuse väljendusega, on kirjutaja pidanud mõistet *mitte kunagi* siinse *elades*-sõna suveräänseks ja arusaadavaks tähenduseks. Sedasama teevad (kirjas kajastuvalt) edaspidi ka teised: kokku 43 korral on analüüsimaterjalis kasutatud eksplitsiitse tegevussubjektita *elades*-tarindit/sõna eitavas lauses tähendusega

'mitte kunagi' ning nõnda kasutatakse seda eesti keeles tänapäevani. Tarindil tähendusega 'kogu eluaja kestel' läheb teisiti: pärast Müllerit, Turu käsikirja ja Stahli pole sellest ühtki kasutust teada. Seega ei esinenud materjalis ühtki jaatavas (*kogu eluaja*) funktsioonis eksplitsiitse tegevussubjektita *elades*-tarindit.

Stahli pruugis rõõpselt kajastuv jaatava ja eitava *elades*-tarindi erinevus tegevussubjekti väljendamisel lubab arvata, et selleks ajaks oli leksikaliseerunud *elades*-tarindeid kaks: 1) (alistava klausiga ühise) eksplitsiitse tegevussubjektiga tarind tähenduses '(kogu) eluaja (jooksul)' ja 2) laienditeta määrus tähenduses 'mitte kunagi'. Kirjakeeles ei kajastu kummagi sünd, küll näeb siin ühe lõppu. Konstruktsiooni tähendusega 'kogu eluaja jooksul' keelest kadumist võib seostada lähedusega teisele, tegevussubjektita *elades*-tarindile, mille tähendus võis küll lähedasena olla nii tugevam kui ka sagemini väljendatav ning mis võis vormilt samataolise jaatava *elades*-tarindi varju jätta. Sellele mõttele lisab pinget teine oletuslik arutlus: mõistet *mitte kunagi* tähistav *elades*-tarind/sõna kui hüpoteetiliselt algtüüpselt produktiivse implitsiitse tegevussubjektiga *elades*-tarindist tähenduslikult kaugem võis tekkida pärast jaatavat *elades*-tarindit ning sugeneda viimasest just näite 65 taoliste mõtteavalduste kaudu, mis väljendavad, et *midagi ei juhtu kogu eluaja jooksul*. Nõnda seostub jaatava *elades*-tarindi kadu eitava *elades*-tarindi tekkega jaatavast tarindist.

3.1.6. Ajafunktsiooni suhtes probleemsed *des*-tarindid

Ajafunktsiooni järgi tõlgenduvate vana kirjakeele *des*-tarindite seas eristub rühm, mida esindavad tarindid näidetes 68–70.

- (68) Ja Jehowa ütles Mosesse wasto: Kui kaua **törkute** teie mo kässud ja mo kassoõppetussed piddades (VAKK, Piibel 1739: 2Mo 16,28).
- (69) Josep Taweti poeg, **ärra karda** mitte Maria oma naese ennese jure wottes (VAKK, Piibel 1739: Mt 1,20).
- (70) Wiimaks **tüddines** Peep, sedda hädda kannatades, ja jättis wanna naest mahha (VAKK, Arwlius 1782: 79).

Ajatarind seob alistava sündmuse tarindi sündmusega: ajatõlgenduse järgi *peetakse* näites 68 kinni *käsuõpetusest* ning *tõrgutakse* seejuures. Näites 69 ei tasu naise *enda juurde võtul* hirmu tunda; näites 70 saab *Peebu* jaks otsa *häda kannatamise* käigus. Sündmuste ajas kattumisel põhinevaid ajafunktsiooni järgivaid tõlgendusi kõigutab aga see, et nii vahetust kontekstist kui piiblilausete puhul ka muudest esituskujudest tungivad esile sündmuste teistsugused vahekorrad. Nende kohaselt on näites 68 jutt niisugusest *tõrkumisest*, mille tõttu jäävad *käsud* pidamata; näites 69 pole kõne all kartus *naise enese juurde võtmise* ajal, vaid selle ees; näites 70 pole aga tahetud väljendada *kannatamise* ja *tüdinemise* samaaegsust, vaid *tüdinemine* märgib *kannatuse* lõppu. Viimastele tõlgendustele – kus tarindis väljenduvaid sündmusi ei vaadelda teoksil olevana – vastab näidete 68 ja 70 puhul *des*-vormi asemel *mast*-vorm ning näites 69 *da*-infinitiiv. Tarindid laiendavad näidetes klause, mille keskmes on verbid *tõrkuma*, *kartma* ja *tüdinema* – keelendid, millega seostas *des*-vormi Anton Thor Helle (2006: B78a). 24 juhtumist, kus *des*-tarindi ajatõlgendusest tundub paremini sobivat *da*- või *mast*-vormiga seostuv käsitus, laiendavad tarindid 23 korral keelendeid – peale kolme nimetatu *häbenema/häbi olema* –, millega Thor Helle seostas oma keeleõpetuses *des*-vormi. Ühtlasi pärinevad 19 tarindit 1739. aasta piiblist, mille tõlkimisel oli Thor Hellel tähtis osa. Ainus Thor Helle keeleõpetuses nimetamata verbi (*väsima*) laiendav *mast*-vormi funktsiooniga seostuv *des*-tarind esineb dialoogis, mille pani kirja Thor Helle.

Ilmingut kokku võttes esineb töö materjalis ajafunktsiooni järgi tõlgendatavaid *des*-tarindeid, millega kaasneb kahtlus, et kirja pannes on neid käsitatud ajafunktsioonist lahknevalt. *des*-tarindi puhul harjumatu *da*- või *mast*-tarindi kohane käsitus näib sealjuures lähtunuvat *des*-tarindi seostusest mõne konkreetse verbiga ning jäävat 1739. aasta piibli ja üksiku oletatavasti seda mõjutanud teksti mõjulisse lausesse.

3.2. Põhjufunktsioon

3.2.1. Ajafunktsioonile lähem põhjufunktsioon

Tihti võib sama tarindit käsitada niihästi alistava klausi aega kui ka põhjust väljendavana (König 1995: 71). Aja ja põhjuse mõiste paigutine lähedus tuleb ilmsiks ka vana kirjakeele *des*-tarindites.

(71) **Korja** sepärrast head hulka. Wist sinna ei kahhetse mitte sedda **waewa** mis sa korjades **nääd** (VAKK, Hupele 1766: 52).

Näites 71 on katke ühe juure kasulikkuse kirjeldusest. *des*-tarindi ja alistava klausi koosluse kaudu väljendub seda juurt *korjates nähtav vaev*. Tarindi põhjus- ja ajafunktsiooni eristades tuleb valida, kas *vaev* väljendub lauses *korjamise ajal* või *korjamise pärast nähtuna* – tõlgendused pole vastuolus. Põhjuse ja aja mõiste asuvad selle lause puhul ligistikku, palju lähemal kui näite 54 juhtnööris *keetes vispelda hästi*, mille põhjal on raske *keetmise* ja *vispeldamise* vahel põhjuslikku seost näha. Näites 71 tõstab põhjuse mõiste esile teadmine, et *des*-tarindis ja alistavas klausis väljenduvad sündmused on põhjuslikult seotud: (kui just) tegu pole kokkusattumusega, kus mindi metsa juurt *korjama* ja juhtuti sealsamas *vaeva nägema*. Teisalt ei tule see kausaalsus lauses esile, pigem teistpidi: *des*-tarindis väljendub *korjamine* eelmisest lausest tuttava tegevusena ning on nõnda nii asendilt kui ka tähenduselt tüüpiline kontekstualiseeriv tarind. Sündmused ise seostuvad erilisemalt kui puhtajaliselt, kuid lause seisukohalt pole seose spetsiifiline laad tähtis, kuna tähelepanu koondub muule: *korje* on *vaeva* väärt. Nii kajastab näide 71, et alistavas klausis väljenduva sündmusega põhjuslikult seotud sündmust kontekstualiseeriva *des*-tarindi funktsioon ei pruugi erineda niisuguse kontekstualiseeriva tarindi omast, milles väljenduv sündmus seostub alistava sündmusega ainult ajaliselt või temaatiliselt. Kontekstualiseeriv *des*-tarind võib ka kausaalselt seotud sündmust lihtsalt tuttava teemaga ühendada, väljendamata

põhjuslikkust.

- (72) Sepärrast ollen minna tedda sedda nobbedaminne läkkitanud / et teie tedda jälle nähhes **röömsaks saaksite** (VAKK, UT 1715: Fi 2,28).

Näites 72 väljendatakse ühe inimese *nobedasti läkitamise* eesmärgina teda sihtkohas ootajate *rõõmu*. Tarind *teda jälle nähhes* alistub klausile *röömsaks saaksite*. Nende vahekorda vaagides tõuseb taas esile põhjuse ja aja mõiste lähedus. Põhjuslikkus tuleb esile tuntud mustri kaudu: tunde teket (*röömsaks saamine*) seostatakse põhjuslikult millegi tajuga (*tema nägemine*). Analüüsimaterjali üheksast ajalähedase põhjusfunktsiooniga lausest seitsme puhul väljendub *des*-tarindis tajuverb (kuuel korral *nähes*) ja alistavas klausis mingi tunne. Kõigi sellises paaris esinevate *des*-tarindite puhul (vt ka näide 34) sobib ja sarnaneb põhjusliku tõlgendusega ajatõlgendus. Võib aga väita, et põhjuslikku seost taju- ja tundeakti vahel väljendatakse nii sageli ja käsitatakse põhjuslikuna kui ajalisest millegi enamana nii enesestmõistetavalt, et see ei pruugi kaduma minna isegi mõnes ühesemalt ajafunktsiooni järgivas parafrasises (*röömustas siis, kui nägi*). Nõnda väljendavad niisugused tarindi ja alistava klauusi paarid nagu näites 72 sündmusi, mis reaalsuses võivad esiteks ja kõige ühesemalt seostuda ajaldasa, aga mida suhestatakse tihti põhjuslikult ning seega tihedamalt ja erilisemalt kui puhtajaliselt. Niisuguseid sündmusi väljendava *des*-tarindi ja alistava klauusi vahel tõuseb ajasuhtega võrreldes erinev ja väljakujunenud (tuntud) põhjuslik seos esile vormis väljendamatagi.

3.2.2. Ajafunktsioonist kaugem põhjusfunktsioon

Siinses jaotises tulevad arutuse alla alistava sündmuse põhjust konkretiseerivad tarindid, mille puhul põhjuse mõiste eristub võrreldes äsja vaadeldud kontekstualiseerivate tarinditega aja mõistest aredalt – ja on selle poolest iseseisvam.

- (73) kui sinno terretamise Hääl minno Körwi sai / siis **hüppas** Laps rõmustes minno Jhhus

(VAKK, UT 1715: Lk 1,44).

Näitelauses 73 laiendab tarind *rõõmustades* klausi, mis räägib *lapse hüppamisest emaihus*. Põhjusliku käsituse järgi on jutt *rõõmu pärast hüpanud lapsest*. Näites 72 kajastuva taolisi põhjuslikke tarindeid seob omavahel ja kontekstualiseerivate ajatarinditega alistava klausi esitamine varasema konteksti põhjal tuttavama sündmusega seostamise kaudu. Näite 72 *des*-tarind *teda jälle nähes* viib alistava klausi *rõõmsaks saaksite* juhtumiseni, sedastab (lühidalt) alistava sündmuse tekkeloo. Sama vahekord kehtib 34. näite põhjusliku paari *nõnda mängides kumises see kivi* puhul: häält tekitades viib *mängimine kuminani* ning vastav suunav ülesanne on lauses ka *des*-tarindil *nõnda mängides*. Sellest ülesandest tuleneb niisuguse kontekstualiseeriva põhjufunktsiooni lähedus kontekstualiseerivale ajafunktsioonile, mida täitev tarind väljendab samuti alistava sündmuse tausta – samuti kontekstualiseerib (erinevalt põhjustarindist alistava sündmuse poole *suunamata*). Tarind näitelauses 73 on teistsugune: sel pole samaväärset alistava klausi juurde suunaja rolli. Siin lauses juhib *lapse hüppamise* sündmuse juurde juba miski muu: ajalause *kui sinu teretamise hää minu kõrvu sai*. Rõõmustamise panuses on väiksem osakaal alistava klausi kontekstualiseerimisel (mis on tähtis ajafunktsioonile lähedase põhjufunktsiooni puhul) ning raskuspunkt on kandunud alistavat sündmust konkretiseerivale põhjendusele. Rõõmustamine väljendab *hüppama* ajendanud tunnet. Sarnaselt eespool vaadeldud taju (*nägemine*) ja tunde (*rõõm*) on tunne ja tegu kognitiivselt põhjendatud kausaalne kooslus. Teise, lähikese seosepaari moodustavad järgmises näitelauses kajastuvad arvamus ja tegu.

- (74) Kui teie näte et laps hakkab sama rouged, siis **wite** teie tedda sauna kangeste wihtlema, arwates et rauged tullewad enneminne wälja süddamest ärra (VAKK, Hupel 1766: 137).

Näites 74 väljendab *des*-tarind *arvates* .. rõugeravivõtte eksimotiivi. Siinses

huviorbiidis olevat alistava sündmuse-teoni juhataja rolli täidab nagu eelmiseski näites toimumisaega väljendav ajalause (~tingimuslause). *des*-tarindi narratiivne osatähtsus on väike, põhieesmärk on alistavas klausis väljenduvat tegu arvamuse valgustamise abil tagantjärele lahti mõtestada. Siinse töö analüüsi järgi on taju ja tunde põhjuslikud paarid (näited 34 ja 72) ajafunktsioonile lähedasemad kui tunde ja teo (näide 73) või arvamuse ja teo (näide 74) põhjuslikud paarid. Millegi-kellegi nägemine (kuulmine) on sündmus: see juhtub aegruumis ning talitleb sarnaselt kontekstualiseeriva ajatarindi sündmusega alistavas klausis väljenduva tundeakti kontekstilise pidepunktina. Arvamuse (nagu näites 74) või tunde (nagu näites 73) aegruumiline tähtsus on teo seisukohalt aga tagasihoidlik ning *des*-tarind saab konteksti alistavalt klausilt, teolt. Infokulg – kes keda paigutab – on aja- ja sellele lähikese põhjustarindiga võrreldes vastassuunaline. Välise makromaaailma-pideme (konteksti) asemel varustab niisugune *des*-tarind alistavat klausid põhjendava-selgitava, st konkretiseeriva märkusega, mis heidab valgust tegija siseellu. Kui aga arvamust-mõtet väljendav põhjuslik *des*-tarind laiendab teo asemel näiteks tunnet väljendavat klausid, siis tõenäoliselt teiseneb koos sündmuse tüübiga ka tarindi ja klausid vahekord.

(75) Tühjale rahakotile mõeldes hakkas ta kartma oma tuleviku pärast (EKG: 262).

Näitelauses 75 väljendab *des*-tarind kartuse tekitanud mõtet, toimides seejuures ajalähedase põhjustarindina kontekstualiseerivalt: mõte juhatab lauses tundeni. Nõnda ei sõltu *des*-tarindi põhjusfunktsiooni ajalähedus ainult tarindis väljenduvast sündmusest, vaid – nagu ka ajatarindi konkretiseerivus-kontekstualiseerivus – tarindis ja alistavas klausis väljenduva sündmuse vahekorra-st lauses.

3.2.3. Põhjusfunktsiooniga *des*-tarindi väljendusulatus

Üks lause pakub *des*-tarindi põhjusfunktsiooni seisukohalt erilist huvi.

(76) Sest se **on parramb** / (kui se Jummal Tahtminne on) hääd tehhes kannatada / kui kurja tehhes (VAKK, UT 1715: 1Pt 3,17).

Näites 76 on juttu *kannatamisest* seoses *hea-* ja *kurjategemisega* ning esimese koosluse paremusest. Seoste laad tekitab kõhklust: kõne all võib olla *kannatamine siis, kui head* või *kurja tehakse* (ajafunktsioon), või ka *hea-* või *kurjategemine* sellal, kui ise *kannatatakse* (kaasnemisfunktsioon). Nii ladina (*enim beneficientes*) kui ka inglise (*for well-doing*) vasted annavad aga tunnistust, et silmas peetav seos on põhjuslik: *kannatamine heategemise* (või *kurjategemise*) tõttu. Olles *kannatamise* kuidagi esile kutsunud, pole *heategemine* sellega pelgalt samaaegne. Õigupoolest pole sündmused üldse samaaegsed või vahetus järgnevuses: tõenäoliselt *tehakse head* enne ja kunagi hiljem tuleb selle pärast kellegi käe läbi *kannatada*. Vähe tõenäoline, et näitelause 76 (niigi nii aja- kui ka kaasnemisfunktsiooniga haakudes) sellist vahekorda edasi annab. *des-tarindit* kasutades peaks põhjuslikkust alistavas klausis eraldi väljendama – *parem on head tehes selle eest kannatada kui kurja tehes selle eest* –, aga on kaheldav, kas niisugust põhjuslikku seost saabki *des-tarindi* abil selgelt ja loomulikult (*heategemise eest/pärast kannatamisena*) väljendada. Näites 76 kajastuv vahekord püsib ühes *des-tarindiga* ka 1997. aasta piiblitõlkes: “Parem on head tehes kannatada, kui see on Jumala tahtmine, kui kurja tehes” (1Pt 3,17).

Hea- ja *kurjategemine* ei põhjusta vaadeldud vahekorras *kannatamist* otse nagu *nägemine rõõmu* näites 72 või *rõõm hüppamist* näites 73. Vahekord on keerukam: üks inimene *teeb head*, kellelegi teisele see ei meeldi ja ta hakkab *heategijale* kannatusi põhjustama. Niisugune olukorraspetsiifiline kausaalsus ei tule *des-tarindis* ilmsiks. *des-tarind* pole partikli *pärast* taoline põhjuse väljendamise vahend, mis väljendab selliste vahekordade puhul üht konkreetset seika: põhjuslikku seost (mille tahes vahel või kaudu). Analüüsimateerjalis on *des-tarindit* arusaadavalt põhjuslikuna kasutatud ainult väljakujunenud põhjuslike paaride sedastamisel. Need paarid – taju ja tunne, tunne ja tegu/muutus, arvamus-mõte ja tegu – kuuluvad inimelu oluliste tahkude vahelisse psühholoogilisse dünaamikasse – tuntud teemasse. Peale nende leidub üks otsene

füüsiline läbinähtav põhjus: *mängides kumises* (vt näide 36). Sellised paarid ühest ja näide 76 teisest küljest osutavad, et *des*-tarindis võivad väljenduda äratuntavad põhjused, kuid mingeid kausaalsuse deklareerimise vahendeid *des*-tarindil pole ning erakorraliste põhjuste väljendamiseks see niisugusena ei sobi: sündmuste vahekord võib tõlgenduda lihtsama, eeskätt ajalisena.

3.2.4. Põhjufunktsiooniga *des*-tarindi vahekord alistava klausi kõneviisitähendusega

Analüüsimaterjali üheksast ajalähedasest põhjustarindist alistub kolm hüpoteetilisele klausile. Erinevalt ajatarindist jääb põhjustarind neil juhtudel hüpoteetilise mõjualasse.

- (77) lapsed, **kui** teie kässi hästi käib, **kui** teie römoka leiba söete, ja terwisse jures ollete, **kui** hea ilmoke on, ja linnud leppikus laulwad, ja teie südda end **rõmustab** nähhes, kuidas orraswälli haljendab, ja heinamaa lälled öitsewad; - siis tännage römoka Jummalad, kes keik sedda head annab (VAKK, Arwelius 1782: 83).

Näites 77 räägitakse õnnelikust elust ja tänulikkusest. Alistavat klausi (*kui*) *teie süda rõõmustab* ja *des*-tarindit *nähes, kuidas* .. kasutatakse rõõmurikka elupildi visandis, mille isa esitab lastele, vaadates tulevikku, ning mis seetõttu on hüpoteetiline – seda kinnitab korduv *kui*. Töö huvikeskmesse jääv kooslus (*kui*) *teie süda rõõmustab nähes, kuidas* .. on näitelauses kajastuva idüllilise ühe motiiv. Ilmselt pole siin hüpoteetiline ainult alistava klausi *südamerõõm*, mida vastandataks olukorrale, kus *nähakse orasvälja haljendamas ja lilli õitsmas, ent süda sees ei tunne midagi*. Pigem on *nägemine* ja *rõõmustamine* mõlemad hüpoteetilised ning seda kogu käsitelu hõlmava laadi tõttu. Et *des*-tarindit ei käsitleta ka alistavat klausi konditsioneerivana, on alistav klaus ja *des*-tarind siin lauses ühevõrra hüpoteetilised.

Ajafunktsioonist kaugemaid põhjustarindeid leidis töö materjalis üheksa,

hüpoteetilist klausi laiendab neist kolm. Alistava klausi kõneviisitähendus laieneb niisugustele tarinditele täielikult.

- (78) Nendasammoti ka ep olle ükski ni alw ja ärrapöltud siin ilmas, et Jummal tedda ommast armust taggasi lükkaks, **kui** ta süddamest Jesusse Kristusse jure **kippub**, omma waimo waesust tundes (VAKK, Jutud 1740: 38).

Põhjusliku käsituse järgi väljendab näitelause 78 tarind *oma vaimu waesust tundes kippumist* ajendavat ja mitte saatvat (kaasnemisfunktsioon) tunnet. Lause keskmes on mõte, et *süddamest püüdlejat ei lükata tagasi*, *süddamest püüddlemine* on seejuures hüpoteetiline (*kui kipub*). *Püüddlemise* ajendina on *oma vaimu waesuse tundmine* ülejäänud lause suhtes hüpoteetiline koos alistava klausiga, mitte aga alistava klausi suhtes. Kahtlemata on *oma vaimu waesuse tundmise* taoline seik edukalt käsitletav ka alistava klausi kohase *kippumise-püüddlemise* tingimusena, kuid selles lauses talitleb tingimusena juba alistava klausi *püüddlemine* ise ning *des*-tarindi ja alistava klausi vahekorra hüpoteetilisusele ei viita miski. Nõnda laieneb alistavas klausis väljenduva teo hüpoteetilisus ajendit väljendavale *des*-tarindile kui tervikuna käsitletava tegevuse täiendavale komponendile.

Analüüsimaterjalis ei leidunud ühtki lauset, kus põhjufunktsioonis tarind laiendaks käsku või vahendatud infot edastavat alistavat klausi. Ilmselt on käskivas kõneviisis klause laiendavate põhjufunktsiooniga *des*-tarindite puhul tegu väga marginaalse nähtusega. Kuna imperatiivis väljendutakse ettepoole vaatavalt, siis saavad põhjuslikest asjaoludest tuleviku oletuslikkuse tõttu hüpoteetilised põhjuslikud asjaolud nagu näites 14: *end pahasti tundes mine koju*. Samad sündmused võivad suhestada reaalselt põhjuslikul moel – *end pahasti tundes läks ta koju* –, kuid näites 14 vaadeldakse kojumineku põhjust hüpoteetilisena. Imperatiivsele klausile alistuvat (ajamõistest eemale jäävat) põhjustarindit ja selle omapära näitlikustab järgmine hoiatavat keeldu laiendav arvamuslim *des*-tarind.

- (79) Et kui rongi valjuhääldist Wremen kuuled, **ära maha mine** (arvates, et see Bremen on) (annabelvardja.wordpress.com).

Näites 79 väljendab *des*-tarind *arvates, et .. ära hoida soovitava mahamineku* ajendit. Tähelepanu paelub alistava klausi keelu *arvamisele* laienemise määr. Keelu fookusest jääb arvamus välja ning võib alistavas klausis väljenduva *mahaminekuga* suhestuda pigem omaette või muust aspektist, selgitades selle teo motiivi, mille eest keeluga hoiatatakse. Teine tõlgendusviis on nentida keelu-hoiatuse mõningat laienemist ka *des*-tarindile: lause hoiatab ka *Wremen* *Bremeniks* pidamise eest. Alistavas klausis väljenduva teo, *mahamineku* põhjendust väljendab tarind mõlemal juhul.

3.2.5. Põhjufunktsioon ja eitus

Töö materjalis ei esinenud ühtki lauset, kus ajalähedase põhjufunktsiooniga *des*-tarind laiendaks eitavat klausi. Väärrib aga märkimist, et kui eitada põhjufunktsiooniga tarindit alistavat klausi, siis – tagajärje eituse teel – kausaalsus kaob ja tarindi tõlgendus muutub ajaliseks.

- (80) a. Ja se laps andis temmale omma suurema leiwatükki hopis, ja **olli rōmus** nähhes, kui se kerjaja sedda maggosa suuka sõi (VAKK, Arwelius 1782: 36).
b. Ja se laps andis temmale omma suurema leiwatükki hopis, ja **ei olnud rōmus** nähhes, kui se kerjaja sedda maggosa suuka sõi.

Näitelauses 80a väljendab *des*-tarind *nähes, kui .. lapse rōõmu* põhjust. Näites 80b jääb *rōõm* ära ning koos sellega kaob *nägemise* põhjuslik mõju. Erilisest seosest alistava klausiga ilma jäänud *nägemine* taandub *lapse rōõmutuse* kontekstsündmuseks, võides seejuures tähistada oodatud tulemise ärajäämist. Teine võimalus on tõlgendada *des*-tarindis väljenduvat vaatepilti *rōõmutuse* põhjusena – nii jääb tarindile algse vastandsündmusega seostudes põhjufunktsioon alles. Üldiselt seostub ajalähedane põhjustarind eitava alistava klausiga samamoodi nagu ajatarind: jääb jaatavaks. Ajafunktsiooniga ühtviisi avaldub ka kontekstualiseerivas põhjuslikus *des*-tarindis

väljenduva sündmuse eituse tarindisese *mitte*-eituse kaudu.

- (81) .. kuid teda nädal järjest mitte nähes, **hakkasid** mul lihtsalt temale mõeldes pisarad **voolama** (naistekas.delfi.ee).

Näites 81 talitleb *mittenägemist* väljendav *des*-tarind alistava klausi põhjusena. *mitte* paikneb kestusliku ajalaiendi ja *des*-vormi vahel – tarindi sees.

Töö analüüsimaterjali üheksast ajafunktsioonist kaugema põhjufunktsiooniga *des*-tarindist alistub eitavale klausile üks.

- (82) Eks teie mind ei tahha karta, ütleb Jehowa? eks teie minno eest kartes ei värrise?
(VAKK, Piibel 1739: Jr 5,22)

Näites 82 küsitakse retooriliselt *kartuse* ja sellest tuleneva *värisemise* puudumise kohta. Näite teises eitust sisaldavas küsimuses ei käsitleta puudevana üksnes alistavas klausis väljenduvat *värisemist* (*kardate, kuid ikka ei värise*), vaid koos sellega on puudu ka *kartus*, *värisemise* sisemine aje. Niiviisi võib ajafunktsioonist kaugema, konkretiseeriva põhjufunktsiooniga *des*-tarind erinevalt kontekstualiseeriva aja- ja sellelähedase põhjufunktsiooniga *des*-tarindist kuuluda alistava klausi eituse mõjualasse. Erinevalt kahe viimase funktsiooniga tarindist võib ajafunktsioonist erineva põhjufunktsiooniga *des*-tarindis väljenduvat sündmust eitada ka tarindist välja jääv *mitte*-partikkel.

- (83) ma **jätsin** tshilli igaks sajaks juhuks **välja**, **mitte** arvates, et see head ei tee, aga omadel põhjustel (nami-nami.ee).

Näites 83 eitatakse jaatava alistava sündmuse *des*-tarindis väljenduvat motiivi: tegu ei tehtud mitte sel, vaid mingil muul ajendil. *des*-tarindist välja jääva partikli *mitte* mõjuala on kogu *des*-tarind ning nõnda ei käsitleta siin lauses mitte eituse kaudu väljendatud (toimunud) sündmust (nagu *kooli mitteminek* ja *mittenägemine* näidetes 53

ja 81), vaid lükatakse ümber sündmuse toimumine.

3.2.6. Põhjufunktsiooniga des-tarindi tegevussubjekt

Analüüsimaterjalis esinenud üheksast ajalähedase põhjufunktsiooniga *des*-tarindist on näha, et põhjustarindi tegevussubjektina võivad talitleda alistavas klausis väljenduva sündmuse mitut laadi osalised: viie tarindi tegevussubjekt on alistava klauasi grammatiline subjekt (näide 72) ja ühel korral eelmise lause grammatiline subjekt (näide 36), alistava klauasi omajataiend (näide 77), kogejat väljendav valdajamäärus (näide 34) ning korra kogejalausele vastava üldisikulise lause tegevussubjekt (näide 84).

(84) .. seülle wihhastas temma nüüd weel ennam, ja hakkas ommad käed ja isseennast peäleki needma, et wärriseminne **tulli** sedda kuuldes (VAKK, Arwelius 1782: 61).

Näites 84 väljendub *des*-tarindis *sedda kuuldes* alistava klauasi (*nii*) *et värisemine tuli* esile kutsunud aisting. *Kuulja* ühtib *wärisejaga* ning on mõistetav mis tahes pealtkuuljana.

Läbitöötatud materjali kõigi üheksa ajamõistest kaugema, konkretiseeriva põhjufunktsiooniga tarindi tegevussubjekt langeb kokku alistava klauasi grammatilise subjektiga (näited 73, 74 ja 78). Põhjustarindite erinevust tegevussubjekti lauseliikmelisuse poolest aitab mõista see, et kui kõik ajamõistest kaugemaid põhjuslikke *des*-tarindeid laiendavad klausid väljendavad tegu ning on normaallaused (või vastavad sellele), siis kõik ajamõistelähedased, kontekstualiseerivad põhjustarindid peale ühe (näide 36) alistuvad tunnet väljendavale klausele, mille tegevussubjekt väljendub tõenäolisemalt grammatilisest subjektist muul moel (vt EKG: 50).

Kui 131st ajafunktsiooniga *des*-tarindist oli objekt 24-l, st vähem kui viiendikul, siis üheksast ajalähedase põhjufunktsiooniga tarindist sisaldab objekti kaheksa ning üheksast ajakaugema põhjufunktsiooniga tarindist seitse. Seletus kätkeb nii väljendatavates sündmustes kui ka funktsioonide erinevas staatuses: põhjustarindina talitlevad aktid – aistingud, tundmused, arvamused – on üldiselt suunatud: nähakse kedagi-midagi, tuntakse-arvatakse midagi. Ajatarindi sündmus on tihemini objektita

(*tulles, elades, minnes*) ning sihilistki tegevust väljendava ajatarindi objekt on tarindist sageli ära jäänud, kuna tegevus ja objekt on varasemast tuttavad ning *des*-tarindis piisab sündmuse tähistamiseks verbist (vt nt näited 54–56, 71). Ka põhjusliku *des*-tarindi puhul tuleb seda ette (näide 82), kuid tõenäoliselt väljendavad põhjustarindi objektid tihemini lauses uut (näited 74, 77, 78) või ka tuttavana selguse huvides või tähtsuse pärast üle korratavat infot (näited 72, 84).

3.3. Vahendifunktsioon

Nagu põhjus, kuulub ka vahendi mõiste kausaalsesse käsitellu (Graumann 2004: 234). *des*-tarindi kui sündmust väljendava keelendi puhul on tegu üsna spetsiifilist laadi vahenditega: protsesside või tegevustega, mille kaudu jõutakse alistavas klausis väljenduva tulemussündmuseni. Järgnevas analüüsis jaotuvad vahendifunktsiooniga *des*-tarindid rööpselt põhjustarinditega kahte, ajafunktsioonilähedasse ja -kaugesse rühma.

3.3.1. Ajafunktsioonile lähem vahendifunktsioon

Nagu ajalähedase põhjustarindi puhul, seob vastava vahendifunktsiooniga *des*-tarindis väljenduvat sündmust alistavas klausis väljenduva sündmusega midagi lisaks ajale: *des*-tarind suhestub alistava klausiga nagu protsess tulemusega.

(85) .. temma piddi täda sama / mis iggaüks kaubeldes olli **Kaswo sanud** (VAKK, UT 1715: Lk 19,15).

Näites 85 huvitab isandat, kui palju sulased, kes olid saanud käsu *kaubelda*, on seitsaadik teeninud – *des*-tarindis väljenduv *kauplemine* on tuttav tegevus, alistavas klausis väljenduv *kasusaamine* tuleb jutuks aga esimest korda. *Kasusaamine* on aktuaalne ja lause fookuses, *kaubeldes* on seda varasema situatsiooniga – kui kauplemiskäsk sulastele anti – siduv, kontekstualiseeriv tarind. Kontekstualiseerimisega

samal ajal väljendab *des*-tarind alistava klausi *kasusaamise* teadaolevat moodust. Esiteks oli sulastele antud eesmärgipärase tegevuse käsk ja nüüd, mõni aeg hiljem, tõuseb toonane eesmärk ootuspäraselt täitununa – tulemusena – tähelepanu keskmesse ning tegevus ise (*kauplemine*) asetub selle eeldatava tulemuse suhtes ühtaegu nagu vahend ja kontekst. Vahend, sest *kasu* pidi *teenitama kauplemise* teel; kontekst, sest *kauplemine* eelneb diskursuses *kasusaamisele* ja märgib *des*-tarindis (taas)esinedes *kasusaamise* seost varem räägituga.

Nagu kontekstualiseeriv ajatarind ja sellele lähike põhjustarind, väljendab ka niisugune vahenditarind, mida võib samuti kontekstualiseerivaks nimetada, alistava sündmuse tausta, juhtides tuttava sündmuse kaudu uue sündmuse juurde. Kontekstualiseerivat vahenditarindit võib käsitada lähiste aja- ja põhjustarindi vahelisena ning üks vahenditarind võib olla rohkem aja- või põhjustarindi moodi. Nagu ajatarind, võib vahenditarindki siduda alistava klausi varasemast tuttava sündmusega. Põhjustarind aga toob alistavas klausis väljenduvat uut sündmust esile enamasti samamoodi uute sündmuste abil (vt näited 69, 74, 77, 81). Seosed ise on see-eest tuntud. Põhjustarindiga ühendab vahenditarindit väljendatava sündmuse eriline seos alistava sündmusega ja tarindi sellega kaasnev tähenduslik suunatus alistava klausi poole. Kahe sarnase, põhjuse ja vahendi mõiste suhe tuleb arutusele järgmise näite varal.

(86) .. kui hobbone sõites **on pallawaks sanud** (VAKK, Hupel 1771: 134).

Näites 86 on kõne all *hobuse* ratsutusjärgne *palavusseisund*, mis polnud ratsutamise eesmärk nagu *kasusaamine kauplemisel* näites 84: *des*-tarind *sõites* ei väljenda sedapuhku taotlusliku alistava sündmuseni jõudmise meetodit. Seejuures tuleb *palavus* üsna üheselt *sõidu* tagajärjel: kausaalsus on vaieldamatu. Ometi võib väita, et põhjuse mõistest paremini haakub siinse *des*-tarindi esilduv käsitus vahendi omaga. *Palavaks saamine* ei juhtu mitte (ainult) *sõitmise* tulemusel-tagajärjel, vaid toimub juba selle ajal ja selle käigus. Sündmuste kausaalne suhe on dünaamiline. *des*-tarind *sõites* väljendab nagu näite 84 tarind *kaubeldes* protsessi, mille käigus liigutakse alistavas klausis

väljenduva tulemuse poole: põhjustav protsess väljendub lauses ajalise ja aegamisi tulemuseni viija või viinuna – selle (aegpikkusega) teel liigutakse alistava klausi sündmuse poole. Ajalähedase põhjusfunktsiooni puhul tarindis ja alistavas klausis väljenduva sündmuse vahel niisugust kumuleerivat ajalisust pole. Näiteks näide 80: .. *laps oli rõõmus nähes* ...: *nägemise* ja *rõõmu* – mis tekib ühekorraga – ajaline suhe on eeskätt vahetu järgnevus või isegi samaaegsus: alistava verbi *oli rõõmus* vormis väljendub (otsekohe) staatiline seisund. Näidete 85 ja 86 alistava klausi verbis seevastu kajastub, et olukorda on jõutud muutuse teel – *oli kasu saanud*; *on palavaks saanud* –, muutuse, mida väljendavad vahenditarindid *kaubeldes* ja *sõites*.

3.3.2. Ajafunktsioonist kaugem vahendifunktsioon

Kui vahendifunktsiooniga *des*-tarind konkretiseerib alistavas klausis väljenduva tegevuse vahendit või abinõu, ei talitle see erinevalt kontekstualiseerivast *des*-tarindist alistavas klausis väljenduva tegevuse-sündmuse taustal, vaid tõuseb kas (erilise) meetodina fookusse või abinõuna alistava tegevuse kõrvale.

(87) Sest se on Jummal Tahtminne / et teie / Hääd tehhes / moistmattummade Jnnimeste Rummalust **kinnisullute** (VAKK, UT 1715: 1Pt 2,15).

Näites 87 on soovitav erilaadne talitusviis: ühest küljest tuleb tegemist teha ebameeldivuse, *mõistmatute inimeste rumalusega*, teisalt tehtagu seda *heategemise* teel: *des*-tarind *hääd tehhes* väljendab, mis meetodiga tuleb *rumalust vaigistada*. Tarind avaldab uut infot, konkretiseerib alistavas klausis väljenduva tegevuse elluviimise või selle kui ülesande täitmise moodust. *des*-tarind ei kontekstualiseeri, pole alistava sündmuse taustal. Vastupidi, see konkretiseerib alistavat tegevust, määratledes, mismoodi seda teha tuleb. Seoses sellega suhestuvad tarindis ja alistavas klausis väljenduv tegevus kõikidest seni käsitletutest aredalt teistsugusel moel: tegu pole enam kahe eri sündmusega. Ometi ei saa neid ka ühemõtteliselt samaks sündmuseks arvata. Tegevused suhestuvad nagu kaks asümmeetrilist poolt: alistava klausi eesmärgilisusega harmoneerub *des*-tarindi täideviimisjuhhis.

3.3.3. Vahendifunksiooniga des-tarindi vahekord alistava klause kõneviisitähendusega

Nagu tähenduseltki, asub kontekstualiseeriv vahenditarind aja- ja põhjustarindi vahepeal ning ühele või teisele ligemal ka hüpoteetilise alistava klause suhestumise poolest. Hüpoteetilist klause laiendav ajalähedane kontekstualiseeriv vahenditarind võib väljendada reaalselt sündmust nagu ajatarind.

- (88) .. ja lasse sellega pole tunni keeta, ja **kui** piim keetes liaste **wähheneb**, siis walla nattoke jure (VAKK, Lithander 1781: 30).

Näites 88 kätkeb nending, et *piima* võib *keemise* käigus *liiga* palju kaduma minna. Kontekstualiseeriv, eelmises osalauses käsitletud sündmust väljendav *des*-tarind *keedes* tähistab ühtlasi protsessi, mille teel liigutakse alistavas klause avalduva *liigse vähenemise* hüpoteetilise resultaadi poole. *Piima vähenemine* on lauses esitatud hüpoteetilisena, *piima keemine* mitte – kontekstualiseeriv vahenditarind võib hüpoteetilise tulemuse-tagajärje suhestada reaalse ja kindlana käsitatava protsessiga.

- (89) .. siis ei olle waestel lastel ühtegi ramato, mis nende wähhese moistusse ja tundmisse möda olleks kokkopandud, et nemmad sedda keik **jouaksid** ärramoista, ja selle kallal järrelemötteldes **röömo tunda** (VAKK, Arwelius 1782: 2b).

Näites 89 kirjeldatakse olukorda, kus lastele ei leidu võimetekohaseid raamatuid. Alistava klause ja *des*-tarindi ühend (*et nad jõuaksid*) *selle üle järele mõeldes röömu tunda* asub irreaalset klause laiendavas otstarbelauses ning on nõnda hüpoteetilise käsitelu osa. *des*-tarindis väljenduv *raamatu üle järelemõtlemise* kui tegevuse hüpoteetilisus pole siiski ühene. Alistavas klause väljenduv *röömu tundmise* kui hüpoteetilise mõttejärje lõpposa irrealsus on kindel ja lauses tähtis: *rööm* seotakse lauses arusaamisega arusaadavatest raamatutest – mida pole. *des*-tarind *selle üle järele*

mõeldes võib alistava klausil *rõõmutundmisega* suhestudes aga lauset läbivast ja alistavat klausil siduvast irreaalsusest puutumata jääda: küll ihaldusväärse ja saavutamatu tulemusega seostudes jääb *loetu üle järelemõtlemine* ise vähemal määral kättesaamatuks ja kuulub pigem lugemise–mõtlemise–hingelise elamuse üleüldisse mehaanikasse. *Järelemõtlemine* ise pole tingimata see, millest ilmajäämine eakohaste raamatute puudumisel kõige valusamalt tabab: mõelda võib ilmselt ka vähem arusaadava üle. Kokku võttes väljendab *des*-tarind näites 89 irreaalse tulemuseni juhtivat protsessi, mis ise pole tingimata ei irreaalne ega ka reaalne (nagu näite 88 tarind), vaid ühendab (teise seose kaudu) irreaalse alistava resultaatsündmuse üldist laadi eeltoiminguga.

- (90) Prae sedda siis ühhe plekk- ehk waskplaati peäl ahjus, mis hästi peab kõdud ollema, **et** se kalla wägga pitkamissi küpstes **ärä ei kuiwa** (VAKK, Lithander 1781: 280).

Nagu eelmises näites, kuulub alistava klausil ja *des*-tarindi kooslus näites 90 otstarbelausesse: kui näites 89 oli olukord soovitav, kuid irreaalne, siis näites 90 on see soovimatu, aga hüpoteetiline. Hoiatatakse *kala kuivamise* eest. *des*-vormi *küpsedes* viisimääruslik laiend *väga pikkamisi* eraldab tarindi *ahju kuumaks köetusest* ning ühendab alistavas klausis väljenduvat *ärakuivamisega*. Kuna *kaua küpsemine* ongi see, mis *kala kuivatab*, on näite 90 vahenditarindis väljenduv protsess alistava klausil hüpoteetilisusega otseselt seotud ning nii alistava sündmusega samavõrra hüpoteetiline. Näitelause 90 vahenditarindis võib näha põimumas kontekstualiseerimise ja konkretiseerimise sugemeid: ühelt poolt seob see (kontekstualiseerides) alistavas klausis väljenduvat *ärakuivamist küpse(ta)mis*-tegevuse kaudu kõnesoleva kalavalmistustestemaga, väljendades teisalt spetsiifilist ***väga kaua küpsemise*** seika, mis on nimelt see, mille tõttu *ärakuivamine* juhtub. Ühtlasi kaugendab konkretiseeriv element tarindit ajafunktsioonist: tõlgendus *et see kala siis, kui ta väga pikkamisi küpseb, ära ei kuivaks* on *kaua küpsemise* ja *ärakuivamise* põhjusliku seotuse võrra vastuoluline.

- (91) **Kui supp wägga wäddel on, siis woib** 2 ehk 3 munnakollast wotta, ja hästi

wispeldades suppi nendega **tummiks tehha** .. (VAKK, Lithander 1781: 14).

Näites 91 põhineb kõik eeldusel, et *supp on väga vedel*. Sellest eeldusest võrsub nii eesmärk, millel põhineb alistav klaus (*supi tummisus*), kui (järgmise sammuna) ka *des*-tarindis väljenduv abinõu. Abinõu sõltub seega eesmärgist. Kui (alistavas klausis väljenduv) eesmärk on hüpoteetiline, on seda sisult ka sellele jõudmise käsitus, kuhu kuulub ajafunktsioonist kaugem, konkretiseeriv vahenditarind. Nõnda kajastuvad näidetes 88–91 alistavas klausis väljenduva sündmuse-tegevuse vahendit väljendava *des*-tarindi ja (hüpoteetilise) alistava klauasi võimalikud vahekorrad. Kui kujutada vahenditarindi ja alistava klauasi kooslust (arengu)protsessi-tulemuse perspektiivis (näited 85, 86, 88, 89), siis väljendab *des*-tarind alistavale sündmusele sisult eelnevat, seevõrra suveräänset ja ajalähedast suunatud tegevust, mis kontekstualiseerib alistavas klausis väljenduvat tulemus-sündmust. Kui aga alistav klaus ja tarind väljendavad eesmärgist ja teostusest lähtuvaid tegevusi ja kuuluvad lause vaatekohast komplekti (näited 30, 87, 91), on *des*-tarind alistava klauisiga tähenduslikult seotum, selle suhtes teisene, ajafunktsioonist kaugem ning konkretiseerib alistava tegevuse teostusviisi.

Vana kirjakeele materjalis ei esinenud ühtki vahendit väljendavat *des*-tarindit, mis laiendaks käskivas kõneviisis klauasi. Järgmine näide lubab võimalikele vahekordadele siiski pilgu heita.

(92) Liitu meiega ning **saa süües saledaks!** (m2.facebook.com)

Näitelause 92 kajastab *des*-tarindi vahendifunktsiooni avarust ning sellega seostuvat (potentsiaalset) sarnasust teiste, omavahel erinevamate funktsioonidega. Ühe käsituse järgi kutsub näide 92 inimesi igapäevast *söömist* nüüdsest (mingil uuel meetodil) *salenemise* kasuks rakendama. Meetmed ei peitu sel juhul tavapärases *söömistevgevuses*, vaid vahest kusagil mujal avaldatud võttes, kuidas olemasolevat energia sissevoolu suunata. Niisuguse käsituse järgi õhutab üleskutse tavapärases *söömise* kaudu *saledaks saama*, kuid ei agiteeri niigi praktiseeritavat *söömist* ennast. Nõnda kontekstualiseeriks vahenditarind *süües* alistavat käsku ning *söömistevgevusele* – sarnaselt ajatarindiga –

alistava klauasi piiresse jääv käsk ei laieneks. Tõlgendada võib näidet 92 aga teisiti: tuleb *saada saledaks* ning teha seda korrektse *söömise* abil. *Saledaks saamise* meetod on uus *söömine* ise ning *salenemine* on otseselt seotud õige toitumisega. Niisugust spetsiifilist *söömist* tähistades konkretiseerib vahenditarind alistavat *saledaks saamist* teostusviisilt ning väljendab nõnda tegevust, mida õhutatakse üleskutses alistava klauasiga samavõrra. Sel juhul laieneb vahenditarindis väljenduvale tegevusele alistava klauasi deontiline modaalsus nagu *des*-tarindi järgmisena vaadeldavate funktsioonide viisi ja kaasnemise korral.

3.3.4. Vahendifunktsioon ja eitus

Ka alistava klauasi eitusega võib vahenditarind suhestuda mitmel moel.

- (93) .. tullid ülles Jerusalema, tema wasto söddima; agga nemad **ei woind** söddides seña peäle **mitte woimust sada** (VAKK, Piibel 1739: Js 7,1).

Näide 93 nendib vallutuskatse ebaõnnestumist: *sõda peeti*, *võimusesse* jäi (linn) võtmata: teostumata jäänud tulemusündmus suhestatakse *des*-tarindi kaudu protsessiga, mis pidi selleni viima, kuid ei viinud. Tulemuse teostumata jäädes ei kaota suunatud tegevus vahendistaatust, erinevalt põhjusest, mis pole tagajärjeta enam põhjus (vt näide 80). Kontekstualiseeriva tarindina väljendab *sõdides* alistavale sündmusele eelnevat sündmust, mille toimumist ega suunatust alistava tulemuse eitus ümber ei lükka.

- (94) Mikspärrast **ei sada** teie omma seätud ossa mitte täieste, teiliskiwwa tehhes .. (VAKK, Piibel 1739: 2Mo 5,14).

Näites 94 päritakse, miks ei täideta töönormi. Töö seisneb vahendikäsituse järgi *telliste* valmistamises ning tarind *telliskive tehhes* väljendab, mis tegevusega peaks nõutavat koormist täitma. Seega on tegu konkretiseeriva, alistava tegevuse teostusviisi väljendava vahenditarindiga. Niisugune alistavat tegevust täiendav tarind kuulub nii alistava klauasi kõneviisitähenduse (näited 30, 91) kui ka selle eituse (näited 30, 94)

mõjualasse.

3.3.5. Vahendifunktsiooniga des-tarindi tegevussubjekt ja struktuur

Kontekstualiseerivaid vahenditarindeid leidis 15, nendest 14 tegevussubjekt ühtib alistava klausi grammatilise subjektiga (nt näited 89, 93). Näites 86 (*kui hobune sõites on palavaks saanud*) avalduva des-tarindi tegevussubjekt on ratsanik. Kontekstualiseerivaid vahenditarindeid iseloomustab analüüsitud des-tarindite seas tugevaim tendents esineda lauses enne alistavat verbi: 15 tarindist asub alistava verbi järel ainult kaks, kumbki kuulub laulusalmi. Veel paistab kontekstualiseeriv vahenditarind silma objekti- ja üldse laiendinappuse poolest, mis ühendab seda ajatarindiga. 15 vahenditarindist koosnes 11 ainult des-vormist (näited 85, 86, 88, 93). Seejuures pole kordagi tegu seotud laiendi väljendamata jäämisega: des-vorm on intransitiivne protsessiverb, mis hõlmab alistava klausi tegevussubjekti ning viib seda alistavas klausis väljenduva tulemuse poole. Seotud laiend on vahenditarindis aga kõigil neljal juhul kontekstualiseeriva põhjustarindi sarnaselt väljendatud.

Kuuest konkretiseerivast vahenditarindist viie tegevussubjekt on alistava klausi grammatiline subjekt (näited 87, 94) ning üks (näide 91) jagab tegevussubjekti üldisikulise alistava klausiga. Enne alistavat verbi paikneb vahendifunktsioonile iseloomulikult neli tarindit. Neis kokku kõigest kuueski konkretiseerivas vahenditarindis ilmneb konkretiseerivatele tarinditele omast laiendite suhtelist (vaheldus)rikkust: kokku viis objekti (nt näited 87, 94), viisimäärus (näide 91), vahendimäärus (näide 30) ja kohamäärus.

3.4. Viisi- ja kaasnemisfunktsioon

Viisi- ja kaasnemisfunktsiooni eristusprintsip on are: viisitarind väljendab alistava klausiga sama sündmust, kaasnemistarind alistavast klausist erinevat sündmust.

Konkreetses *des*-tarindi ja alistava klausisündmuste seos võib olla tugevam või nõrgem ega pruugi olla lihtne öelda, kas tegu on kahe eri sündmusega või kahe tegevuse kaudu väljendatava ühe terviksündmusega. Viisi- ja kaasnemisfunktsiooni eristades kehtib aga järgmine printsiip: mida kokkukuuluvamad tegevused, seda viisilähedasem on tarindi funktsioon; mida rohkem eraldi sündmused, seda selgemalt väljendab tarind kaasnevat sündmust. Paarina vastanduvad viis ja kaasnemine ajafunktsioonile. Ajatarindi prototüüpne funktsioon on alistavat sündmust kontekstualiseerida. Põhjus- ja vahenditarindid jagunevad kaheks, ajalähedasteks ja -kaugeteks tarinditeks. Viisi- ja kaasnemisfunktsioon on analüüsivmaterjal, aga alati ajakauged: need ei kontekstualiseeri, vaid väljendavad alistava sündmuse suhtes teiseseid, alistavat klausis täiendavaid tegevusi. Mõnes mõttes teevad need seda erinevalt. Viisitarind väljendab sündmust, mis tõlgendub alistava sündmuse omadusena ning täpsustab ja konkretiseerib seega justkui seestpoolt. Kaasnemistarind lisab alistavale sündmusele teise sündmuse – täiendab alistavat klausis väljastpoolt. Ühine on viisitarindi täpsustusele ja kaasnemistarindi täiendusele see, et mõlemad on alistava klausis suhtes sekundaarsed. Nad lähtuvad ise alistavast klausist, liituvad sellele, mitte ei suhesta alistavat klausis mingi varasema sündmusega nagu ajatarind.

- (95) .. siis olli tarwis / maenitsedes teile **kirjotada** / et teie woitlete Ussu pärrast / mis ükskord Pühhadele on antud (VAKK, UT 1715: Ju 1,3).

Näites 95 väljendab tarind *manitsedes* alistava *kirjutamise* tundelaadi ning konkretiseerib nõnda otseselt alistavas klausis väljenduvat tegevust, liitudes sellega suhteliseks tervikuks ning vastates viisifunktsioonile.

- (96) Agga kurjad Waimud **läksid** mitmede seest kissendades wälja ja ütliid .. (VAKK, UT 1715: Lk 4,41).

Näite 96 *des*-tarind esindab üht kaasnemisfunktsiooni tüüpilist kasutusala: kehalist tegevust saatev hääleline eneseväljendus. Kaasnemisfunktsiooni iseloomustab ka *des*-

tarindi funktsiooni vahest kõige tuntum üldmääratlus: tarind väljendab samaaegset sündmust (EKG: 263; EKK: 577; Erelt 2014: 215). Ühegi muu seni käsitletud funktsiooni kohta see määratlus nii hästi ei sobi: põhjustarind ja kontekstualiseeriv vahenditarind väljendavad eelnevat sündmust; konkretiseeriv vahenditarind alistava tegevuse teostusviisi; viisitarind konkretiseerib alistavat tegevust sama tegevuse piires, esitamata omalt poolt midagi aegruumilist, mis võiks olla eri- või samaaegne. Ajafunktsioon, *des*-tarindi ehk kõige prototüüpsem kasutusvõimalus, kaldub sarnasuse põhjal kõige tihedamalt kaasnemisfunktsiooniga seostuma või sellega ühtegi sulama. Siinse käsituse järgi on aja- ja kaasnemisfunktsioon sarnase tähendusliku vahekorra vastandpooled. Ajatarind väljendab tuttavat sündmust, millega suhestatakse fookustatav alistav sündmus. Kaasnemistarind seevastu väljendab uut, alistavale sündmusele lisatavat sündmust. Kui ajasündmus on uue alistava sündmuse teenistuses varasemast tuttava orientiirina, siis kaasnemissündmus orienteeritakse alistava sündmusega ise uuenena. Seda, kuidas aja- ja kaasnemistarind asuvad vahekorras alistava klausiga teine teisel pool, ilmestab järgmine näitelause.

(97) **Keeda** sedda tassa wispeldades, kunni se parrajaste paksuks lähhäb (VAKK, Lithander 1781: 591).

Näite 97 juurde võib meelde tuletada ajatarindi näitest 54: *Keetes vispelda* hästi. Samad tegevused on viidud sarnasesse kooskõlla aja- ja kaasnemistarindi abil, *des*-tarindi ja alistava klauasi positsioon on tegevuste vahel vastupidised. Ajatarind (näide 54) kontekstualiseerib: suhestab *vispeldamiskäsu keetmisega*. Kaasnemistarind (näide 97) konkretiseerib lisades: täiendab käsu osana ja käsu mõjualasse kuuludes *keetmist*. Näite 97 puhul määrab tarindi *vispeldamise* aja kindlaks alistav *keetmine*: *vispeldamine* on *keetmisega* samaaegne. Näite 54 puhul määrab alistava *vispeldamise* aja kindlaks tarindi *keetmine*: *vispeldamine* on *keetmisega* samaaegne, järelikult *keetmine* ka *vispeldamisega*. Erinevalt kaasnemistarindist on sündmuse samaaegsus ajatarindi puhul aga järelduslik: 54. näite tarind ei suhesta *keetmist* ajaldasa alistava *vispeldamisega* (*vispeldamine – õige aeg keetma asuda*). Liikumine on vastupidine: *keetmiselt*

(ajatarindilt) *vispeldamine* (alistav tegevus) oma (sama)aegsuse või muu konteksti saabki.

3.4.1. Viisi- ja kaasnemisfunktsiooni lähedus konkretiseerivale vahendifunktsioonile

Viisi ja kaasneva sündmuse väljendamine on prototüüpselt konkretiseerivad funktsioonid: tarind ei suhesta alistavat sündmust teise, iseseisva sündmusega nagu kontekstualiseeriv tarind, vaid täiendab või täpsustab seda – lähtudes alistavast sündmusest ja olles selle suhtes teisene. Sellistena lähenevad funktsioonid mõnikord konkretiseerivale vahendifunktsioonile.

(98) .. et nemmad neid, kedda nemmad palludes **ollid ärrasaatnud**, takka aiasid .. (VAKK, Piibel 1739: Trk 19,3).

(99) Ja sest saab waese hingele kasso kül, kui ta ka nattoke hawal loeb, ja sedda Jummalat palludes ühhe hea süddame sisse **tallele panneb** (VAKK, Jutud 1740: 19).

Näited 98 ja 99 kajastavad *palumise*ga seotud tegevust. Näite 98 puhul tuleb esile kaks tõlgendust: 1) *palumine* väljendab ärasaatmise meelsust, tegevuse tundelaadi (viisifunktsioon); 2) *palumine* kui abinõu vastab taotlusele *ära saata* (vahendifunktsioon). Ka näitelausel 99 on kaks eenduvat tõlgendust: 1) *palumine* ja *loetu südamesse talletamine* on kaks kokku kuuluvat *kasulikku* tegevust (kaasnemisfunktsioon); 2) *loetu südamesse talletamine* käib *palumise* abil (vahendifunktsioon). Kummagi tõlgituspaari puhul on käsitused lähedased, kuid siiski erinevad: mõistena eristub vahendist nii viis kui ka kaasnev tegevus.

Tõlgenduspaarides väljenduv selgusetus ei põhine ainult mõistete endi lähedusel või ühtesulamisel. Lugeja ei pruugi lihtsalt suuta otsustada, mida on lausega täpselt silmas peetud. Varasema teadmise puudmisel ei selgu see ei *des*-tarindi ja alistava klausi ühendist ega aita üheselt tõlgendada ka lähikontekst. Näidete 98 ja 99 alistavas klausis

ja *des*-tarindis kajastuvaid tegevusi on loogiline ja tavaline suhestada nii viisi-, vahendi- kui ka kaasnemisfunktsiooni järgi. Hoolimata tegevuste selgepiirilisest vahekorrast, mida lauset kirja pannes silmas peeti, võib lugeja üksnes *des*-tarindis väljendumise korral viisi, kaasnemise ja vahendi lähedaste, kuid erinevate mõistete vahel kahtlema jääda või saada lausest aru küll võrdlemisi täpsel, kuid kirjapanijast erineval moel. Ühe niisuguse mõttekao ohuala moodustavad mõned kognitiivseid tegevusi väljendavad viisi-, kaasnemis- ja konkretiseerivas vahendifunktsioonis *des*-tarindid. Siinse käsituse järgi ei ole probleem tingimata viisi, kaasnemise ja vahendi mõiste endi nii vahetus läheduses, et neil üldiselt vahet ei tehtaks või koguni vahet polekski. Usutavasti on kirjapanija mõeldu kuulunud ühte või teise niivõrd üldisse ja põhilisse kategooriasse nagu viis, vahend ja kaasasolu. Vahest tunneb ka lugeja – lugedes teksti, mitte üht lauset – vajadust nii elementaarse konkreetseuse järele. Juhul kui nii kirjapanija kui ka lugeja teevad eri mõisteid järgivatel käsitustel vahet ega loobu vahetegemisest ka siis, kui kasutusele tuleb *des*-tarind, saab rääkida näidetes 98 ja 99 kajastuvate *des*-tarindite mitmeti mõistetavusest. Kui mõisted aga ei eristu, tähistavad tarindid kahe sündmuse üldisemat laadi – kaasnemistähenduse sarnast seost ning tähendusvõimaluste konflikt jääb ära.

3.4.2. Viisi- ja kaasnemisfunktsiooniga *des*-tarindi vahekord alistava klausi kõneviisitähendusega

Alistava klausi tegevust konkretiseerivate ja täiendavatena ehk alistavast sündmusest lähtuvatena kuuluvad viisi- ja kaasnemisfunktsiooniga tarindites väljenduvad sündmused alistava klausi kõneviisitähenduse mõjualasse.

(100) .. ja **wi** joostes neid leri omma wendadele (VAKK, Piibel 1739: 1Sm 17,17).

(101) .. ja **lasse** ühtepuhko ümberligutades werendeli tunni **keeta** (VAKK, Lithander 1781: 29).

Näidetes 100 ja 101 laieneb alistava tegevuse imperatiivsus vastavalt viisi- ja

kaasnemisfunktsiooniga *des*-tarindis väljenduvale tegevusele: samavõrra, kui on palutud *viia* ja *keeda lasta*, on soovitatav ka *jooksmine* ja *pidev segamine*.

Analüüsimaterjalis ei leidunud eksplitsiitselt hüpoteetilisele (nt tingivas kõneviisis öeldisverbiga) klausile alistuvaid viisi- ega kaasnemistarindeid. Alistava tegevuse oletuslikkuse tarindi tegevusele laienemist ilmestab järgmine tagasihoidlikumalt hüpoteetiline näide.

- (102) Agga minna ütlen teile, et iggaüks, kes naese peäle **watab** tedda himustades, on jo abbiello temmaga ärrarikkunud omas süddames (VAKK, Piibel 1739: Mt 5,28).

Näitelauses 102 konkretiseerib tarind *teda himustades* alistava *vaatamise* laadi, määratledes alistavat tegevust seesmise omaduse esiletoomise kaudu. *Himur vaade* esitatakse lauses võimaliku ja hüpoteetilisena ning selle mõistelise terviku keskmes asub tarindis väljenduv *himu*. Hüpoteetilise ja võimalikku *ärarikkumist* kaasa toovana ei vaadelda mitte igasugust *vaatamist*, vaid mõistelist tervikut, millele annab tooni just *des*-tarind. Nõnda pole viisitarindis väljenduv tegevus ainult alistava klasi hüpoteetilise mõjualas, vaid võib asuda hüpoteetilise käsitle keskes. Kuna viisifunktsioon väljendab alistava klasi kõige tihedamalt seotud tähendust, on niisugune alistava klasi tuuma kuulumine ja selle omaduste määramine just *des*-tarindi viisifunktsiooni põhivaldkond.

3.4.3. Viisi- ja kaasnemisfunktsioon ning eitus

Eitusega seostuvad viisi- ja kaasnemistarindid mitut moodi, millest mõnd vaadeldakse näidete 103–105 varal.

- (103) Sest minna **ei tahha** teid nüüd **mitte**, möda minnes, **nähha**; waid ma lodan tükkiks aiaks teie jure jäda (VAKK, Piibel 1739: 1Ko 16,7).

Näitelauses 103 kajastab alistavas klasis väljenduva eituse tähenduslikku

koondumist fookustatud viisitarindile: lauses ei eitata alistavat *nähatahtmist*, ehkki just selle vormis kajastub eitav kõneliik. Eitust koondab fookuses viisitarind, leksikaliseerunud *möödaminnes*, ning ka järgnev jaatav osalause vastandub sisult just eitava klausi fookusse kuuluva viisitarindi *põgususele*.

- (104) **Eiga** kellege jures Leiba **sõnud** ilma; Waid Tö ja Waewaga Ööd ja Päwa Tööd tehhes / et meie teie säas ühhegil ei piddand Koormaks ollema (VAKK, UT 1715: 2Te 3,8).

Näites 104 eitab alistav klaus *muidusöömist*, millele on vastandatud kostiloleku vältel *töötamist* väljendav *des*-tarind. Tarind konkretiseerib alistavas klausis väljenduvat *söömist* seda saatnud tegevuse kaudu, järgides kaasnemisfunktsiooni. Nõnda on alistav klaus *ega kellegi juures leiba sõõnud ilma* eitav ning kaasnemistarind jaatav – näib, et kaasnemistarindile ei laiene alistava klausi eitus. Teiseks muudab vahekorra aga see, et alistav klaus sarnaneb näite 103 omaga: tegevuse eitus kontsentreerub fookuses viisimäärusele. Näites 104 pole selleks küll *des*-tarind, vaid määrsõna *ilma*: eitatakse *ilma* midagi vastu andmata *söömist*. Kaasnemistarindis .. *tööd tehhes* .. sisaldub vaikimisi *söömine*. Seega pole näites 104 tegu alistava ja *des*-tarindis väljenduva tegevuse – *söömise* ja *töötegemise* – eituse-jaatuse vastandusega: mõlemad on mõistetavad jaatavana.

- (105) Agga armastage omma Wihhamehhi / ja **tehke hääd ja lainage** / ei ühtegit selle wasto lotes (VAKK, UT 1715: Lk 6,35).

Näites 105 kajastub näites 103 esineva viisitarindi kaasnemisfunktsiooniline vaste: jaatavat alistavat tegevust konkretiseerib eitav tarind. Näite 105 järgi tuleb *head teha ja laenata midagi vastu lootmata*. Kui näites 103 väljendub fookustatud viisitarindi eitus alistava verbi vormis, siis näites 105 kuulub eitus kaasnemistarindi sisse. Seda võib seostada viisi- ja kaasnemisfunktsiooni erinevusega. Viis on tegevusega nii lahutamatu

seotud, et tegevuse viisi võib eitada kogu tegevuse eitamise kaudu (näide 103). Kaasnemistarindis väljenduv sündmus – mis iseenesest võib olla viisitarindis väljenduvast sündmusest seesmisem ja sügavam (nagu *lootes* näib tegevusena seesmisem kui *möödaminnes*) – on esitatud alistavast tegevusest lahus ning eraldi on seda ka eitatud.

3.4.4. Viisi- ja kaasnemisfunktsiooniga des-tarindi omadused

Kaasnemistarind väljendab alistava sündmusega suhestatavat uut sündmust. Ühest küljest saab tarind kogu konteksti alistavalt klausilt. Teisalt väljendab see omaette sündmust, mida võib olla vaja omakorda konkretiseerida. Näites 104 konkretiseerib tarindis väljenduv tegevus *tööd tehes* ühelt poolt alistavat klausi *süües*, teiselt poolt on täiendatud ka tarindi *töötegemist*: *töö ja vaevaga, öösel ja päeval*. See on kaasnemistarindi spetsiifika: teist sündmust täiendava iseseisva ja uue sündmusena võib see omakorda konkretiseerimist vajada. Nõnda on kaasnemine analüüsimaterjali ainus funktsioon, mille puhul esineb tarindis *des*-vormis kajastuvat sündmust laiendav kestust (15 tarindis; näide 101) või toimumisaega (ühes tarindis; näide 104) väljendav ajamäärus.

Kaasnemistarindi omadused tulevad kõige ilmekamalt esile võrreldes ajatarindiga. Ühelt poolt on need tarindid sarnased, väljendades sündmust, mil pole alistava klausiga immanentset või kausaalset seost. Sellega võib seostada aja- ja kaasnemistarindi keskmisest suuremat osakaalu Lithanderi kokaraamatus, mille 107 *des*-tarindist oli 55 aja- ja 44 kaasnemisfunktsioonis. Võib mõista, et religioossetes tekstides, mis moodustavad analüüsimaterjali põhiosa, on rohkem juttu sündmuste endi spetsiifilistest ja sisemistest seostest, toiduvalmistamise puhul on aga oluline just toimingute erakorraline vastavus.

Teisest küljest on aja- ja kaasnemistarind erinevad asetusviisid ning neile vastavad ka tarindite lahknevad grammatilised tendentsid. Kui 131 ajatarindist esines enne alistavat verbi 85, siis 68 kaasnemistarindist paiknes 65 alistava verbi järel. Seda võib käsitleda ikoonilisuse avaldusena: ajatarind väljendab tuttavat, kaasnemistarind uut ja ka

alistava sündmusega sekundaarsena suhestuvat sündmust. Käskiva kõneviisi puhul ilmneb erinevus veel selgemalt: kui 59 ajatarindist paikneb enne alistavat verbi 45, siis 46 kaasnemistarindist ainult üks, mis tõstab kaasnevat tegevust esile. Kohamäärusega klausi laiendades paikneb 44 ajatarindist 33 nii alistava verbi kui ka kohamääruse ees ning mitte ükski ajatarind ei paikne alistava verbi ja kohamääruse vahel. Kaasnemistarindiga on vastupidi: 45 tarindist asub 34 alistava verbi ja kohamääruse vahel ning mitte ükski tarind ei paikne enne alistavat verbi ja kohamäärust mõlemat.

Kaasnemisfunktsiooniga *des*-tarindid kalduvad kõige tugevamalt esinema pärast alistavat verbi: 68 tarindist esineb alistava verbi järel 65. Üks kolmest erandist väljendab rõhutatud tegevust ja kaks ülejäänut väljendavad alistava sündmusega kaasnevat seisundit (vt näide 106). Viisifunktsioon paistab samas suhtes silma kõige ühtlasema jaotumusega: 34 tarindist paikneb alistava verbi ees 16 (näide 103) ja järel 18 (näide 102).

Tegevussubjektiga suhestumise poolest on nii viis kui ka kaasnemine üldiselt *des*-tarindi piiratumaid funktsioone: mõlema tegevussubjekt ühtib kas alistava klausi grammatilise subjektiga (näited 96, 103) või käskiva kõneviisi korral käsu adressaadiga (näited 100, 105). Lisaks leidis kummagi funktsiooni kohta üks isikuta klausi laiendav tarind, mis kaasnemisfunktsiooni puhul väärrib eraldi esile toomist.

(106) **Parrem on wagga wisiga olles ilma lapsita **jäda**** (VAKK, Piibel 1739: Trk 4,1).

Näites 106 on *lasteta jäämisega* suhestatud seisund *vaga olek*. Niisuguste lausete nappuse tõttu pole siin seisundit *des*-tarindi funktsioonina eraldatud, vaid seda on käsitletud kaasneva sündmuse alaliigina. Tõenäoliselt eristub seisund *des*-tarindi funktsioonina aga piisavalt selgelt, et seda suurema näitematerjali põhjal eraldi käsitleda. Ka selles näites esineb tarind kaasnemisfunktsioonile ebatavalises positsioonis: enne alistavat verbi *jäada*.

3.4.5. Eesmärgi väljendav *des*-tarind ja otstarbefunktsioon

des-tarind võib väljendada alistavas klausis väljenduva sündmuse sihti, eesmärgi, juhtmõtet, mida viiakse täide alistava sündmuse kaudu. Niisugune ühelt poolt alistavat sündmust ajendanud ning teisalt seda juhtmõtte või pealisülesandena saatev kavatsus sarnaneb viisi- ja/või kaasnemistarindiga. Kui juhtmõtte on tegevusega rohkem seotud, siis on see tarind viisilähedasem; kui iseseisvam, siis sarnaneb enam kaasneva tegevusega.

- (107) Sest se Tarkus **käib** ümberkaudo otsides neid, kes temma väärt on (VAKK, 1739: Trk 6,16).

Näites 107 väljendab *des*-tarind, et *ringikäimine* toimub *vääriliste otsimise* sihiga. *des*-tarindile on iseloomulik see, et *otsimine* juba toimub. *Otsimist* võiks *käimise* eesmärgina väljendada ka teisiti, näiteks 1) *et otsida* või 2) *otsimaks*. Kahe viimase otstarvet väljendava keelendi puhul võib *otsingut* mõista tulevikulisena. Samuti võiks *da-* ja *maks*-vormil põhineva tarindiga väljendada *otsimise* asemel juba ka *leidmist* ning viimane tõlgenduks sel juhul *ringikäimise* tulevikulise eesmärgina: *Tarkus käib ümberkaudo, et leida neid, kes teda väärt on*. *des*-tarindiga on teisiti. *Käimise* suhtes ei tõlgendu tulevikulisena ei *otsides* ega tõlgenduks *leides*: *käib ümberkaudo, leides neid ..* puhul väljendab tarind seda, mis *käimise* käigus juhtub, järgides kaasnemisfunktsiooni. *des*-tarindi otstarbefunktsioon piirdub alistava sündmuse niisuguse eesmärgi väljendamisega, mis alistava sündmuse toimumise ajal ja selle kaudu juba teostub. Seega puudub eesmärgi väljendaval *des*-tarindil otstarbekonstruksioonidele omane tulevikulisus. Ühtlasi seostub see alistava sündmusega nagu selle sisse või juurde kuuluv eesmärk ning konkretiseerib niimoodi alistava tegevuse mõtet ja taotlust. Tulevikulisuse puudumisest tingitud kaugus teistest otstarbetarinditest ühelt ja sellega seotud lähedus viisi- ja kaasnemisfunktsioonile teiselt poolt on alistava sündmuse eesmärgi väljendava *des*-tarindi karakterseid tunnused.

3.4.6. Selgitusfunktsioon

des-tarindi omamoodi konkretiseeriv – ja konkretiseeriv *par excellence* – funktsioon on selgitada alistavas klausis väljenduvat sündmust *des*-tarindis uuesti, täpsemalt või uue nurga alt sõnastamise abil. Alistavat sündmust konkretiseeriva ja ühtlasi selle suhtes sekundaarsena on selgitusfunktsioon nagu eelmisena vaadeldud otstarbefunktsioongi viisi- ja kaasnemisfunktsiooni sarnane ning käsitletav – tähistades alistava sündmusega sama sündmust – kummagi funktsiooni allliigina. Siinne käsitus seostab selgitusfunktsiooni viisifunktsiooniga selle alusel, et tarindi ja alistav klaus väljendavad kokku üht sündmust. Üks selgitusfunktsiooni prototüüp on alistava kausi tähendusvarjundiga kõnelemisverbi laiendav neutraalsem kõnelemisverb, mis ühendab alistava klausiga otsekõne.

- (108) Agga Judalissed **riidlesid** issikeskes / ütteldes: Kuida woib sesinnane meile anda omma Lihha süa? (VAKK, UT 1715: Jh 6,52)

Näites 108 väljendab *des*-tarind *ütteldes* alistava *riidlemisega* sama sündmust, täiendades jutuajamise *riiakat* tahku vestlusaine sõnastamisega.

- (109) Ja Saulile anti teada ja ööldi: Wata need rahwas **tewad patto** Jhowa wasto lihha werrega sües (VAKK, Piibel 1739: 1Sm 14,33).

Näites 109 kajastub viisifunktsiooni-lähedane täpsustav tarind. Tarind *liha verega süües* selgitab, mil moel *rahvas pattu teeb*. Näite 108 tüüpi otsekõnega siduvaid ja näite 109 tüüpi täpsustavaid tarindeid leidub analüüsimaterjalis kumbagi seitse ning olemuslikult sekundaarsena paiknevad kõik alistava verbi järel.

3.4.6. Eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindid

Alistava sündmusega teise sündmuse suhestamise poolest sarnanevad kaasnemisfunktsioonis tarindiga eksplitsiitse tegevussubjektiga *nähes-* ja *kuuldes-* tarindid.

(110) Nink tema wottis sedda / ninck **söi** nende silma nehhes (VAKK, Stahl 1641: 413).

(111) Tänna **on** sesamma Kirri **töeks sanud** / teie Kõrwade kuuldes (VAKK, UT 1715: Lk 4,21).

Näidetes 110 ja 111 on näha leksikaliseerunud (*silma*) *nähes-* ja (*kõrwade*) *kuuldes-* tarind. Niisugused tarindid suhestavad alistava sündmusega pealtnägijad või -kuuljad – tunnistajad. Mitte ükski *nähes-* või *kuuldes-* tarind ei sisalda objekti: tarind on kinnistunud asendisse, kus *nähakse* või *kuuldakse* alistavas klausis väljenduvat tegevust (vt Sahkai 2011: 24). Teise, produktiivsest implitsiitse tegevussubjektiga *des-*tarindist eristava tunnuseks erineb tarindi eksplitsiitne tegevussubjekt alistava klasi omast: tarindikasutusele on iseloomulik, et alistavas klausis väljenduvat tegevust tunnistab keegi ühtaegu kõrvaline ja tähtis teine isik. Nii on sellised tarindid leksikaliseerunult eripärased ning produktiivse kaasnemistarindiga ühendab neid eelkõige alistava sündmusega samaaegse ja selle suhtes sekundaarse sündmuse väljendamine.

(112) .. **on** temma doch **Taiwa lehnut** / moista / ommast hennessee Wehjest / ninck silma nehhes (VAKK, Stahl 1649: 610).

Heinrich Stahlilt pärineb kolm *nähes-*tarindit, mille eksplitsiitse tegevussubjekti positsioonil asub üksik *silma*, mille valdajat ei mainita. Konkreetse *nägija* puudumisel käsitub aisting üldisena ning ei juhi tähelepanu mitte konkreetsele alistava sündmuse *pealtnägemise* aktile, vaid alistava sündmuse üldisele *nähtavusele*. Niisuguse *silma nähes* tarindi tähendus on '(paljudele) näha olevalt': 'avalikult'. Erinevus näite 110

tarindiga – mis väljendab, et keegi konkreetne nägi – toob kaasa tähenduserinevuse, millest piisab kaasnemisfunktsiooni asendamiseks viisifunktsiooniga: tarind ei väljenda niivõrd alistava sündmuse suhtes sekundaarset sündmust, kuivõrd alistava sündmuse laadi või omadust.

- (113) .. sepärrast et sa se jures ei te ellades ennesele kahjo, waid sinna **woid** se läbbi keige haigusse seest silma nähhes ennast **aitada** (VAKK, Hupel 1766: 26).

Näide 113 kajastab pealtnägijaid kaasava *nähes*-tarindi (näide 110) arengut teises suunas. Nagu näites 112, nii on siingi taandunud konkreetne nägija ning tähelepanu on taas alistava tegevuse *nähtavusel*. Sedapuhku pole aga peamine, et teised näevad, vaid sündmus (*paranemine*) ise on oma jõudsuses märgatav, *silмага näha. des*-tarind rõhutab alistava tegevuse suurt määra.

Kokku leidis *silma nähes*-tarindeid 11: viis väljendatud tegijaga kaasnemisfunktsioonis tarindit (näide 110), neli tarindit tähenduses 'avalikult' (näide 112) ja kaks tarindit tähenduses 'silmanähtavalt' (näide 113). Kaasnemisfunktsiooniga tarindist hakkab *silma* 18. sajandil ära jääma, tähenduses 'avalikult' ja 'silmanähtavalt' ei pruugi tarindeid vastavalt peale Stahli ja Hupeli keegi. 18. sajandist pärineb 23 eksplitsiitse tegevussubjektiga *nähes*- (näide 114) ja kaheksa *kuuldes*-tarindit (näide 115) (lisaks neile materjali ainus *kõrvade kuuldes*-tarind näites 111), mis kõik väljendavad alistava sündmuse tunnustajaid.

- (114) Ning seddamaid **tousis** temma ülles nende nähhes .. (VAKK, UT 1715: Lk 5,25).

- (115) Agga temma **ütlis** / keige Rahwa kuuldes / omma Jüngride wasto .. (VAKK, UT 1715: Lk 20,45).

Näited 114 ja 115 kajastavad prototüüpset, kaasnemisfunktsiooni kohast vahekorda: alistava sündmusega suhestatakse sekundaarne pealtnägemine või -kuulmine.

Sündmuste proportsioon võib ka veidi teistsugune olla.

- (116) Olleks wannemadtel se weel peas, et nemmad **wöttaksid ennast hoida**, laste nähhes ja kuuldes, keigesugguste nurjatumma teggode ja meeletumma kõnnedte eest .. (VAKK, Arwelius 1781: 3a).

Näite 116 *nähes*-tarindi ja alistava klausi ühendi puhul pole tegu eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindite tavalise vahekorraga, kus alistava sündmusega suhestatakse pealtnägemine: lausega pole silmas peetud, et *lapsed* peaksid *nägema ja kuulma*, kuidas *vanemad* halbade elukommete eest hoidumisega vaeva näevad. Pigem on mõte selles, et end *laste* juuresolekul hästi ülal peetaks. Seega väljendab tarind *laste nähhes ja kuuldes* alistava *hoidumise* konteksti. Tarindi nihkega (näites 114 kajastuva tarindi suhtes) alistava sündmuse täiendusest seda kontekstualiseerima kaasneb funktsiooni muutus: kaasnemistarindi asemel on niisugusel juhul tegu ajatarindiga.

Nagu *nähes*- ja *kuuldes*-tarind, nii on eksplitsiitse tegevussubjektiga ja leksikaliseerunud ka *arvates*-tarind. Esimestega on viimasel nii ühist kui ka erinevat. Sarnaneb seos alistava klausiga: nagu see, mida *nähes*-tarindi eksplitsiitse tegevussubjekti *näeb*, nii väljendub *arvates*-tarindi tegevussubjekti *arvamuski* alistavas klausis. Erinevus põhineb aga *des*-vormis verbil: tajuakti sekundaarsusele (tajutakse olemasolevat) vastandub *arvamise* primaarsus (mõeldakse välja) alistava sündmuse suhtes.

- (117) Mo arwates **eksiwad** need keik, sepärrast et neil ei olle kindlat nou .. (VAKK, 1740 Jutud: 5).

Nagu näites 117 näha, on *arvamine* alistava klausi suhtes fundamentaalne: alistav klaus on *arvamisest* lähtuv väide ning tarind teiselt poolt kontekstualiseerib alistavat klausi kui väidet, suhestades seda lähtekohaga – muutes selle suhteliseks. Kokku oli

materjalis kaheksa *arvates*-tarindit ja kaks sellele vastavat ja sellele eelnenud *tuttes*-tarindit (näide 40). Erandlikuna väärib tähelepanu *arvates*-tarindiga analoogne, ainus eksplitsiitse tegevussubjektiga *tahtes*-tarind.

- (118) **Ärge keelge** ennast teine teisele muido, kui wahhest mollematte tahtes tükkiks aiaks ..
(VAKK, Piibel 1739: 1Ko 7,5).

Ka näite 118 leksikaliseerunud või niisuguste tarindite sarnaselt esineva *tahtes*-tarindi tegevussubjekt on eksplitsiitne, tarindis pole objekti, kusjuures tarind väljendab suunatud tegevust ning suund on alistavasse klausi. Tarind sedastab, millisel juhul võib *keelata*: kui *mõlemad* seda *tahavad* – *tahtma*-verbi objekt on (jaatav) alistav tegevus. Hoolimata tuttava loogika järgimisest, sellega seotud sarnasusest *arvates*-tarindiga ning olulise tähenduse väljendamisest pole eksplitsiitse tegevussubjektiga *tahtes*-tarind märgataval määral keelde jõudnud. Tarindi tundmatust võib käsitada selle kaudu, et asjakohane vahekord – *keegi teeb* (siis)kui/sect/ja/nii et vms *keegi tahab* – on nii vähe produktiivse konstruktsiooni jaoks liiga spetsiifiline ja harv.

Kokku võttes võib eksplitsiitse tegevussubjekti ja transitiivse verbiga tarindite leksikaliseerunud malli määratleda nii: konstruktsioon väljendab alistava klausi sündmusega suhestumise sündmust, mille tegevussubjekti väljendab genitiivagent (vt Sahkai 2011), tegevust *des*-vorm ja tegevusobjekti alistav klaus.

3.5. Tingimus- ja mööndusfunktsioon

Tingimusfunktsiooniga *des*-tarindeid eristus analüüsimaterjalis seitse. Mõõnev funktsioon ei ulatu kaugemale üksiku tarindi ja alistava sündmuse mõõdukast vastuolust, esildudes kõige tugevamalt näites 58 (*Ka mängides valutab süda*), kus tarindi möönvat varjundit toetab partikkel *ka*. Tugevalt möönvate näidete puudusel *des*-tarindi mööndusfunktsiooni töö näitematerjali põhjal ei eristatud. Siin jaotises toob *des*-

tarindi tingimus- ja mööndusfunktsiooni koos vaatluse alla nende ühistunnus: seotus vahekordadega, mis vastavad *des*-tarindi eespool kirjeldatud funktsioonidele, ning sellest tulenev võimalus käsitleda neid teiste funktsioonide kaudu.

3.5.1. Tingimusfunktsioon

Seitse *des*-tarindit väljendab analüüsimaterjalis seda, mis tingimusel alistuvas klausis väljenduv sündmus toimub.

- (119) .. ükspäinis temma werre läbbi **woime** uskudes ärraleppitamist Jummalaga, armo, pattude andeksandmist ja omma hingele tössist rahho **leida** ja **kätte sada** (VAKK, 1740 Jutud: 53).

Näites 119 väljendab *usk lepitusse hingerahu leidmise* teisest tingimust – esmane tingimus kajastub fraasis *üekspäinis tema vere läbi*. Ühtlasi väljendab *des*-tarind seda, mille abil *võib* seda kõike *leida ja kätte saada*. Seega, väljendades alistavas klausis sisalduva eesmärgi abinõu, suhestub tarind klausiga nagu konkretiseeriv vahenditarind. Näite 119 *des*-tarind väljendab alistava sündmuse abinõu, mida vaadeldakse lauses alistava sündmuse toimumise mõttes otsustava, seda tingivana.

- (120) Kül **on häbbi räkides** ja **hädä wait olles** (VAKK, Jutud 1740: 3).

Näitelauses 120 kaalutakse raske teema arutada võtmist. Valida on asjast *rääkimine* ja *vaikimine*. Üks tooks kaasa *häbi* ja teine *hädä* – variante, *häbi* ja *hädä* tingivaid asjaolusid, väljendavad *des*-tarindid *rääkides* ja *vait olles*. Sedakorda ei kaasne konditsioneerimisega tarindis väljenduva sündmuse vahendistaatus: pigem kujutavad *rääkimine* ja *vaitolek* võimalikke käitumisviise, mille tõttu tuleb *häbi* või *hädä*. Seega väljendavad need *des*-tarindid alistavat olukorda põhjustavat tegevust. Materjali seitsmest tingivast tarindist neli olid hüpoteetilised põhjused (näide 120) ja kolm

hüpoteetilised abinõud-vahendid (näide 119). Alistava sündmuse toimumist tingivana võib vaadelda aga ka muul moel kui põhjuse või vahendina seotud sündmust.

(121) Millise erakonnaga järgmises valitsuses koalitsioonis olles oleks teie arvates kõige tõenäolisem inimeste kodukulud vähendada? (riigikogu.ee)

(122) Sõdurid **võivad** teid **ületada** ka punase tule all, aga ainult joostes (postimees.ee).

(123) .. **õpetada saab** õigesti ainult samal ajal kasvatades (menschenbilden.ch).

Näitelauses 121 väljendab *des*-tarind hüpoteetilist konteksti, suhestades tingimusliku alistava klausli kontekstualiseerivale ajatarindile omase taustsündmusega. Näites 122 käsitletakse alistava klausli *teeületusõigust* sõltuvana *jooksmisest – tee ületamise* viisist. Näide 123 annab *õige õppe* eelduseks aga kaasneva *kasvatustegevuse*. Nõnda võib *des*-tarindi tingimusfunktsiooni – mis ei seisne sündmuste spetsiifilises vahekorras – käsitleda teiste funktsioonide kaudu: tingimusfunktsiooni puhul vaadeldakse tarindis väljenduvat sündmust alistava sündmuse toimumise suhtes otsustavana. See otsustavus, milles konditsioneerimine seisneb, põhineb sündmuste omavahelisel seosel, mis vastab tarindi mõnele muule, nagu põhjus-, vahendi-, aja-, viisi- või kaasnemisfunktsioonile. Tingivaid *des*-tarindeid võib seega käsitleda hüpoteetiliste põhjuste, vahendite, viiside, kaasnevate tegevuste ja kontekstidena, mida vaadeldakse lauses alistava sündmuse teostumise suhtes otsustavana. Niisugune eritlev lähenemine võib hõlbustada tingimuslike ühendite mitmekesisuses orienteerumist, võttes arvesse vahekorrad, millel hüpoteetiline käsitlus rajaneb.

3.5.2. Mööndusfunktsioon

Samamoodi sekundaarsena – teisel vahekorral põhinemise kaudu – võib käsitleda mööndusfunktsiooni: alistava sündmuse konteksti, põhjust, vahendit, viisi või kaasnevat tegevust on vaadeldud ootusvastase või vastuolulisenä.

- (124) Siiski **võiks** seekord veel **panustada** hea võidule, jäädes seejuures küll veidi kartlikuks (aripaev.ee).
- (125) Esimese elektrilise trollibussiliini avamiseni **jõuti** aga 1900 Pariisis, maailmanäituse raames, kasutades küll mitte Siemensi, vaid prantsuse inseneri Louis Lombard-Gerini lahendusi (forte.delfi.ee).
- (126) .. isegi targemad **tahavad** kohe uisapäisa lahingusse **tormata**." "Uisapäisa vaevalt, kuid siiski kiirustades," (keskmaa.ee).
- (127) See seletab seda, miks armastusest nii palju rääkides ometi **ei ole õnne** (tartu.advent.ee).

Näidetes 124–127 on esitatud möönvad, ootusvastaseid sündmusi tähistavad *des*-tarindid. Möönvus seisneb hinnangus sündmusele, mis on alistava sündmuse suhtes mõne *des*-tarindi funktsiooni kohases rollis. Näites 124 on alistava *panustamist* vaigistavana käsitletud tegevusega kaasnevat tunnet. Näite 125 puhul on ootuspäratu *trollibussiliinini jõudmise* vahend. Näites 126 on markeeritud, et ehkki ei talitatud ühel viisil, käituti sellele lähedasel viisil. Näites 127 on *armastusest palju rääkimise* kontekstiga suhestatud vastuoluline *õnnetus*.

Nõnda võib *des*-tarindi mööndusfunktsiooni nagu tingimusfunktsiooni käsitleda teiste, alistavas klausis ja *des*-tarindis väljenduva sündmuse otsesemal vahekorral põhinevate funktsioonide kaudu. Mööndus seisneb sel juhul alistava sündmusega kindlas vahekorras oleva sündmuse ootuspäratuses, mida tähistav partikkel (*küll, siiski, ometi*) võib markeerida nii *des*-tarindit (124–126) kui kontekstualiseeriva tarindi korral ka alistavat klausit (127).

3.6. Funktsioonide võrdluse kokkuvõte analüüsitulemuste põhjal

Analüüsitud *des*-tarindid jagunevad alistava klausiga suhestumise järgi viide mõisterühma: aja-, põhjus-, vahendi-, viisi- ja kaasnemisfunktsiooniga tarinditeks. Seda

liigitelu toetavad kontekstualiseerimise ja konkretiseerimise mõiste. Kontekstualiseeriv *des*-tarind viib alistava sündmuse seosesse tarindi tuttavama sündmusega. Konkretiseeriv *des*-tarind suhestab alistava sündmusega tarindi uue sündmuse.

Alistavat klausi kontekstualiseerivad tarindid väljendasid analüüsimaterjalis sündmust, mis toimub samal ajal kui alistav sündmus, põhjustab alistava sündmuse kui tagajärje või viib alistava sündmuse kui tulemuseni: aja-, põhjus- ja vahendifunktsiooniga tarindid. Kontekstualiseerivas tarindis väljenduvat sündmust iseloomustab primaarsus ja suhteline iseseisvus. Primaarsus ei seisne tähtsuses, vaid temaatilises eelnevuses ja tuttavuses, millel põhineb tarindi kooskõlastav roll: *des*-tarindis väljenduv sündmus on alistava sündmuse pide kontekstiga. Temaatilise eelnevusega kaasneb põhjus- ja vahendifunktsiooni korral ning võib kaasneda ajatarindi korral sündmuse ajaline eelnevus alistavas klausis väljenduvale sündmusele.

Alistavat klausi konkretiseerivad tarindid väljendavad alistava sündmuse viisi, vahendit, põhjust, alistava sündmusega kaasnevat sündmust või sündmust, mille ajal alistav sündmus toimub. Konkretiseeriv tarind suhestab alistava sündmusega sekundaarse ja alistavast sündmusest sõltuva sündmuse või tegevuse, täiendades alistavat sündmust sellega seotud sündmuse kaudu. Viisi-, kaasnemis- ja konkretiseeriv vahenditatarind ei väljenda alistavale sündmusele eelnevat sündmust. Peale aja-, põhjus-, vahendi-, viisi- ja kaasnemisfunktsiooni eristus analüüsimaterjalis *des*-tarindi tingimusfunktsioon, mille puhul väärib aga tähelepanu võimalus käsitleda seda teiste funktsioonide kaudu (vt jaotis 3.5.1).

3.6.1. Funktsioonide vahekord alistava klausi kõneviisitähendusega

des-tarindi funktsioonide erinevus kajastub hüpoteetilise klausi laiendamisel. Analüüsimaterjali üheksast hüpoteetilisele klausile alistuvast ajatarindist ei laiene hüpoteetilisus ühelegi (näited 47–49): ajatarind väljendab sündmust, millega alistav sündmus põhjusliku seoseta suhestatakse ja mille reaalsus ei sõltu alistava sündmuse

reaalsusest või irreaalsusest. Kaheksast hüpoteetilist klausit kontekstualiseerivast vahenditarindist laieneb hüpoteetilisus neljale (näited 88–90). Varieerumine põhineb sellel, et alistavas klausis väljenduva tulemuse hüpoteetilisus võib seostuda *des*-tarindis väljenduva protsessiga nõrgemalt (näide 88) või tugevamalt (näide 90). Kolmest hüpoteetilist klausit kontekstualiseerivast põhjustarindist laieneb hüpoteetilisus just tarindi ja alistava sündmuse kausaalse seotuse tõttu aga kõigile (näide 77). Hüpoteetilist klausit konkretiseerivatest põhjus-, vahendi- ja viisifunktsiooniga *des*-tarinditest laieneb hüpoteetilisus kõigile kümnele (näited 78, 91, 102). Tingimusfunktsiooniga *des*-tarindid (näited 119, 120) eristuvad selle poolest, et pole hüpoteetilised mitte alistava klausit kaudu, vaid alistava klausit hüpoteetilisus ise põhineb tarindi hüpoteetilisusel. Mitte ükski 68 kaasnemistarindist ei laienda hüpoteetilist klausit.

Käskivas kõneviisis klausit laiendamise puhul torkab esimesena silma funktsioonide ebavõrdne jaotumus: 111st käsku laiendavast *des*-tarindist on 59 aja- ja 46 kaasnemistarindid. Ajatarind kontekstualiseerib käsku (näide 50) või konkretiseerib direktiivset alistavat tegevust ajalt (näited 42, 43) ning *des*-tarindis väljenduv sündmus käsu mõjualasse ei kuulu. Kaasnemistarind konkretiseerib ja täiendab laiendatavat käsku (97, 101, 105) ning tarindis väljenduv sündmus kuulub käsu mõjualasse. Need kuus käsku laiendavat *des*-tarindit, mis pole aja- ega kaasnemistarindid, on viisi või kaasnemise alltööbina käsitletavates eesmärgi ja selgitust väljendavates funktsioonides ning kuuluvad konkretiseerivate tarinditena käsu mõjualasse (näited 9 ja 100).

3.6.2. Funktsioonide vahekord eitusega

See, et *des*-tarindis väljenduva sündmuse alistavast sündmusest sõltumise määrit põhineb tarindi funktsioonil, tuleb esile ka eitava klausit laiendamisel. Kõik 20 eitavat klausit kontekstualiseerivat ajatarindit väljendavad ise jaatavat sündmust (näited 45, 46, 50, 52). Kontekstualiseerivas vahenditarindis väljenduvatest sündmustest on eitava klausit laiendamisel eitav üks (näide 91) ning jaatavad kolm (näide 93). Tasub märkida, et ainsale eitavale näitele laieneb ka alistava klausit hüpoteetilisus ning see on hea näide *des*-tarindi kontekstualiseeriva ja konkretiseeriva funktsiooni ühendusest. Ülejäänud 13

eitavat klausi laiendavat tarindit on konkretiseerivad ning jäävad eituse mõjualasse ehk väljendavad eitavat sündmust (näited 82, 94, 103). Teiste seas tõuseb esile viisitarind, mis kuulub alistava klausi fookuses olles ka eituse keskmesse ega ole eitatud lihtsalt koos alistava klausiga, vaid on eituse peamine sihtmärk (näited 28, 103).

Peale alistava klausi eituse on nelja *des*-tarindit eitatud eraldi: kolmel juhul viisi- ja ühel juhul kaasnemistarindit. Viisitarindi eitus väljendub tarindi ees paiknevas partiklipaaris *ei mitte* (näited 5, 27), kaasneva sündmuse eitus väljendub aga tarindi sees negatiivse objektina (näide 105: *ei ühtegi .. lootes*).

3.6.3. Eri funktsiooniga tarindite struktuur

Kõige laiendirohkemad on kolm alistavat klausi konkretiseerivat funktsiooni: konkretiseeriv vahendifunktsioon, viisi või kaasnemise alltüübina käsitletav selgitusfunktsioon ja kaasnemisfunktsioon: konkretiseerival vahendifunktsioonil on 1,6, selgitusfunktsioonil 1,4 ja kaasnemisfunktsioonil 1,2 laiendit tarindi kohta. Peale nende on tarindi kohta rohkem kui üks laiend (1,1 laiendit) veel kontekstualiseerival põhjusfunktsioonil, mille suhteline laiendirohkus tuleneb verbide üldisest transitiivsusest ja objekti alatisest väljendumisest tarindis. Teisel, konkretiseerival põhjustarindil on tarindi kohta 0,8 laiendit, mis kõik on objektid. Teistest selgelt vähem esineb laiendeid viisi- (0,4 laiendit tarindi kohta) ning aja- ja sellesarnases kontekstualiseerivas vahenditarindis (0,3 laiendit tarindi kohta). Viisi ja aega võib pidada *des*-tarindi kõige erinevamateks põhitähendusteks: viisitarindis väljenduv sündmus kuulub selgelt alistava sündmuse juurde või selle sisse; ajatarindis väljenduv sündmus ei jää mitte lihtsalt alistavast sündmusest väljapoole, vaid alistav sündmus paigutub justkui ise tarindi sündmuse sisse. Laiendinappust ei seleta aga nende erinevus, vaid prototüüpsus. Esiteks on nad lihtsad ja elementaarsed suhted: viisitarind ütleb, et *nii*, ajatarind, et *siis toimub* alistav sündmus. Teiseks seisneb aja- ja viisitarindi tähtsus eelkõige suhte ja mitte iseseisva sündmuse väljendamises (erinevalt kaasnemisest): tarindi sisu ei vaja sündmusena kirjeldamist. Ajatarindis väljenduv sündmus on üldiselt orientiirina tuttav; viisitarind aga on juba ise alistava sündmuse kirjeldus ning selle enda

laiendid täpsustavad omakorda täpsustust.

Ainus kõigi funktsioonidega tarinditel esinev laiend on objekt. Objekti sageduselt jagunevad funktsioonid kahte rühma. Rohkem kui pooltes tarindites leidub objekt põhjusfunktsioonidel – kontekstualiseerival põhjusfunktsioonil 0,9, konkretiseerival põhjusfunktsioonil 0,8 ning nendega seotud tingimusfunktsioonil 0,6 objekti tarindi kohta –, ning konkretiseerivatel selgitus- (0,85) ja vahendifunktsioonil (0,7). Vähemate objektidega tarindid on ajafunktsioonil, selle lähedasel kontekstualiseerival vahenditarindil ja kaasnemistarindil (kõigil 0,2 objekti tarindi kohta) ja viisifunktsioonil (0,15). Kui ülejäänud väheste objektidega funktsioonidel on laiendeid üldse vähe, siis kaasnemistarindil on kõige vähem objekte laiendi kohta (ainult iga kuues laiend on objekt). Kaasnemistarindi verb võib olla nii intransitiivne (näide 96) kui võib selle objekt kontekstist järelduvana tarindist ka ära jääda (näited 97, 101). Samuti on ajatarindiga (näited 43 ja 46). Nii aja- kui ka kaasnemistarind suhestavad muu seas ühesuguseid lihtsaid sündmusi, ajatarind aga enamasti hõlmavama sündmuse konkreetsemaga (nt näited 47–51) ning kaasnemistarind vastupidi (96, 97, 101, 105).

Kõige täpsustatumad on kaasnemistarindis väljenduvad sündmused. Viisimäärus leidub peaaegu igas kolmandas kaasnemistarindis (näited 25, 97). Kontekstualiseerivate aja- põhjus- ja vahenditarindite peale (kokku 155) on viisimäärusi võrdluseks ainult kolm, neist kaks on asemäärsõnalised (näited 36 ja 55). Ainult kaasnemistarindis esineb kestuslikku ajamäärust ja sellesarnast modaaladverbi *ikka* (*ühtepuhku/ikka segades*), mis suhestab tarindis väljenduvat sündmust ajaliselt alistava sündmusega. Siin ilmneb, et kaasnemine on *des*-tarindi ainus funktsioon, mille puhul tarindis väljenduv sündmus lähtub ajaldasa alistavast sündmusest. Siiski ei pruugi rõõpsus kaasnemisfunktsioonigi puhul tähendada füüsilist samaaegsust (näide 104).

Peale kolme eelmainitud viisimääruse leidub viisi-, vahendi-, kaasnemis-, otstarbe-, põhjusemäärusi ja modaaladverbe (kõiki kokku 32) ainult *des*-tarindi konkretiseerivates, alistava sündmuse suhtes sekundaarsetes funktsioonides (viisi- (ja selgitus-), kaasnemis- ja konkretiseerivates vahenditarindites). See võib põhineda asjaolul, et konkretiseerivad tarindid väljendavad uut sisu, täiendavad, täpsustavad ja kirjeldavad alistavat sündmust.

Ühelt poolt on nende tarindite põhifunktsioon kirjeldada alistavat, mitte tarindis endas väljenduvat sündmust – sellepärast on niisugused spetsiifilised vabad laiendid mis tahes funktsiooniga *des*-tarindites haruldased. Teisalt võib konkretiseeriv tegevus uue infona ise – alistava klausi täpsema või ilmekama täiendamise nimel – konkretiseerimist vajada (nt näide 104). Kontekstualiseerivates põhjus- ja vahenditarindites esines vabadest laienditest peale mainitud viisimääruse ainult üks ajamäärus (*jälle*, näide 72). Ajatarindi vabad laiendid on peale ühe viisi-, valdaja- ja aja- ning viie seisundimääruse 17 kohamäärust, millele lisandub 11 ühendverbi koosseisu arvatavat määrsõna. Kohamääruste koondumine muidu pigem laiendivaeses ajatarindisse toob jälle esile ajatarindi (ajas) paigutava funktsiooni. Kui konkretiseeriva tarindi viisimäärus aitab täpsustada seda, mis isegi täpsustab, siis kontekstualiseeriva ajatarindi kohamäärus aitab paigutada seda, mis isegi paigutab – *des*-vormis sündmuse funktsioon alistava sündmuse suhtes kajastub ka selle enda laiendites.

3.6.4. *des*-tarindi tähenduste seosest

Ajafunktsiooni erinevus viisi- ja kaasnemisfunktsioonist avaldub analüüsimaterjali kõigi markeeritud kõneviisitähendusega või eitavat klausi laiendavate tarindite puhul: ajatarindis väljenduv sündmus kõneviisitähenduse ega eituse mõjualasse ei kuulu, viisi- ja kaasnemistarindis väljenduv sündmus kuulub. E. Uuspõld (1966: 175–177) jõudis oma *des*-tarindit käsitlevas uurimuses tulemusele, et infiniittarindite iseseisvate ehk täpse lausevasteta tähenduste ringi moodustavad viisi-, seisundi- ja tegevusmäärus, mis vastavad siinse käsitluse viisi- ja kaasnemisfunktsioonile. Uuspõllu esile toodud funktsioonid ühendas A. Univere (1970: 179–180) *des*-vormi puhul terminiga *modaalne* ning tõendas, et varem on eesti keeles kõrvuti käibinud modaalne funktsiooniga instruktiivne *de(n)*- ja temporaalne *des*-vorm.

Siinse analüüsi tulemused on Uuspõllu ja Univere väidetuga kooskõlas: aeg ühelt poolt ning viis ja kaasnemine teiselt poolt on nii erinevad tähendused ehk suhestavad tarindi sündmuse alistava sündmusega nii erinevalt, et kunagi eri vormides väljendumine näib loomulik. Ilmestagu funktsioonide lahknevust veel üks näide:

(128) Ei kuningas egga würost **ei woi** so silmi **wadata** nende eest seistes, kedda sa olled ärrahukkanud (VAKK Piibel 1739: Trk 12,14).

Näitel 128 on kaks lahknevat tõlgendust. Esimese järgi *des*-tarind kontekstualiseerib: *silma ei tohi vaadata siis, sellal, kui hukatute eest seistakse*. Teise käsituse järgi tarind konkretiseerib: *silma ei tohi vaadata niimoodi või sellise hoiakuga, et seistakse hukatute eest*. Esimese tõlgenduse järgi imperatiivsus ega eitus *seismisele* ei laiene: ilmselt juba *seistakse – silma ei tohi vaadata*. Teise tõlgenduse järgi keeld ainult ei laiene, vaid lausa koondub *des*-tarindile: ei keelata niivõrd igasugust *vaatamist*, kui just *hukatute eest seisvat* pilku või hoiakut. Nende kahe, aja- ja viisitõlgenduse puhul tähenduste või *des*-tarindi ähmasus probleemiks ei ole. Tähendused kerkivad esile erinevalt ja selgepiirilisel, suhestades tarindi sündmust lausega konkreetsel, *des*-tarindis väljenduma kinnistunud moel.

Kas viisi ja aja mõiste võivad sattuda nii lähestikku, et saab rääkida tähenduste ähmasusest või isegi sarnasusest? Siinses analüüsimaterjalis niisugust vahekorda ei ilmnenud. Küll on mõlemaga ühisjooni vahendi mõistel, kui käsitleda seda nii laialt nagu siin töös. Näites 90 puutub nii aja kui ka viisi mõistega kokku ükssama tarindki: *et see kala väga pikkamisi küpsedes ära ei kuivaks*. Ühelt poolt paigutab see nagu ajatarind alistava *ärakuivamise küpsemise* konteksti; teiselt poolt konkretiseerib *ärakuivamise* viisi ja moodust: *väga pikalt küpsemine*. Kuid ka selle tarindi puhul jäävad kontekstualiseeriv ja konkretiseeriv, aja ja viisi komponent eristuma: *küpsemise ajal, väga pikkamisi viisil*. Vahendi mõiste kokkupuude nii aja kui ka viisi mõistega nagu ka vahenditarindi konventsioon nii kontekstualiseerida kui ka konkretiseerida ei põhine mitte kahe vastandliku funktsiooni paigutisel lähedusel, vaid vahendi mõiste avarusel.

Niisama oluline kui näiteks aja- ja põhjus-, aja- ja vahendi- või viisi- ja vahendifunktsiooni sarnasus, on *des*-tarindi funktsioonirikkusega toimetuleku puhul aja-

ja viisi-, aja- ja kaasnemis- või põhjus- ja kaasnemisfunktsiooni erinevus. Need mõisted, neile vastavad suhestusviisid ja enamasti ka suhestatavad sündmused on nii erinevad, et tavaliselt ei kerki üks tähendus teise tähendusega tarindi korral esile. Ka neil juhtudel, kus lause põhjal esildub kaks erinevat tõlgendust nagu näites 128, saaks see loomulikult moel – eelmiste lausete järel – loetuna ilmselt ühese tõlgenduse, ilma et teine interpretatsioon pruugiks meeldegi tulla.

3.6.5. Kontekstualiseerimine ja konkretiseerimine

Kokku võttes on *des*-tarind keelevahend, mis väljendab üht sündmust teise suhtes. *des*-tarindi funktsioon varieerub kahes põhilises mõõtmes. Esimene, semantiline mõõde on sündmuste seos, mida on järginud ka siinne käsitus: kas üks sündmus on teise viis või põhjus või toimub samal ajal vms. *des*-tarindi teist – pragmaatilisemat – muutumisala on siin käsitletud kontekstualiseerimise ja konkretiseerimise mõiste abil. Lõpetuseks kokkuvõtlikult *des*-tarindi kahe mõõtme vahekorra.

Kontekstualiseeriva kasutuse korral ei tõuse *des*-tarindis ja alistavas klausis väljenduva sündmuse suhte eripära esile. Nõnda peab eritlejagi kontekstualiseerivas *des*-tarindis ja alistavas klausis väljenduva sündmuse suhet kategoriseerides sihikindlalt sündmuste keelevälisesse vahekorda süüvima. *des*-tarindi kontekstualiseeriv kasutus jätab sündmuste seose spetsiifika tagaplaanile. Kontekstualiseerimise mõttes on tähtsam tarindis väljenduva sündmuse tuntus. Analüüsimaterjali põhjal esinevad kontekstualiseerivas *des*-tarindites sündmused, mis tähistavad alistava sündmuse aega või teemat või on selle toimumise esile toonud. Kuigi analüüsimaterjalis niisuguseid näiteid ei esinenud, võib kontekstualiseerida ka viisi väljendav *des*-tarind: *joostes ei peaks te minema mitte küla peale, vaid tulema koju*. Siin väljendab *joostes mineku* ja *tuleku* viisi ning ühtlasi kontekstualiseerib: suhestab kuidagi esil oleva või hõlpsasti esilduva *jooksmisega* diskursuses uuemad sihtkohta liikumised. Lause mõte on näidata, et viisitähendus, *des*-tarindi prototüüpselt kontekstualiseerivast ajatähendusest erinevamaid funktsioone, pole kontekstualiseeriva rolliga absoluutses vastuolus.

Konkretiseeriv *des*-tarind tähtsustab väljendatava sündmuse seost alistava

sündmusega. *des*-tarind suhestab alistava sündmusega sündmuse, mis väljendab kas alistava sündmuse aega, põhjust, vahendit, viisi, kaasnevat tegevust jne (seoseid võib täpsemalt edasi liigitada). Konkretiseerivat *des*-tarindit kasutatakse, kui tahetakse tuua esile alistava sündmuse konkreetne tahk. Teisisõnu põhineb vajadus sündmust *des*-tarindiga väljendada selle spetsiifilisel seosel alistava sündmusega. Nõnda eristuvad konkretiseeriv aja-, põhjus- ja vahenditarind (näiteks näited 42, 74, 87) palju spetsiifilisemalt kui vastavad kontekstualiseerivad tarindid (näited 71, 72, 86). Põhinedes konkreettsel vajadusel väljendada alistava sündmuse üht aspekti, tähistab konkretiseeriv *des*-tarind alistava sündmusega spetsiifiliselt seotud sündmust.

Aeg, põhjus, vahend, viis ja kaasnemine ühelt ning kontekstualiseerimine ja konkretiseerimine teiselt poolt on eri tasandi mõisted. Esimesed märgivad seost, mida silmas pidades ja mille alusel on *des*-tarindi sündmus alistava klausi sündmusega suhestatud. Kontekstualiseerimine ja konkretiseerimine aga seda, kuidas neid seotud sündmusi on lauses väljendatud. *des*-tarindiga on kõigi vahekordade puhul võimalik nii kontekstualiseerida kui ka konkretiseerida, kuid siinses analüüsis ilmnemise selged jaotused. Alistavat klausi konkretiseerisid kõigi tähendustega tarindid, kusjuures tarindi funktsioon eristus konkretiseerimisel üldjuhul selgelt. Alistava klausi kontekstualiseerimiseks oli kasutatud aja-, põhjus- ja vahenditarindeid, ning seose spetsiifiline laad, nii kausaalne kui ka ajaline, jäi seejuures tagaplaanile.

Kokkuvõte

des-tarind on keelend, mis väljendab teise sündmusega seotud sündmust. *des*-tarindit on käsitletud ühelt poolt vormi põhjal: see on infiniittarind, mis talitleb sündmust väljendava keelendi ehk klausi vaba laiendina. Nõnda vastab *des*-tarind keeletüpoloogilisele konverbitarindi määratlusele. Samuti on *des*-tarindit käsitletud funktsiooni järgi: see väljendab alistava sündmusega samaaegset ja sellega määruslikult suhestuvat sündmust. Siinse töö esmane uurimisobjekt on *des*-tarindi funktsioonid ning nende erinevused ja sarnasused.

des-tarindile on tunnuslik sõltuvus: tarind on alistatud teisele sündmust väljendavale keelendile ega esine lauses üksi. Vormiga kooskõlas on *des*-tarindis väljenduva sündmuse puhul keskne määruslik suhe alistavas klausis väljenduva sündmusega ning sel suhtel põhineb *des*-tarindi funktsioon.

des-tarindi ja alistava klausi vahekorral on kaks funktsionaalset mõõdet: vahekorra määruslik kvaliteet ning sündmuste temaatiline järgnevus lauses ja diskursuses. Esimest mõõdet võib käsitleda semantilise ja teist pragmaatilisena. *des*-tarindi kui selle vahekorra ühe poole semantiline funktsioon seisneb väljendatava sündmuse määruslikus rollis alistava sündmuse suhtes ja pragmaatiline funktsioon seisneb tarindi temaatilises eelnevuses või järgnevuses alistavale klausile lauses ja diskursuses.

des-tarindi funktsiooni semantilise mõõtme käsitus järgib tuntud kategooriaid, mis märgivad *des*-tarindis väljenduva sündmuse määruslikku rolli alistava sündmuse suhtes: aeg, põhjus, vahend, viis, kaasnev tegevus.

Pragmaatilise mõõtme käsitlemiseks kasutusele võetud kontekstualiseerimise ja

konkretiseerimise mõiste märgivad *des*-tarindi funktsiooni alistava klausi suhtes lauses ja diskursuses. Kontekstualiseeriv *des*-tarind suhestab alistava klausi diskursusega, väljendades sündmust, mis viitab varasemale või talitleb alistava sündmuse orientiiri või ettevalmistajana. Konkretiseeriv *des*-tarind täiendab või täpsustab alistavat klausi temaatiliselt järgneva sündmusega.

Töö uurib ja kirjeldab 17. ja 18. sajandi põhjaeestiliste tekstide *des*-tarindite põhjal aja-, põhjus-, vahendi-, viisi- ja kaasnemisfunktsiooni tuuma, seoseid ja erinevusi. Need semantilised funktsioonid on seostatud *des*-tarindi vormi, pragmaatilise funktsiooni ning sõltuvusega alistavast klausist.

Eri funktsiooniga *des*-tarindites väljenduvate sündmuste sõltuvust alistavast klausist on võrreldud markeeritud grammatilise tähendusega klausile alistuvate tarindite põhjal. On kirjeldatud, kas mingile semantilisele funktsioonile vastab hüpoteetilisi, imperatiivseid ja eitavaid klause laiendavaid *des*-tarindeid, ning analüüsitud, kuidas mõjutab alistava klausi markeeritud tähendus tarindis väljenduvat sündmust. Eritlus tugineb funktsioonide omadustele, sarnasustele ja erinevustele.

Kõige vähem sõltub alistavast klausist ajafunktsiooniga *des*-tarind. Ajatarind väljendab alistava klausi eitusest või markeeritud kõneviisitähendusest hoolimata jaatavat ning alistava sündmuse suhtes kindlat ja reaalselt sündmust.

Kõige tugevamalt seostub alistava klausiga viisifunktsioonis *des*-tarind. Viisitarindis väljenduva tegevuse tähendus vastab alati alistava klausi kõneviisile ja kõneliigile. Kui *des*-tarindi funktsioonide seas eriomaselt tihti alistava klausi fookusse kuuluv viisitarind paikneb markeeritud kõneviisitähendusega või eitava alistava klausi fookuses, siis asub viisitarind ühtlasi kõneviisitähenduse või eituse tähenduskeskmes.

Kaasnemisfunktsioon sarnaneb rohkem viisi- kui ajafunktsiooniga. Erinevalt ajafunktsioonis *des*-tarindist ja sarnaselt viisifunktsioonis *des*-tarindiga kuulub käskivat klausi laiendavas kaasnemistarindis väljenduv sündmus käsu mõjualasse. Hüpoteetilisele või eitavale klausile alistuvat kaasnemisfunktsiooniga *des*-tarindit analüüsimaterjalis ei esinenud, kuid kaasnemisfunktsiooni aluseks oleva seose järgi

oletades kuulub tarindis väljenduv sündmus ka neis olukordades alistava klausi markeeritud kategooria mõjualasse. Kaasnemisfunktsiooniga *des*-tarindi kasutusvõimalused hüpoteetiliste ja eitavate klauside laiendamisel ootavad aga edasist uurimist.

Kausaalsel vahekorral põhinevad põhjus- ja vahendifunktsioon jagunevad kaheks: ajalähedaseks ja -kaugeks põhjus- ja vahendifunktsiooniks.

Ajalähedase põhjusfunktsiooniga *des*-tarindis väljenduv sündmus kuulub analüüsitud lausetes kausaalse seotuse kaudu alistava klausi hüpoteetilisuse mõjualasse. Alistava klausi eitusega on ajalähedasel põhjusfunktsioonil omapärane vahekord. Kui alistav klaus väljendab tagajärge eituse kaudu, siis eitus põhjusfunktsiooniga *des*-tarindi sündmusele ei laiene. Põhjusfunktsiooniga *des*-tarind ei saa aga laiendada klausi, mis eitab tagajärge: eituse korral kaob kausaalsus ja seega *des*-tarindi põhjusfunktsioon. Kui ajalähedase põhjusfunktsiooniga *des*-tarindit kasutatakse käskivas kõneviisis klausi laiendamiseks, siis peab tegu olema marginaalse nähtusega.

Ajakauge põhjusfunktsiooniga *des*-tarindis väljendub alistava sündmuse põhjendus. Tarindis väljenduv sündmus kuulub alistava klausi hüpoteetilisuse ja eituse mõjualasse.

Ajalähedase vahendifunktsiooniga *des*-tarindi tähenduslik sõltuvus alistavast klausist põhineb sündmuste kausaalse seose tähtsusel, mis varieerub lauseti. Tarindis väljenduv sündmus võib alistava klausi hüpoteetilisuse ja eituse mõjualast välja jääda või seotuse kaudu samuti hüpoteetiline ja eitav olla, kusjuures viimasel juhul läheneb see ajakaugele vahendifunktsioonile.

Ajakauge vahendifunktsiooniga *des*-tarind sõltub alistavast klausist rohkem ning vastava alistava klausi korral on ka tarindis väljenduv sündmus soovitav, hüpoteetiline või eitav.

Nii erinevad *des*-tarindi semantilised funktsioonid selle poolest, millisel määral tarindis väljenduv sündmus alistavas klausis väljenduvast sündmusest sõltub. Erinevus põhineb täielikult sündmuste määruslikul seosel. Viisifunktsiooniga *des*-tarind sõltub alistavast klausist tähenduslikult selle pärast, et tegevuse osana on viis tegevusest

lahutamatu. Ajafunktsiooniga *des*-tarind sõltub alistavast klausist vähe selle pärast, et väljendatav sündmus jääb alistava sündmuse ajalise orientiirsündmusena – teise sündmusena – alistavast sündmusest väljapoole. Põhjus- ja vahendifunktsiooniga tarindite varieerumine järgib seoste mitmekülgsust: tarindi sündmus on alistava sündmusega ühtaegu seotud ja sellest eristuv. Sündmusi võib vaadelda kummastki perspektiivist: seotult paaris või lahutatult eraldi.

Niisugused sõltuvusvahekorrad pole ainuomased *des*-tarindis ja alistavas klausis väljenduvale sündmusele, vaid on ka teiste ajaliste, kausaalsete ja kirjeldavate määruslike suhete omadused. Need määruslikud vahekorrad erinevad konkreetsel ja eri liiki keelendites väljenduval moel. *des*-tarindi puhul avaldub vahekordade erinevus olulisel ja arusaadaval kujul selles, mil määral infiniitses tarindis väljenduv sündmus finiiitse alistava klauasi grammatilistest omadustest sõltub. Ühelt poolt saab määruslike vahekordade kvalitatiivse erinevuse alusel eritleda neid väljendava keelendi, näiteks *des*-tarindi funktsioone. Teiselt poolt võib neid väljendavate keelendite kaudu süvendada arusaamist määruslike vahekordade endi seostest ja erinevustest, et jõuda üldisemate tulemusteni.

Peale viie eelnimetatu – aja-, põhjus- vahendi-, viisi- ja kaasnemisfunktsiooni – võib eristada *des*-tarindi teisigi määruslikke funktsioone, mis on siin töös funktsioonide aluseks olevate vahekordade seotuse alusel suhestatud viie põhifunktsiooniga ja mida on käsitletud põhifunktsioonide kaudu.

Alistava klauasi eesmärki väljendava *des*-tarindi sündmus on alistava sündmuse suhtes olevikuline ning selle põhjal vastab tarind paremini viisi- või kaasnemis- kui otstarbefunktsioonile.

Alistava sündmusega kaasnevat seisundit väljendavaid *des*-tarindeid vaadeldi koos kaasnemisfunktsioonis tarinditega. Suurema materjali ja täpsema analüüsi korral võiks *des*-tarindi seisundifunktsioon väärida eristamist.

des-tarindit, mis täpsustab alistavat klauasi sama sündmuse teisiti väljendamise kaudu, käsitleti viisifunktsiooni selgitava alltööbina.

Tingimus- ja mööndusfunktsiooni puhul on töös esile toodud, et tarindis väljenduv sündmus, mida vaadeldakse tingimusfunktsiooni puhul hüpoteetilise ja alistava sündmuse toimumise mõttes otsustavana, suhestub alistava sündmusega ühtlasi moel, mis vastab ühele *des*-tarindi viiest põhifunktsioonist. Sama moodi seisneb möönev *des*-tarind ühele põhifunktsioonile vastavas sündmuses, millele lisandub ootuspäratuse hinnang.

des-tarindi semantiliste funktsioonide seos on loomuldasu suhteline ja lahus hoitavate määruslike tähenduste hulk on eristaja vabadus. Käsitluse võinuks rajada siinses töös esile toodud viiest mitte ainult enamatele, vaid ka vähematele funktsioonidele. Põneva võimalusena näib suhestada põhjusfunktsioon ajafunktsiooniga, viisifunktsioon kaasnemisfunktsiooniga ning jagada vahendifunktsioon aja- ja kaasnemisfunktsiooni vahel. Aja- ja kaasnemisfunktsioon on *des*-tarindi kõige üldisemad ja lihtsamad funktsioonid. Ühtlasi tuleb nende vahel kõige ilmekamalt esile *des*-tarindi keskne ja lihtne erinevus: ajafunktsioonile vastab sündmus, millega alistav sündmus suhestub, ning kaasnemisfunktsioonile sündmus, mis suhestub alistava sündmusega.

des-tarindi semantilise funktsiooniga seostub pragmaatiline funktsioon. Ajatarindi prototüüpne pragmaatiline funktsioon on kontekstualiseerimine ja ajatarind on prototüüpne kontekstualiseeriv tarind. Ebatavaline pole siiski ka ajatarindi konkretiseeriv kasutus. Ajalähedase põhjus- ja vahendifunktsiooniga *des*-tarindid on kontekstualiseerivad tarindid. Ajakaugse põhjus- ja vahendifunktsiooniga *des*-tarindid on konkretiseerivad tarindid. Viisi- ja kaasnemistarind on tüüpiliselt konkretiseerivad tarindid.

Seega järgib *des*-tarindis väljenduva sündmuse ja alistavas klausis väljenduva sündmuse tüüpiline pragmaatiline vahekord semantilist vahekorda ning vastab tarindi sõltuvusele alistavast klausist. Mida sõltumatum on tarindis väljenduv sündmus alistava klauasi sündmusest, seda tavalisem on *des*-tarindi kontekstualiseeriv ehk alistavat klauasi varasema diskursusega siduv funktsioon. Mida rohkem *des*-tarindis väljenduv sündmus alistavast sündmusest sõltub, seda tavalisem on tarindi konkretiseeriv ehk alistavat

klausi diskursuses jätkav ja täiendav funktsioon.

Eksplitsiitset tegevussubjekti esines analüüsimaterjalis ainult leksikaliseerunud konstruktsioonidel. 17. sajandi esimesel poolel kasutati eksplitsiitse tegevussubjektiga *elades*-tarindit tähendusega 'kogu eluaja vältel', mis seejärel keelest kadus. Kadumist võib seostada lähedusega rööpselt käibinud eksplitsiitse tegevussubjektita *elades*-tarindile tähendusega 'mitte kunagi', mida kasutatakse eesti keeles senini.

Ülejäänud eksplitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindites oli kasutatud viit transitiivset verbi: *nähes*, *kuuldes*, *arvates*, *tuttes*, *tahtes*. Verbidega tarindite kasutus erines sageduselt, kuid on käsitletav ühe leksikaliseerunud malli järgi: tarind väljendab alistava sündmusega suhestumise sündmust, mille tegevussubjekti väljendab genitiivagent, tegevust *des*-vorm ja tegevusobjekti alistav klaus.

des-tarind toetab alistavat klausi diskursuses, väljendades alistavale sündmusele sekundeerivat sündmust. Tarind kontekstualiseerib või konkretiseerib alistavat klausi tarindi ja alistava sündmuse tähendusliku vahekorra põhjal, kusjuures määruslik seos on äratuntav sündmuste, põhifunktsioonide puhul enamasti juba verbide järgi.

Sündmuste samaaegsus ega seose ajalisus pole *des*-tarindi ja alistava klausi vahekorras põhiline ega üldine. Mõni *des*-tarindis väljenduv tegevus seostub alistava sündmusega ühe sündmuse piires ning ajaline vahekord jääb kujunemata. Ka eelnevate, järgnevate ega isegi samaaegsete sündmuste puhul – mida tarind võib väljendada – ei pruugi seose ajalisus esil olla. *des*-tarindil on üks konkreetne funktsioon, mille puhul on esiplaanil sündmuste ajaline seotus: konkretiseeriv ajafunktsioon. Teiste seoste rõhk ja nende väljendamise eesmärk on mujal. Ajasuhe võib olla *des*-tarindi lähtefunktsioon, kuid juba vanemas kirjakeeles ning veel enam tänapäeva eesti keeles kasutatakse *des*-tarindit samaaegse sündmuse väljendamisest avaramalt ja üldisemalt. *des*-tarind kui keelevahend kontekstualiseerib või konkretiseerib alistavat klausi sellega seostuva tegevuse kaudu.

Kirjandus

Ahrens, Eduard 2003. Eesti keele Tallinna murde grammatika. – Uue ajastu misjonilingvist. Koostanud ja toimetanud Kristiina Ross, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 75–267.

Erelt, Mati 2014. Eesti keele lauseõpetus: Komplekslause. Tartu: Tartu ülikooli eesti keele osakond.

EKG = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Peatoim. Mati Erelt, Toim. Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

EKK = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Graumann, Andrea 2004. Dynamic and static patterns in language: instrumental verbs unfolded. – ELUA. Estudios de Lingüística. Anexo 2 (2004), 233–243.

Haspelmath, Martin 1995. The converb as a cross-linguistically valid category. – Converbs in cross-linguistic perspective. Eds. Martin Haspelmath, Ekkehard König. Berlin: Mouton de Gruyter, 1–55.

Hermann, Karl August 1884. Eesti keele Grammatik. Tartu: Wilhelm Justi trükikoda.

König, Ekkehard 1995. The meaning of converb constructions. – Converbs in cross-linguistic perspective. Eds. Martin Haspelmath, Ekkehard König. Berlin: Mouton de Gruyter, 57–95.

Nedjalkov, Vladimir P. 1995. Some typological parameters of converbs. – Converbs in cross-linguistic perspective. Eds. Martin Haspelmath, Ekkehard König.

Berlin: Mouton de Gruyter, 97–136.

Peegel, Juhan 2006. Eesti vanade rahvalaulude keel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Plado, Helen 2014. *des*-konstruktsiooni tegijast rääkides. Ettekanne keeleteemade päeval, 23.05.2014.

Plado, Helen 2014. *ilmumas*. *des*- ja *mata*-konverbi kasutusest eesti murretes. – Emakeele Seltsi Aastaraamat 60. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.

Ross, Kristiina 2009. Kirjaliku eesti lause poole. – Keel ja Kirjandus 12, 889–907.

Rätsep, Huno 1955. Läänemeresoome keelte *t*-lise infinitiivi päritoluga seoses olevaid probleeme. – Emakeele Seltsi Aastaraamat I. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 152–162.

Sahkai, Heete 2011. Eesti keele genitiivse agendifraasi süntaks. – Keel ja Kirjandus 1, 12–30.

Thor Helle, Anton 2006. Lühike sissejuhatus eesti keelde. Tõlkinud Annika Kilgi ja Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Univere, Aili 1970. *t*-tunnuselise tegevusnime viisiütlevast eesti keeles. – Emakeele Seltsi Aastaraamat 16. Tallinn: Eesti Raamat, 179–194.

Uuspõld, Ellen 1966. Määrusliku *des*-, *mata*-, *nud*-(~*nuna*-) ja *tud*-(~*tuna*-) konstruktsiooni struktuur ja tähendus. – Keele modelleerimise probleeme I. (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 188.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1–196.

Uuspõld, Ellen 1972. Agendi väljendamisest *des*-konstruktsiooniga lausetes. – Keel ja struktuur 7. Tartu: Eesti keele kateeder, 108–118.

Valijärvi, Riitta-Liisa 2003. Estonian Converbs – with Special Emphasis on Early 18th-Century Literary Languages. – Ural-Altaische Jahrbücher 18, 24–67.

Wiedemann, Ferdinand Johann 2011. Eesti keele grammatika. Tõlkinud Heli Laanekask, toimetanud Ellen Niit. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.

Ylikoski, Jussi 2003. Defining non-finites: action nominals, converbs and infinitives. – SKY Journal of Linguistics 16, 185–237.

Functions of *des*-construction on the basis of Old Written Estonian. Summary

This bachelor's thesis studies the functions of *des*-construction based on the use of *des*-constructions in 17th- and 18th-century written Estonian. The purpose of the study is to improve the understanding of *des*-construction as it was used in Old Written Estonian and is continually used in Contemporary Estonian. The analysis has enabled to determine the principal functions of *des*-construction in Old Written Estonian and to examine formal, semantic and pragmatic features that also characterise *des*-construction in Contemporary Estonian.

The analysis is based on corpus texts: the 17th- and 18th-century data are taken from the Tartu University Corpus of Old Written Estonian. In addition to Old Written Estonian data contemporary data from Internet have been used. The conceptual framework of the study is Basic Linguistic Theory. Especially fundamental are works by Martin Haspelmath (1995) and Ekkehard König (1995) on typological category of converb and Mati Erelt's (2014) overview of *des*-construction as Estonian's converb .

The bachelor's thesis consists of three chapters. Chapter 1 outlines previous studies of *des*-construction. Chapter 2 discusses the formal characteristics of *des*-construction based on the typological notion of converb and the functions of *des*-construction are explored in Chapter 3.

The analysis has indicated that expressing time, cause, instrument, manner and attendant action of the main clause can be recognized as the main semantic functions of *des*-construction. It furthermore has become evident that *des*-construction's semantic functions are in accordance with the variation of *des*-construction's formal, semantic and pragmatic properties.

The observation of *des*-constructions indicated two different kinds of pragmatic function. The first pragmatic function of *des*-construction can be called contextualization and defined as expressing an approachable event that serves as a context to the event of the main clause. The other and somewhat opposite side of *des*-construction's pragmatic function was designated concretization and understood as an elaboration on the main clause by presenting an event that by a specific relation to the main event manifests its particular facet.

Contextualising and concretising *des*-constructions were found to give different regard to the nature of the relation between the events expressed by construction and main clause. As for contextualising the specific type of connection may not be as significant as the association itself. But by concretising the particular relation between the events of the main clause and *des*-construction is essentially important.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Carl Eric Simmul

(autori nimi)

(sünnikuupäev: 01.05.1991)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„des-tarindi funktsioonidest vanas kirjakeeles“,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Külli Habicht ja Helen Plado,
(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 26.05.14 *(kuupäev)*